

177

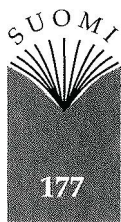
EROS KYLÄSSÄ

Maaseudun
luvaton
seksuaalisuus
vuosisadan
vaihteessa

Kirsi Pohjola-Vilkuna

SKS

Kirsi Pohjola-Vilkuna

EROS KYLÄSSÄ

Maaseudun
luvaton
seksuaalisuus
vuosisadan
vaihteessa

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA
HELSINKI

Verkkoversio julkaistu tekijän ja
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran luvalla.

URN:ISBN:978-952-86-0344-3
ISBN 978-952-86-0344-3 (PDF)

Jyväskylän yliopisto, 2024

Länsi-Savo Oy, Mikkeli 1995

ISBN 951-717-861-1
ISSN 0355-0257

SISÄLLYS

JOHDANNOKSI	7
I SEKSUAALISUUS - PELKKÄÄ LIHALLISUUTTAKO?	10
<i>Salattu seksuaalisuus</i>	10
<i>Seksuaalisuuden tieteellistäminen</i>	12
<i>Tiede ja rakkaus tieteessä</i>	15
<i>Nainen, seksuaalisuus ja rakkaus</i>	17
II ASIAKIRJAT JA SEKSUAALISUUS: MENNEISYYDEN JÄÄNTEISTÄ KIRJOITTAMINEN	22
<i>Seksi ja sen tutkimus</i>	22
<i>Analyysia ja tutkimuksen piirteitä</i>	29
<i>Aika, paikka ja rajaamisen ongelma</i>	30
<i>Mikrohistoria, mentaliteettihistoria ja feministinen historiankirjoitus</i>	33
III KÄRÄJÖINNIN KULTTUURI	39
<i>Oikeuskulttuurin näytelmä</i>	39
<i>Kiista isyydestä</i>	42
<i>Huoruus puheena</i>	52
<i>Huoruus tekoina</i>	56
<i>Avioero</i>	61
<i>Oikeuden jäänteet</i>	67
IV TILAA TUNTEILLE	70
<i>Sivistys, sukupuoliuus ja tunteet</i>	70
<i>Sukupuolisuuden tila</i>	75
<i>Tilan ja seksuaalisuuden suhde</i>	82

V KENELLÄ VALTAA HALUTA?	90
Naimisen ruumiillisuus	90
Luvaton epäsäätyinen erotiikka	92
Valtaa sanoa kyllä tai ei	99
Miesten käyttöoikeus ja eroottinen rehvastelu	104
Kielto ja nautinto	106
Särki ei ole kala eikä piika ihminen: orjan ja vapaan subjektin välissä	107
Halu vai tarve?	109
VI SIVEELLISYYS - OPPI OIKEINELÄMISESTÄ	114
Esimoderni, moderni ja siveellisyys	114
Rahvaan luvaton erotiikka: ideologialle valloittamaton	116
Sivilisoituminen: naisten tie moderniin kansalaisuuteen	127
VIITTEET	138
LÄHTEET	154
KIRJALLISUUS	155
LIITE 1: Seksuaalisuutta koskevat tapaukset Saarijärven tuomiokunnan alueella (Pylkönmäki, Saarijärvi, Uurainen) 1890 - 1910	164

Minkälaista oli suomalaisten seksielämä ajassa sata vuotta taaksepäin?

Tutkimuksessa liikutaan agraariyhteisössä, Sisä-Suomen maaseudulla kahden vuosikymmenen (1890 - 1910) aikana. Keskuspaikkana on Saarijärven pitäjä, missä ihmiset elivät lähes täysin maatalouden varassa, niinkuin muukin Suomi tuohon aikaan.

Varsin yleisesti oletetaan, että Suomessa olisi vallinnut yhtenäinen talonpoikaiskulttuuri. Käsitteisiin "talonpoikainen", "maalainen" ja "maanviljelijä" sisältyy julkilausumattomana oletus yhtenäisestä ja homogeenisestä maaseudusta. Näin ei kuitenkaan ollut, sillä talonpoikaiston eri kerroksilla oli selvät rajat ja maatalouselinkeinoissa oli suuri hajonta. "Maalaisuuden" alle lukeutuivat niin maanomistajat eli talolliset, isännät, emännät, torpparit, mäkitupalaiset, kuin vuosipalkolliset piijat ja rengit, joiden keskuudessa myös oli työ- ja arvohierarkiat, sekä kestit, itselliset ja irtolaiset.¹ Aikalaisten kielenkäytössä rajanveto oli niin tarkkaa, että käsitettä

talonpoika on käytetty vain talollisista. Lisäksi talollisten ja muun maalaisväestön välissä oli säätyraja muodollisesti aina vuoteen 1907 saakka.²

Elämänrytmi alkoi 1800-luvun loppupuolella vilkastua myös Saarijärvellä. Ensinnäkin väestö lisääntyi nopeasti. Kirkonkylä alkoi saada uusia muotoja siihenastisten kahdentoista talon lisäksi. Kaupan vapautuminen vilkastutti liiketoimintaa, ja kauppiaat asettuivat kirkon lähetyville. Itsenäinen kunnallinen elämä toi mukanaan virkamiehiä, kuten tuomarin, maanmittarin ja nimismiehen. Pappi seurakunnassa olikin. Myös erilaiset ammatillaiset, kuten puusepät, nahkurit ja värjärit antoivat oman panoksensa kulttuurille. Kansakouluja oli perustettu vuosisadan vaihteeseen mennessä jo seitsemän.³

Tuota aikaa kuvaavat parhaiten käsitteet kollektiivisuus ja läheisyys. Ihmiset, niin naiset kuin miehetkin, asuivat ja ennen kaikkea nukkuivat lähekkäin, pääsääntöisesti samassa huoneessa, tuvassa. Yhteistä asumiselle ja nukkumiselle eivät olleet vain seinät, sama huone, vaan usein myös yhteinen nukkumasija, vuode. Yksityisyys oli harvinaista, sillä vain taloissa, ei siis mökeissä, isäntäväki nukkui erillisessä kamarissa.

Missä ihmiset rakastelivat? Toisten nähdenkö, kun erilisiä huoneita ei juuri ollut? Vai aiheuttiko tilan julkiuus sen, että ihmiset joutuivat keksimään alati uusia rakastelupaikkoja? Onko jokaisen suomalaisen mielikuva heinälatolemmeistä sittenkin totta? Työn keskeinen kysymys onkin, mitkä tekijät määrittivät eroottisia suhteita ja mikä osuus tilalla on seksuaalisuuden muotoihin.

Tutkimusaineisto - käräjien pöytäkirjat - mahdollistaa vain luvattomaan lempeen perehtymisen. Tästä luvattomuudesta, ei-aviollisesta seksuaalisuudesta johtuu, että suhteiden keskeisimpiä tekijöitä on valtasuhde. Minkälaiset valtarakenteet vaikuttivat seksuaalisuhteisiin ja mitä vallan muotoja seksuaalisuus ilmensi? - Alistusta, seksuaalista ahdistelua, painostusta? Seksuaalisuutta ei

kuitenkaan lähestytä pelkästään valtarakenteista - pohdinnan aiheena ovat myös tasavaltaiset seksuaalisuhteet.

Kuinka on mahdollista, että suomalaisen kristillis-siveellisen kansan naiset synnyttivät aviottomia lapsia, jotka pappi merkitsi kirkonkirjaan äpäriksi? Mihin lasten isät hävisivät? Aviottomien lasten lukumäärä nousi aina vuoteen 1920 saakka. Aviottomien lasten määrällisenä huippukautena vuosisadan vaihteessa suomalaisen kulttuurin keskeisimpiä käsitteitä oli *siveellisyys*. Oliko näillä kahdella ilmiöllä, aviottomalla seksuaalisuudella ja siveellisyysdiskurssilla joitain yhtymäkohtia? Mihin koko siveellistämiprojektilla itse asiassa pyrittiin?

Tutkimusta ovat rahoittaneet Alli Paasikiven säätiö, Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Niilo Helanderin säätiö sekä Keski-Suomen kulttuurirahasto. Tutkimusaineiston keruussa auttoi YTK Arto Eskelinen. Työn ohjaaja, tukija, hoputtaja ja kielentarkastajakin on ollut mieheni Kustaa. Ilman äitiäni kirjoitusvaihe olisi ollut mahdotonta, hän kun hoiti yövirikua Aura-tyttöämme. Hänelle suurin kiitos.

I SEKSUAALISUUS - PELKKÄÄ LIHALLISUUTTAKO?

SALATTU SEKSUAALISUUS

Vuosisadan vaihteessa erotiikka piilotettiin niin julkisessa sanassa kuin julkisessa kuvassakin. Korkeakulttuuri, kirjallisuus ja maalaustaide olivat siveellisiä, ja siveellisyyden normistosta poikkeaminen herätti pahennusta. Niinpä esimerkiksi Akseli Gallen-Kallelan Aino-maalaukset aiheuttivat kohua. Samoin Hugo Simbergin Tampereen Johanneksen kirkon maalaukset olivat kiistelyn kohteena ja siveellisimmät tahot vaativat alastomien nuorten poikien intiimien paikkojen peittämistä. Aikalaisten suhtautumista eroottisesti rohkeisiin kirjoihin puolestaan kuvastaa Arvid Järnefeltin vuonna 1908 ilmestyneen teoksen *Maria* vastaanotto. Aivan kuten Järnefeltin *Maria* myös Johannes Linnankosken *Laulu tulipunaisesta kukasta* (1905) herätti suurta polemiikkaa. Vaikka Järnefelt ja Linnankoski edustivat seksuaaliasketismia, pidättyvyyden ihannetta, heidän kirjoituksensa kääntyivät ihannetta vastaan. Seikkaperäinen ja realistinen

nen seksuaalisuuden kuvaus pelotti vanhempia ihmisiä, jotka eivät välttämättä ymmärtäneet kirjailijoiden tarkoitusta. Heidän kirjoissaan esiintynyt seksuaalisuus nähtiin vaaraksi yhteiskuntajärjestykselle. Sen takia kirjat kehoitettiin kätkemään tarkoin nuorilta naisilta, jotta ne eivät olisi päässeet saastuttamaan heidän mieliään.⁴ Kirjojen henkilöiden siveettömyys ei tosin päässyt pilaamaan maaseudun tyttärien, etenkin piikojen maailmankuvaa, koska heistä ani harvalla oli mahdollisuutta lukea kyseisiä mieliä kuohuttaneita teoksia.

Samaan aikaan vähintään kuusi prosenttia lapsista syntyi yksinäisille äideille; maaseudulla aviottomia äitejä oli huomattavasti vähemmän kuin kaupungeissa.⁵ Esimerkiksi vuonna 1890 Saarijärven seurakunnassa kasvatettiin 368 lasta, joista kahdenkymmenen lapsen kohdalla oli merkintä: äpärä. Lähes neljännes avioliitoista solmittiin niin, että morsian oli hyvän matkaa raskaana.⁶ Kyse ei kuitenkaan ollut kaksinaismoraalista. Armas Nieminen käsittelee ilmiötä absoluuttisen ja suhteellisen sukupuolimoraalin käsitteillä. Absoluuttinen sukupuolimoraali edellytti täydellistä yksiavioisuutta, seksuaalisuuden rajaamista avioliittoon. Suhteellisen sukupuolimoraalin kannattajat taas tunsivat tunteen ja eroksen merkitystä sekä vapaan rakkauden ihannointia. Keskeisin vedenjakaja oli kuitenkin asennoituminen avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin.⁷

Parhaiten tilannetta kuvaa käsite ajan monikerroksisuus; samaan aikaan eri yhteiskuntaryhmissä ja eri sukupuolten kesken vallitsi hyvin erilainen arvomaailma. Vaikka kyseessä on yhden ajankohdan, vuosisadan vaihteen seksuaalikulttuuri, tuntuu kuin jotkut sen piirteet olisivat vähintään eri vuosikymmeniltä, jopa eri vuosisadoilta kuin toiset.

Eniten toisistaan eroavat julkinen ideologia ja maaseudun rahvaan tapakulttuuri. Seksuaalisuuden keskeisyydestä suomalaisessa sääty-yhteiskunnassa kertoo, että seksuaalisuutta säätelevät lainkohdat ja niiden selitteet

olivat sivumääräisesti huomattavasti laajempia kuin vaikkapa omaisuutta koskevat lainkohdat.⁸ Seksuaalisuus oli keskeinen dynaamiseksi koettu alue, jota säädeltiin monin tavoin. Vallan kahvassa on ollut ennen kaikkea kirkko, sittemmin mukaan on astunut myös valtiollinen ohjailu. Kaikkina aikoina institutionaalisen sääntelyn ulkopuolella on ollut yhteisöllinen tapakulttuuri, joka toisina aikoina on ollut kauempana ja toisina lähempänä virallista normistoa.

SEKSUAALISUUDEN TIETEELLISTÄMINEN

Seksuaalisuus on elämän keskeinen alue. Seksuaalisuus on ollut tärkeää myös menneenä aikana, vaikka sitä ei uskoisikaan, jos ajattelee etenkin sosiologista tapaa perustella modernin murrosta. Keskustelu modernista on liittynyt 'suuriin ilmiöihin', kuten luokkaan, kansallisuuteen, järkeen, kehitykseen ja varsinkin siihen, miten tulisi selittää näitä tieteellisin metodein. Yhteiskuntatieteen diskurssi antaa ymmärtää, että tunnetta, rakkautta tai seksuaalisuutta ei olekaan.

Väitetään, että länsimaisessa kulttuurissa seksuaalisuus on voimakkaasti laajentunut ilmiönä. Tämä ei tarkoita, etteikö seksuaalisuus ole aina ja kaikkialla ollut elintärkeää, sanan varsinaisessa merkityksessä, mutta modernin murroksessa länsimainen kulttuuri sai seksuaalisuudesta esiin uudentyyppisiä ulottuvuuksia. Yksilölliset seksuaaliset toiveet ja toiminnot ladattiin uudentyyppisellä merkityksenannolla. Michel Foucault toteaa, että seksuaalisuuden tarkoituksena on - ei sen enempää eikä vähempää kuin kertoa olemassaolomme toisuus.⁹ Moderni seksuaalisuuden ymmärtäminen on yhteydessä yksilöllisyyteen - se pitää ihmistä haluavana

subjektina. Jokaisella on lisäksi autenttinen tapansa rakastaa ja ilmaista seksuaalisuuttaan.¹⁰ Moderni seksuaalisuus ei siten yksilökeskeisyytensä vuoksi ongelmitta asetu vuosisadan vaihteen agraarikulttuuriin.

Yhteiskuntatieteessä seksuaalisuus on melko tuntematonta, vaikka sen läsnäolo on kyllä tiedostettu; klassikoista nykyteoreetikoihin seksuaalisuus on yhdistetty yhteiskunnan muutoksiin.¹¹ Muun muassa Thomas Ziehe on pitänyt sukupuolimoraalin ja seksuaalikäyttäytymisen muutosta yhtenä keskeisimpänä yhteiskuntaa muovanneena kulttuurisena tekijänä.¹² Vaikka seksuaalisuuden tutkiminen on viime aikoina monipuolistunut,¹³ sen voidaan silti sanoa pysyttelevän edelleen tieteen marginaalissa. Seksuaalisuuden tutkiminen näyttää olevan viiriämässä. Viitteitä tästä antaa joissakin artikkeleissa vilahtavat merkinnät erilaisista seminaariryhmistä, joissa käsitellään seksuaalisuutta ja sen osa-alueita.¹⁴

Seksuaalisuutta on käsitelty ennen kaikkea perheeseen liittyvänä ilmiönä, joten seksuaalisuuden kulttuurisen muutoksen luonne on sidottu perheinstituutioon: perheen hajoamiseen, perheen funktion muuttumiseen tai jopa koko järjestelmän täydelliseen häviämiseen sen tullessa tarpeettomaksi.¹⁵ Näin myös suomalaisen maatalousvaltaisen ja teollisen yhteiskunnan välisen muutoksen selittämisessä mainitaan seksuaalisuuden vapautuminen keskeiseksi tekijäksi yhteiskunnan demokratisoitumisen, koulutuksen yms. lisääntymisen ohessa.¹⁶

Mutta mitä seksuaalisuus sitten on? Tieteenteoriassa ilmiötä on lähestytty sekä essentialismin että konstruktionismin perspektiivistä. Ensinnä mainittu biologiaan viittaava lähtökohta näkee, että seksuaalisuus on jokin monoliittinen, omia lakeja noudattava luonnonvoima, jota kulttuuri voi enintään ohjata ja kontrolloida. Tämän tyyppinen käsitys on vallinnut ajattelua siitä lähtien, kun seksuaalisuus ilmiönä käsitteellistettiin 1800-luvulla. Vastakkainen näkemys, konstruktionismi, on aika- ja kulttuurisidonnainen.¹⁷ Seksuaalisen orientoitumisen

kategoriat vaihtelevat kulttuurista ja ajasta toiseen; ne ovat rakentuneet tiettyssä historiallisessa kontekstissa ja näin ne ovat merkityksellisiä ainoastaan omassa ympäristössään.¹⁸ Muodoiltaan yhtenevät teot saattavat eri kulttuureissa tai eri aikakausina saada erilaisia sisältöjä ja merkityksiä. Tästä esimerkkinä on sukurutsaus, jonka rajat vaihtelevat kulttuurista toiseen.¹⁹

Seksuaalisuus sukupuolisen kokemuksen konstruktiona nousi yleiseksi keskustelunaiheeksi viime vuosisadan puolivälissä. Seksuaalisuus-käsitteen laajentaminen lääketieteestä muille aloille oli merkki muutoksesta, joka liittyi käsitykseen sukupuolisuudesta. Tässä mielessä seksuaalisuus on suhteellisen nykyaikainen ilmiö, mikä ei tietenkään tarkoita, etteikö sukupuolista aktiviteettia olisi ollut aiemmin tai etteikö seksuaalisuudesta olisi puhuttu.²⁰ - Mutta uusi käsite osoittaa toisaalta, että historiallisesti uudenlainen tietoisuus oli kehittynyt. Seksuaalisen kokemuksen kuvaukseen liittyivät uudentyypinen käsitteistö ja systematisaatio, joka tajuttiin ja jota muutettiin suhteessa tuohon uuteen tietoisuuteen. Seksuaalisuus on siis erityinen ja historiallinen termi, jolla käsitteellistämme kokemuksiamme siitä, miten esitoimme sukupuolisuutta.

Seksuaalisuuden tutkimuksessa on pitkät perinteet humanistisissa tieteissä, ennen kaikkea antropologiassa, jossa seksuaalisuus on nähty tietyn kulttuurin ja yhteisön keskeiseksi, usein kiinnostavasti erilaiseksi osa-alueeksi.²¹ Mentaliteettihistoria on ollut seksuaalitutkimuksen uranuurtajia, koska käsitykset siitä, mitkä ihmiselämän alueet kuuluvat historiantutkimukseen, ovat laajentuneet.²² Esimerkiksi Pieter Spierenburg on tutkinut seksuaalisuuden, perheen, kuoleman ja yksilöllistymisen historiaa.²³ Etenkään naistutkimuksen myötä ei tarvinnut kummempin perustella seikkaa, että vaikka seksuaalisuus on yksityisen ja henkilökohtaisen alueen ilmiö, se ei ole irrallinen kulttuurista sosiaalisesta sen enempää kuin historiallisesta kontekstistaan.

TIEDE JA RAKKAUS TIETEESSÄ

Seksuaalisuus ei siis ole täysin tuntematonta, mutta rakkaus koetaan usein liian yksilökeskeiseksi tai muuten mahdottomaksi lähestyä sosiologisesti.²⁴ Rakkauden käsitettä on välttänyt myös suomalaisen erotiikan tutkimuksen pioneeri Armas Nieminen, joka on korvannut rakkauden puhumalla ”asianomaisten yhteistunteesta ja -tahdosta”. Samoin Elina Haavio-Mannila on todennut, että seksuaalisuutta on huomattavasti helpompi tutkia kuin rakkautta.²⁵

Sosiologinen teoriointi samoin kuin historiatiede ovat kyllä tavoittaneet romanttisen rakkauden ja avioliiton välisen suhteen, mitä on pääsääntöisesti pidetty suvun pakotteiden vähenemisenä ja kapitalismin myötä yksilöllisyyden vahvistumisena.²⁶ Missä laajuudessa (romanttinen) rakkaus ylipäättään on modernin ajan tuotetta? Euroopassa mahdollisuus valita vapaasti aviopuoliso oli käytäntönä jo kauan ennen teollistumista ja kapitalismin kehitystä. Rakkaus-käsite on keskeisellä sijalla familistisessä ideologiassa ja länsimaisessa avioliitossa. Niklas Luhmann selittää romanttista rakkautta siten, että taloudelliset markkinat ovat löytäneet vastinparinsa vapaiden tunteiden markkinoilla.²⁷ Romanttisen rakkauden ja modernin yhteiskunnan välillä on siten funktionaalinen toimivuus. Se osoittaa kommunikaation tarkoitusta ja itseymmärrystä kompleksisessa, persoonattomassa ja anonyymissä maailmassa.

Max Weber yhdistää rakkauden ja modernisaation hie-man toisin: rakkaus on samanaikaisesti sekä rationaalisuuden tuote että reaktio sitä vastaan.²⁸ Romanttisen rakkauden on katsottu edustavan sukupuolten tasa-arvoista tunnesuhdetta.²⁹ Weber on väittänyt jo ennen feminististä yhteiskuntanäkemyistä, että romanttinen rakkaus ei suinkaan ole tasa-arvoisuuden tae, vaan naiselle alisteinen suhde. Weberille rakkaus on keino etsiä henkilökohtaista pelastumista ja irrationaalisuuden puolus-

tus rationaalisuutta vastaan. Romanttisen rakkauden yhteys henkilökohtaiseen pelastumiseen on toimiva selitys suomalaisen kulttuurin suhteen. Romanttisen rakkauden 'keksimisen' ajankohta liittyy historialliseen ajanjaksoon, jolloin henkilökohtaista synnintuntoa ja pelastumista haettiin myös herätysliikkeistä.³⁰ Sekä synnintunto että henkilökohtainen rakkauden tunne ovat individualismin, lopulta yksilökansalaisuuden ensioireita.³¹ Yksilöllistymisen voimistuminen voidaan selittää myös uudenlaisen sukupuolirakkauden, romanttisen rakkauden näkökulmasta.

Länsimainen rakkauskäsitys on individualistinen. Rakkaus on myös erityisen otollinen vallalle. Hanne Haavind on analysoinut valtaa rakkaudessa ja avioliitossa nykypäivänä.³² Nimenomaan vallan läsnäolo tekee vuosisadan vaihteen sukupuolirakkaudesta kompleksisen. Aiheesta keskustellaan enemmän luvussa *Keinällä valtaa haluta*.

Rakkauden ideologistakin puolta on tutkittu. Tutkimuksen rajoittuminen ideologiaan on menneen ajan suhteen ymmärrettävää. Henkilökohtaisesta arkielämän rakkaudesta on vähän kulttuurisia jäänteitä, ja ne vähätkin keskittyvät yläluokkaan, sivistyneistön kirjeenvaihtoon ja päiväkirjoihin.

Ei olekaan ihme, että agraariväestön avioliiton solmimisen intressiksi väitetään yksinomaan taloudellisia tekijöitä, johon tunteilla ei ollut vaikutusta. Heikki Ylikangas on pohtinut sitä, miten avioliittojen todellisuuden vaikutti se, etteivät tulevat aviopuolisot välttämättä tunteneet toisiaan ennen kosintaa. Hän katsoo, ettei tämä todellakaan ollut edes välttämätöntä eikä juuri vaikuttanut myöhempään yhteiselämään. Tunnevaltaiset motiivit jäivät rationaalisten perusteiden varjoon. Talollinen haki taloon emäntää eikä niinkään vaimoa.³³

Ylikankaan artikkelista voi lukea, miten historiantutkimus on ymmärtänyt agraariväestön avioitumisen siten, että puolisot eivät tunteneet toisiaan ennen kosin-

taa, toisin sanoen seksuaalisuus olisi kuulunut vasta avioliittoon. Aviottomien lasten määrä kertoo toisenlaisesta totuudesta. Avioliittoa kuvaavampi esimerkki lieinee, että morsian oli usein raskaana avioituessaan. Toinen väite, että aviokumppanin valintaa ohjasi järki ja talous eivätkä tunnesyyt, voidaan implisiittisesti tulkita siten, että historiantutkimuksen subjekteiksi on noteerattu vain omistava luokka; ainoastaan talossa on emäntä ja mökissä akka.

Ylikankaan käsitys, jonka mukaan talollinen haki taloon emäntää eikä vaimoa, osuu ehkä tahattomasti oikeaan toisaalla; isäntä haki seksuaalikumppanit avioliiton ulkopuolelta. Talonemäntien elämä vaikuttaa surullisen kylmältä ja tunteettomalta. Toivottavasti joukossa oli myös jokunen rohkea renkimies, joka on osoittanut mielenkiintoaan emäntäänsä kohtaan. - En epäile Ylikankaan väitteitä, jos ne rajoitetaan koskemaan vain talollisluokkaa. Agraariväestössä oli muitakin sosiaaliryhmiä kuin talolliset. Ainakin keskisessä Suomessa talolliset ovat olleet vähemmistöä, mutta asemansa puolesta he ovat sijoittuneet näihin päiviin asti historian tutkimuksen keskiöön.³⁴

NAINEN, SEKSUAALISUUS JA RAKKAUS

Sosiaalihistorioitsija Peter Gay toteaa, että miesten naista kohtaan tuntema pelko on yhtä vanha kuin sivilisaatio itse, mutta millään muulla vuosisadalla ei tuhoisaa ja pelottavaa naista ole kuvattu niin ohjelmallisesti kuin 1800-luvun lopulla, jolta uhkakuvat liukuvat myös tälle vuosisadalle. Tuolloin "femme fatalesta" tuli kirjallisuuden, kuvataiteen ja myös lääketieteen keskeinen tema. Vuosien 1880-1920 naiskuvaston keskeisin viesti oli, että

jollei nainen suostuisi uhrautumaan ja alistumaan kehityksen hyväksi - vaimoksi ja äidiksi - niin hän muuntuu pahuuden ruumiillistumaksi.³⁵

Seksuaalisen kokemuksen synnyllä on yhteys moderniin kokemiseen, väittää Lea Rojola artikkelissaan naisen uhkaavasta seksuaalisuudesta, ja jatkaa, että pitkälle 1800-luvulle naiset olivat miesten halun objekteja, mutta vuosisadan lopulla naiset alkoivat etsiä omaa haluaan, omaa olemistaan myös seksuaalisina subjekteina.³⁶ Naiset alkoivat tutkia omaa seksuaalisuuttaan ja sen paikkaa yhteisössä ja ihmissuhteissaan, eivätkä enää itsestään selvästi alistuneet patriarkaalisen kulttuurin määrittelemään malliin. Tämän tyyppinen käsitys naisesta miehen halun objektina pätee myös agraariväestön naisten suhteen, tosin ei kaikkiin sosiaaliryhmiin,³⁷ mutta Rojolan väite naisista oman feminiinisyyden ja seksuaalisuuden määrittäjinä koskettaa vain hyvin, hyvin kapeaa ja elitististä naisjoukkoa, lähinnä lukeneistoa ja kirjailijoita.³⁸

Ajatellaanpa esimerkiksi Minna Canthia, joka viime vuosisadan puolella avioituessaan päätti totella kaikessa miestään ja hyväksyä miehensä mielipiteet omikseen. Vasta myöhemmin kirjoittamisen myötä (aviomiehen kuoltua) hän otti käyttöön oman minuutensa. - Naisten modernisoitumisprosessi ei koskettanut kaikkia naisia. Sen vuoksi naiseuteen ei pidä suhtautua epäanalyttisesti; kuitenkin naiset ja naiseus eivät ole yksi yhtenäinen kategoria.³⁹ Kaikki naiset eivät olleet miehisen halun tahdottomia objekteja, vaan nainen saattoi olla myös seksuaalinen subjekti ja toimija. Seuraava lainaus tuomiokirjasta kuvaa parhaiten asian ilman tulkintaa: Torpan tytär ja kestimies, molemmat siis samansäätisiä tasavertaisia palkollisia, ”palvellessansa viime talvena nahkuri Hytösen luona tässä kirkonkylässä pitivät koko talven kutua keskenään ja huomasi todistaja keran helmikuussa 1897 kahviaikana, kun asialliset olivat menneet verstaan vintille ja todistaja hetkisen heidän

mentyään nousi vintille heitä katsomaan, että asialliset olivat pitkänään.”

Toinen todistaja, kestimies Edvin, oli nähnyt ”asialliset helmikuun lopussa keskipäivällä nahkuri Hytösen verstaan porstuassa seisoallaan harjoittaneen lihallista yhteyttä sekä asiallisten senkin jälkeen noudattavan toisiaan.”⁴⁰

Elämä ei siis ole niin yksiulotteinen tai kaavamainen, jotta sen koko kirjo saataisiin alistettua yhden määritteen - patriarkalismin - muottiin. Elämä on paljon monisärmäisempää.

Miksi nämä uhkaavat naiset marssivat voimallisimmin esiin juuri 1800-luvun puolivälin jälkeen? Naisten (naiseuden) vainoaminen ei sinänsä ole modernin muroksen tuotetta. Jotkut tutkijat pitävät 1600-luvun noita-vainoja nimenomaan naisten vainoina, koska enemmistö syytetyistä oli naisia. Syitä on etsitty naiseudesta sinänsä, ja kuinka naista on pidetty synnytyksen ja kuu-kautistensa vuoksi jollain tapaa seksuaalisempana ja mystisempänä kuin miestä. Suomessa naisen seksuaalisuudella ei noita-oikeudenkäynneissä tosin ollut yhtä näkyvää merkitystä kuin Keski-Euroopassa,⁴¹ mutta myös Suomessa keskiaikainen ja Lutherin jälkeinen naiskäsi-tys kirkonmiesten keskuudessa oli, että nainen oli viettelijätär, jonka mukana synty tuli maailmaan.⁴² Ritva Hapulin näkemyksen mukaan vaarallisen ja tuhoisan naiseuden ympärille kietoutuu yhteiskunnallisesti keskeisiä seikkoja, kuten naisten työssäkäynti, tasa-arvoistuminen jne. Vuosisadan vaihteessa lisääntynyt keskustelu seksuaalisuudesta, etenkin naisen seksuaalisuudesta, on selvässä yhteydessä naisliikkeeseen ja ”naiskysymykseen”, ja nämä kaksi asiaa tulivat samoihin aikoihin julkisen pohdinnan kohteeksi. Väite naisen uhkaavasta seksuaalisuudesta on hyvin totta myös agraariväestössä. Tästä kertoo ennen kaikkea ns. huorittelukulttuuri, josta enemmän jatkossa.

Viime vuosisadan loppupuoli oli voimakasta uuden-

laisen naiseuden ja äitiyden syntyäikää. Äitiys ja uudentyyppinen perheenemännys olivat poliittisia tavoitteita, joita hyvin ohjelmallisesti ajettiin läpi, tosin konkreettisimmillaan vasta liikkeiden, kuten Martta-liikkeen välityksellä.⁴³ Tätä aikaisemmin uutta naiseutta tavoiteltiin myös raittiusliikkeen avulla.⁴⁴ Uudenlainen perheenemännys ja emäntä talon nuorempien naisten seksuaalisuuden kontrolloijana esiintyvät voimakkaasti jo vuosisadan vaihteen maaseudulla. Uutta seksuaalimoraaia ja käsitystä sukupuolten tehtävistä ajettiin läpi myös lääketieteen arvovallalla. Useimmat seksuaalisuutta käsittelevät kasvatusoppaat olivat lääkäreiden luentoja oikeanlaisesta seksuaalisuudesta.⁴⁵ 1800-luvun lopulla kehittynyt seksuaalitiede alkoi korostaa, että sopivasti annosteltuna seksuaalisuus on terveyden perusta. Oikea naiseus määritteli naisen seksuaalisuuden kokemisen tiukasti avioliittoon kuuluvaksi.⁴⁶

Sukupuolten eroja korostavien myyttien esiinnousun vuosisadan alussa voi osin selittää naisten aseman muutoksella.⁴⁷ Kyse on siis sukupuolisodasta, jonka ajankohdaisimpia esimerkkejä oli presidenttipeli 1994. Sukupuoli on hyvin voimakkaasti yhteiskunnallinen määre.

Naisen seksuaalisuus ei ole tällä tavoin yksi kokonaisuus, josta voitaisiin puhua kuin jonkin rodun yhteneväisestä piirteestä. Naisen seksuaalisuuden tulkinta modernismien kautta tuntuu maaseudun naisten kannalta vieraalta. On vaikea uskoa, että omaa feminiinisyyttään määritelleet naiset ovat eläneet samoina vuosina kuin käräjillä esiintyvät naiset. - Tuntuu kuin liikuttaisiin eri vuosisadoilla. - Tässä on kyseessä sama ilmiö, käsitteiden vastaamattomuus, mihin joudun palaamaan tuon tuostakin. Kummatkin seikat käsittelevät saman ajankohdan naisten seksuaalisuutta. Ajan monikerroksisuuden käsite kuvaa tätäkin ilmiötä, että nämä kaksi naiskuvaa eivät kohta.

Toteamuksen ei tarvitse hämmentää; eihän kyse ole muusta kuin elämän pirstoutuneisuudesta ja ilmiöiden

moninaisuudesta. Tieteellisillä teksteillä on vain ikävä tapa latistaa elämäkirjoa. Seksuaalisuuden ja genderin eli sosiaalisen sukupuolen tutkimisen mielekkyys piileekin juuri tässä: Edward Muirin ja Guido Ruggieron mielestä siinä, että ne tarjoavat erilaisen mahdollisuuden hahmotta menneisyyttä, ei niinkään pakosta kapean eliitin, vaan tavallisten ihmisten, rahvaan elämää.⁴⁸

Tutkimuksessani seksuaalisuus on keskeisemmällä sijalla kuin rakkaus, mutta rakkautta ei suinkaan ole sivuutettu; se kulkee tutkimuksessa mukana siinä määrin kuin tutkimuksen aineisto antaa sille edellytyksiä. Rakkaus ja seksuaalisuus ovat jotain yhtenäistä ja jotain toisistaan erillistä; lapsi ei synny yksin rakkaudesta, vaan siihen tarvitaan myös seksuaalisuutta, mutta rakkautta voi olla myös ilman näkyvää seurausta. Seksuaalisuuden tutkiminen on helpompaa, koska siitä usein on konkreettinen seuraus - lapsi. Tutkimusaineisto suorastaan pursuaa seksuaalisuuden ulottuvuuksia, rakkautta sitä vastoin on vaikeampi tavoittaa. Se on abstraktia ja henkilökohtaista, ei mitattavissa olevaa.

Kun isäntä pakotti piian naimaan, sukupuolisuhteeseen, ei juuri ollut tietoa rakkaudesta. Toisissa suhteissa taasen osapuolet olivat hyvinkin rakastuneita, lemmeistä puhuttiin ja kiintymys näytettiin muillekin. Käräjätupaan mennessä viimeiset rippeet rakkaudesta olivat haihtuneet, kun mies oli livistänyt raskauden takia tai jos aviovaimo oli jättänyt miehensä. Ainoastaan todistajien puheet kertovat menneestä lemmeestä.

II ASIAKIRJAT JA SEKSUAALISUUS: MENNEISYYDEN JÄÄNTEISTÄ KIRJOITTAMINEN

SEKSI JA SEN TUTKIMUS

Historiantutkimuksen kohde on pohjimmiltaan aina ihminen ja hänen kokemuksensa.

Tämän metodioppaiden ensimmäisellä sivulla esitetyn itsestäänselvyyden unohtaminen on yllättävän yleistä. Aatteet, ilmiöt, yhteiskuntaluokat, ideologiat ja instituutiot on usein puhdistettu ihmisen intresseistä, kokemuksista ja pyrkimyksistä. Sitä paitsi kulttuuristen seikkojen tavoittaminen ja analysoiminen vievät lähemmäksi ihmisten elämää sellaisena kuin he sen kokevat.⁴⁹ Edellä todettu pätee myös sosiologiaan. Tässä työssä ihmisen halut ja kokemukset pyritään kuljettamaan historian ja yhteiskunnan rakenteisiin ja tutkimustekstiin.

Tämän päivän seksuaalisuutta voi selvittää monin eri keinoin, perinteisimmillään haastatteluilla ja kyselyillä.⁵⁰ Menneen ajan käsityksiä seksuaalisuudesta on tavoiteltu tekstianalyysillä, missä kaunokirjallisuus, varhaisempien aikojen siveys- ja valistuskirjallisuus, käytös- ja avio-

liitto-oppaat ovat olleet käytetyintä tutkimusaineistoa.⁵¹ Kai Häggmanin väitöskirja *Perheen vuosisata* perustuu yhden perheen ja suvun kirjeenvaihtoon, jossa kirjeitä on tuhansia. Tämän tyyppinen aineisto rajoittaa tarkastelun yhteiskuntaryhmiin, joista on jäänyt kirjallista tuotantoa. Niinpä *Perheen vuosisata*kin kertoo sivistyneistön elämäntavasta.

Myös rahvasta koskevaa tekstiä on olemassa, mutta useimmiten se liittyy rahvaan kasvattamiseen ja sivistämiseen. Tässä asetelmassa rahvas on objektina, josta puhutaan mutta joka itse ei puhu. Rahvaasta lähtöisin olevia, subjektikeskeisiä tekstejä, jotka olisivat heidän itsensä tuottamia, on niukalti.

Kun halutaan selvittää seksuaalisuuden ilmenemis-
muotoja ajankohtana, jonka keskeiset toimijat eli maa-
seudun ihmiset ovat kuolleet, ei voida käyttää ns. pe-
rinteisiä menetelmiä, kuten haastatteluja, vaan on tur-
vauduttava kokonaan muuhun lähteistöön. Sosiologias-
sa vähän käytetty mutta historiatieteessä keskeinen ai-
neisto, tuomiokirjat, on loistava dokumenttilähde, jon-
ka avulla voidaan selvittää menneen ajan seksuaalisuu-
den muotoja.

Tuomiokirjat ovat rikas materiaali, kun tutkitaan val-
tasuhteita ja sosiaalisia rakenteita. Puheesta voi jäsentää
rahvaan suhtautumista seksuaalisuhteisiin ja oikeusins-
tituutioon. Tuomiokirjatkaan eivät ole rahvaasta lähtöi-
sin olevaa, heidän itsensä tuottamaa tekstiä. Pöytäkir-
joista saa vaikutelman, että rahvaan puhe on jäljennetty
melko tarkkaan. Kirjuri kirjasi syytetyn ja syyttäjän pu-
heenvuorot sekä todistajien varsin värikkäät lausunnot.⁵²

Autenttista tekstiä vuosisadan vaihteen rahvaan sek-
suaalisuhteista on vaikea tavoittaa. Siispä aineistona on
yhden, Saarijärven käräjäkunnan tuomiokirjat vuosilta
1890-1910.⁵³ Tapauksiin löytyy lisävalaistusta myös Saa-
rijärven kirkonarkiston asiakirjoista.⁵⁴ Noiden vuosien
aikana käsiteltiin 144 seksuaalisuuteen liittyvää oikeus-
tapausta, ja ne jakaantuvat aiheen mukaan seuraavasti:

TAULUKKO 1: Saarijärven tuomiokunnan käräjillä käsitellyt seksuaalisuuteen liittyvät tapaukset vuosina 1890 - 1910.

	määrä	%-osuus
lapsenelatus	79	52
avioero	34	26
huoruus	16	11
kihlariita	10	7
muu	5	4
yhteensä	144	100

Lähteet: JyMA. Saarijärven kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1890 - 1910.

Kohta muu sisältää yhteensä viisi oikeussyytettä, joista kaksi käsitteli lapsenmurhaa ja kolme väkisinmakaamista. Ne olivat yhdessä huoruusjuttujen kanssa virallisen syyttäjän, eivät yksityishenkilön, oikeuteen tuomia tapauksia.

Lapsenelatusjutuissa hakijana oli aina nainen. Kun tarkastellaan kaikkia seksuaalioikeudenkäyntejä, niin syytteen nostaneista oli 30 % miehiä ja naisia puolestaan 70 %.

Vuodessa pidettiin kahdet käräjät, talvi- ja syyskäräjät. Yksillä käräjillä käsiteltiin keskimäärin 400-500 oikeustapausta. Näistä noin kymmenen käsitteli seksuaaliproblematiikkaa. Luku ei ole suuri, mutta samanaiheiset teemat tai syytökset toistuvat vuodesta toiseen.

Karkeasti luokiteltuna aineisto koostuu kahdenlaisista tapauksista. Ensimmäinen ja suurin ryhmä ovat lapsenruokkojutut, joissa nainen on kanteen nostaja ja mies syytöksen kohde. Mies yritetään saada isän tai ainakin elättäjän asemaan, jota mies puolestaan pyrkii kaikin tavoin välttelemään. Toinen ryhmä avioero- ja huoruusriidat painottuvat naisten syyttämiseen. Niissä vaimo

on pettänyt tai karannut osapuoli. Sisällöllisesti aiheena on naisen seksuaalinen kurittomuus. Jako ei ole näin selvästi sukupuoleen sidottu, koska myös naiset hakevat avioeroja. Nämä ovat kuitenkin kaksi vahvinta teemaa.

Tuomiokirjoissa esiintyvät henkilöt ovat sekä sosiaalisesti että sukupuolen suhteen valikoituneita, mitä tulee alueen väestöön yleensä. Alempien yhteiskuntaryhmien naiset ja vastaavasti talollismiehet ovat yliedustettuina lukumääränsä nähden (ks. taulukko 2). Näiden kahden eri yhteiskuntaryhmän välinen avioton seksuaalisuhde on keskeisin vuosisadan vaihteen maaseudun seksuaalikulttuuria luonnehtiva piirre.

TAULUKKO 2:

Seksuaalisuutta koskevien asioiden kantajat ja vastaajat säädyn mukaan jaoteltuina Saarijärven käräjäkunnassa, 1890 - 1910.

	kantaja		vastaaja	
	määrä	%-osuus	määrä	%-osuus
palkollinen	34	23.6	16	11.1
itsellinen	48	33.3	31	21.5
torppari	19	13.2	14	9.7
mäkitupalainen	2	1.4	-	5.6
kesti	9	6.3	8	37.5
talollinen	19	13.2	54	6.3
kauppias	4	2.8	1	0.7
sivistyneistö	1	0.7	1	0.7
irtolainen	4	2.8	5	3.5
muu	4	2.8	5	3.5
yhteensä	144	100.0	144	100.0

Lähteet: JyMA. Saarijärven käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1890 - 1910.

Aviollinen seksuaalisuus ei rakentunut näin, vaan noudatti huomattavasti tarkemmin yhteiskuntakerrostumia. Talollisten ja säätyläisten naisia esiintyy tuomiokirjoissa vain harvaksen. Sitä vastoin yhteiskunnalliselta asemaltaan alemmassa asemassa olevia miehiä on jonkin verran.

Kun talollinen nai talollista, mökkiläinen mökkiläistä ja harvat säätyläiset toisiaan, avioliitossa tai avioliittoon johtaen, se ei joutunut tekstiksi tuomiokirjojen kansien väliin. Luvallinen seksuaalisuus pääsee ainoastaan kirkonkirjojen avioituneiden luetteloon (vrt. taulukko 3). Mutta jos poikkesi virallisesta seksuaalinormistosta, ja ennen kaikkea jos suhteen seurauksena syntyi lapsi, oli suuri todennäköisyys saada oma tarinansa asiakirjaan. Aviottoman lapsen synnyttäminen ei kuitenkaan merkinnyt automaattisesti käräjöintiä. Varsin monessa tapauksessa lapsen elatuksesta sovittiin ilman oikeusinstituutiota.

Tärkeintä käräjäaineiston antia on kyläläisten, silminnäköijöiden kuvailu käräjillä riitelevien miesten ja naisten edesottamuksista. Käräjien pöytäkirjanpitäjä on kirjannut tarkkaan todistajien puheenvuorot, koskapa oikeusprosessi edellytti, että aviottoman lapsen isäksi nimeämiseen tarvittiin silminnäköijöiden todistus, useita lausuntoja asianomaisen miehen ja naisen seksuaalikontaktista. Kuulopuheet tai muut näytöt eivät kelvanneet todistukseksi.⁵⁵ Esimerkiksi syytetyn miehen suullinen tunnustus muualla kuin oikeuden istunnossa ei riittänyt; tarvittiin seksuaalikontaktin eli 'lihallisen yhteyden'⁵⁶ silminnäköijä. Todistajan kuului kertoa oikeudelle missä, milloin ja kuinka usein hän on nähnyt asianomaisen miehen ja naisen lihallisessa yhteydessä. Lapsenelatuskiistojen deskriptiivisistä luonteesta johtuu, että ne värikkäimmällä tavalla välittävät seksuaalisuuden piirteitä. Toisinaan todistaja oli nähnyt heidän nukkuvan vierekkäin tai äänistä päätellen ymmärtänyt heidän harjoittaneen sukupuoliyhteyttä.

TAULUKKO 3

Saarijärven seurakunnassa solmitut avioliitot säädyn mukaan jaotettuna, 1890 - 1910

	MIES		VAIMO	
	talollinen	torppari	piika	itsellinen
talollinen	26	9	10	4
torppari	14	19	30	3
renki	7	1	29	2
itsellinen	11	9	10	4
kesti	7	14	10	-
irtolainen	2	2	5	-
muu	1	-	-	-
yhteensä	68	54	94	13

---

	kesti	irtolainen	muu	yhteensä
talollinen	3	-	-	52
torppari	6	-	-	72
renki	6	-	-	45
itsellinen	3	1	1	39

	kesti	irtolainen	muu	yhteensä
kesti	6	-	-	37
irtolainen	2	3	-	14
muu	-	-	6	7
yhteensä	26	4	7	266

Lähteet: SaaKiA. Avioituneiden luettelot 1890 - 1910.

Italialainen mikrohistorioitsija Giovanni Levi toteaa, että oikeudessa todistajien lausunnot kuvaavat, miten ihmiset jokapäiväisessä elämässään tekivät huomioita niistä sääntöjen ja arvojen koodeista, joilla he arvioivat toisiaan ja joiden kautta yhteisö säänteli jäseniensä elämää.⁵⁷ Todistuksista käy ilmi, kuinka sosiaalinen kontrolli puuttui aviollisiin seikkoihin, ennen kaikkea hete-

roseksuaalisiin suhteisiin.⁵⁸ Joka tapauksessa tuomiokirjat luovat näkymän vuosisadan vaihteen maaseudun ihmisten inhimilliseen elämänalueeseen - tunteiden ja seksuaalisuuden maailmaan.

Tuomiokirjojen lisäksi olen käyttänyt kirkonkirjoja⁵⁹ ja⁶⁰ perukirjoja sekä valtiopäivätekstejä.⁶¹ Kirkonkirjojen avioituneiden luettelosta käy ilmi, ketkä menivät naimisiin keskenään ja minkä ikäisinä.

Avioituneisuus (ks. taulukkoa 3) kertoo implisiittisesti seksuaalisuudesta ja ainoastaan luvallisesta erotiikasta. Avioituneisuus ei kuitenkaan ole herkkä kulttuuriselta erottelukyvyltään. Tärkeämpää kuin saada selville avioituneisuuden ikä- ja sosiaalijakaumia, on lukea noita vanhoja asiakirjoja. Kun luen, että kaksi naimatonta, kesti Juho iältään 35 vuotta Hännilän kylästä ja torpparin sisar Eeva iältään 34 vuotta Tarvaalan kylästä ovat avioituneet syyskuussa vuonna 1898 tai talonisäntä Kalmarista, iältään 48 vuotta ja piikansa Leena 25 vuotta, alkavat nimet ja paikat elää tuoreemmin kuin pelkinä tilastollisina yksiköinä. Samoin on laita kastettujen luettelon kanssa.⁶² Olen laskenut lukuja siitä, minkä ikäisinä naiset keskimäärin saivat lapsia, ja vastaavasti, minkä ikäisiä miehet olivat ensimmäisen, toisen ja kolmannen lapsen syntyessä. Tämä on toki mielenkiintoista tietoa, mutta suurempi anti mielikuvitukselle on lukea niissä esiintyvien ihmisten nimiä ja ikiä tai mainintoja äpäralapsista.

Tutkimusaihe on ollut mielessä viimeisen vajaan kolmen vuoden aikana muulloinkin kuin työaikana, joten olen lukenut vuosisadan vaihteesta kertovaa kaunokirjallisuutta ja katsonut vanhoja kotimaisia elokuvia tietoisella silmällä. Vanhat kotimaiset elokuvat suorastaan pursuavat tarinoita luvattomasta lemmestä ja rakkaudesta yli säätyrajojen. Samoin olen jututtanut vanhoja sukulaisia ja houkutellut heitä kertomaan tarinoita ja agraarijuoruja Saarijärven seudulta.

ANALYYSIA JA TUTKIMUKSEN PIIRTEITÄ

Oikeustapaukset ovat taipuneet monenlaiseen analyysiin. Tekstejä on luettu kronologisesti, teemoittain ja yksilökeskeisesti. Tekstejä on käsitelty määrällisesti ja luokiteltua, säädyn, rakastelupaikan sekä vuodenajan suhteen, missä maattiin ja mihin vuodenaikaan. Samoin olen laskenut markkamääriä ja viljanhintoja, joita miehet maksoivat aviottomista lapsistaan. Tilastot eivät varmasti täytä merkitsevyyksnormeja, eikä se ole tarkoitukseen. Kaikista henkilöistä kun ei ole saatavissa yhdenmukaisesti luokiteltavaa tietoa. Asiakirjateksteissä on lukemattoman paljon kulttuurisia nyansseja ja piirteitä, joita ei ole tarkoituksenmukaista esitellä ja luokitella määrällisesti.

Seksuaalisuuden muodot kaikessa inhimillisyydessään ja vaihtelevuudessaan eivät aukea yksinomaan aineiston systemaattisella, määrällisellä käsittelyllä. Tarinoista onkin haettu kulttuurisia jäsennyksiä. Kulttuurisella jäsennyksellä tarkoitetaan sitä kaikkea, mitä teksti pitää sisällään, olipa se totta tai ei, rehellistä tarinaa tai valetta, jota se tuomiokirjojen lapsenelätusta välttelevien miesten kohdalla varsin usein olikin. Teksteistä jäsennetään kyläyhteisön sosiaalisia- ja kulttuurisia piirteitä.⁶³ Tarinoista on etsitty sitä, miten eri henkilöt puhuvat kyseisestä asiasta ja millä retorisisilla keinoilla, kielellisten valintojen avulla vahvistetaan ajan kulttuurisia arvoja ja suhtautumistapoja. Käytän retoriikan käsitettä, koska tuomiokirjateksti on syntynyt sosiaalisessa tilanteessa, jossa pyritään tietoisesti vaikuttamaan kuulijaan. Retoriikalla voi kuvata niitä eri strategioita, joilla puhujat yrittävät vakuuttaa kuulijat oman näkemyksensä taakse. Syyttäjä pyrkii eri retorisiin keinoin argumentoimalla vaikuttamaan tuomariin ja lautamiehiin, samoin syytetty henkilö yrittää omin retorisiin argumentein todistaa syyttömyyttään. Todistajien argumentit ovat sikäli mielenkiintoisia, koska todistajat periaatteessa ovat puolueettomia silminnäkijöitä.

Etenkin todistajien argumenteista ja niiden perustalta muodostuu juuri mainittuja kulttuurisia jäsennyksiä.

Oma näkemykseni historiallisen tiedon saavuttamisesta tutkimuksen keinoin on toiveikas. Uskon, että kielten ja tapahtumien välillä on jonkinlainen vastaavuus. Se ei missään nimessä ole yksityhteen niin että menneisyyden jäänteet, tuomiokirjatekstit, kertoisivat koko totuutta. Niiden yhteys aikalaistodellisuuteen on jo täynnä kysymysmerkkejä, aukkoja ja vääristymiä, mutta ennen kaikkea kyse on siitä, että jokainen hetki ja kaikki ilmiöt sisältävät monia todellisuuksia ja totuuksia. Yksi totuus on suomalaisen oikeusjärjestelmän tuottamat tuomiokirjat. Toinen todellisuus on menneisyydessä, jolloin ihmiset Sisä-Suomen maaseudulla lähes sata vuotta sitten elivät. Tämä tutkimuksen tuottama näkemys on yksi totuus tai tarina monien joukossa.

Menneisyys on pitkälti saavuttamatonta, joten tutkijalla on lupa olla niin luova ja kekseliäs kuin mahdollista.⁶⁴ Työ lukeutuu kulttuurintutkimuksen piiriin, koska siinä yhdistyy eri tutkimusperinteiden suuntauksia. Tutkimus liikkuu siinä määrin historiatieteen kentällä, että työn voi sijoittaa poikkitieteellisyyden nimikkeen alle. Päälle päätteeksi työtä on ohjannut tietoinen tietoteoreettinen epämääräisyys.

AIKA, PAIKKA JA RAJAAMISEN ONGELMA

Seksuaalisuus on laaja ilmiö ja jotta sen voi valjastaa tutkimuksen kohteeksi, se vaatii rajauksia moneen suuntaan. Keskeisimpiä rajanvetoja ovat aika ja paikka. Sekä ajalle että paikalle on luonteenomaista, että ne ovat rajoiltaan liukuvia. Voidaankin sanoa, että vuosisadan vaihte ja Sisä-Suomi ovat ilmiön tihentymiä. Faktisesti asia-

kirja-aineiston pohjalta katsoen on tutkittava ajankohta vuosisadan vaihteesta vuodesta 1890 vuoteen 1910. Aviottomien lasten lukumäärän absoluuttinen ja suhteellinen kasvu on merkki murroksesta mikrotasollakin. Se kielii seksuaalikäytännön voimakkaasta lisääntymisestä.

Ajankohdan, vuoden tai vuosikymmen ohessa on tärkeää myös se tapahtumahetki yöllä tai päivällä, milloin seksuaalisuhde on elänyt.

Tapahtumat sijoittuvat yhden käräjäkunnan alueelle, Saarijärven käräjäkuntaan, johon tuolloin kuului Saarijärven lisäksi kaksi muuta pitäjää, Pylkönmäki ja Uurainen. Paikan valinta juontuu tuttuudesta. On helpompi kuvitella tapahtumat tuttuihin kyliin, jotka hahmottuvat mentaalikartan mukaisesti. Empiriasta irrallinen yleinen keskustelu ei noudata pitäjien rajoja, ei edes maan rajoja, koska moni ajatus on saanut alkunsa kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta.

Seppo Aalto on tutkinut lisensiaatintyössään pitkälti samaa ilmiötä, tosin eri näkökulmasta. Tutkimuksen ajankohtaa 1600-luvun lopulla perustellaan yhteiskunnallisella murroksella, jolle luonteenomaista olivat paikallisyhteisön samoin kuin perinteisen arvo- ja normijärjestelmän murtuminen sekä sosiaaliryhmien differentoituminen.⁶⁵

Lukiessani ajankohdan määritteitä minut valtasi liiallinen tuttuuden tunne, sillä olinhan itse perustellut tutkimussuunnitelmassa oman työn ajankohtaa - vuosisadan vaihdetta - lähes samoilla määritteillä. Noita ajankuvia en suinkaan ollut itse keksinyt, vaan tukeuduin muuhun tutkimuskirjallisuuteen. Heräsi epäily, että perustellaanko hyvinkin erilaisia yhteiskunnallisia aikakausia samoin perustein? Ennen kaikkea saako määritelmä yhteiskunnallinen murros lähes kliseemäisen muodon ja näin menettää ilmiön erottelukykyä? Haetaanko murrosta sieltäkin missä sitä ei ole, ja eikö pikemminkin ole niin, että inhimillinen elämä on täynnä murroksia, erilaisia eri elämänalueilla.

En toki väitä, etteikö tämän vuosisadan vaihde olisi ollut murrosajankohtaa kaikkine yhteiskunnallisine liikkeineen, erilaisten aatteellisten seurojen ja kansakoulun ulottuessa hiljalleen ympäri maata.⁶⁶ Mutta oliko ajan kohta murrosvaihetta myös arkielämän tasolla maaseudun rahvaan keskuudessa? Vai onko pikemminkin niin, että yhteiskunnallinen murros vaikutti lähinnä hallinnon ja valtion tasolla? Olisi väärin perustella mikrotason ilmiön tutkimista käsitteellä yhteiskunnallinen murros, jos sillä ei ole kosketuspintaa ilmiön todellisuuden kanssa. Käräjien pöytäkirjat eivät anna viitteitä yhteiskunnallisesta murroksesta seksuaalikulttuurin suhteen. Tämän vuoksi tutkimusajankohtaa ei perustella suurella kaikenkattavalla yhteiskunnallisella murroksella. Tutkimusjakson valinta vuosiksi 1890 - 1910 on johtunut ennen kaikkea siitä, että sosiologina minulla ei ole kompetenssia mennä ajassa kauemmaksi taaksepäin. En myöskään osaa lukea tuomiokirjojen vanhaa käsialaa tuosta ajasta taaksepäin.

Sittemmin kun perehdyin ajanjaksoon, löysin myös muitakin kuin teknisiä perusteluja. Yksi tärkeimmistä seikoista on, että välittömästi tuon ajanjakson jälkeen 1920-luvulta eteenpäin aviottomien lasten määrä nousee huomattavasti. Vuosisadan vaihde on seksuaalikulttuurin kannalta vielä staattisten tapojen aikakautta.

Tutkimuksessa ei lähdetä hakemaan alistusrakenteita siten, että naiset nähtäisiin ja ennalta asetettaisiin patriarkaalisen lain ja käytännön uhreiksi. Sitä vastoin nainen nähdään täysivaltaisena toimijana omassa yhteisössään. Lähtökohtana ei myöskään ole dikotominen jako julkiseen ja yksityiseen sfääriin siten, että naisen sukupuolisuus ja seksuaalisuus edustaisivat yksityistä, jonka vastapuolena nähtäisiin julkinen oikeusinstituutio.⁶⁷ Carol Smart, lain ja seksuaalisuuden tutkija, toteaaakin teoksessa *Regulating Womanhood*, ettei hän ole ollenkaan vakuuttunut seksuaalisuuden, äitiyden ja reproduktion yksityisyyden luonteesta.⁶⁸ Suomessa kyseiset elämän-

alueet tulivat tämän vuosisadan alussa hyvinkin yhteiskunnallisiksi, lainsäädännön ja valtiollisen ohjailun kohteiksi.

Käsitteiden käytöstä ylipäätään totean, että ne eivät mielestäni ole ehdoton edellytys tämäntyyppisen tutkimuksen teolle ja uusien näkemysten syntymiselle. Käsitteet kyllä yhdenmukaistavat esitystapaa ja ehkä myös auttavat syventämään tai laajentamaan tulkintoja. Sanon ehkä, koska näin ymmärrettyinä käsitteet saattavat tieteenhistoriallisen painolastinsa johdosta liiaksi myös ohjata edeltä sovittuun tulkintakehikkoon, josta ei voi hypätä pois, jos on sitoutunut käsitteiden 'käyttöohjeisiin'. Käsitteiden orjallisen käytön syy taitaa pikemmin johtua arkuudesta jättäytyä sosiologisten käyttäytymistapojen, puhe- ja kirjoitustavan ulkopuolelle. Tullakseen tieteelliseksi opinnäytteeksi työn pitää kuulostaa oikeanlaiselta. Itse tutkittava ilmiö ei siitä miksikään muutu. Niinpä seksuaalisuuden muotojen tutkiminen on mahdollista ilman retoriikan ja diskurssin (josta myöhemmin lisää) käsitteitä. Olen ne kuitenkin valinnut, koska ne mielestäni mahdollisimman vähän estävät tutkittavan ilmiön kirjoittamista nykykielelle.

MIKROHISTORIA, MENTALITEETTIHISTORIA JA FEMINISTINEN HISTORIANKIRJOITUS

Tutkimusprosessin voi kuvata näkymäksi, jossa kulkee kaksi erillistä väylää. Toista väylää kulkee aikaisempi aihetta koskeva tieto, ja toista pitkin kulkee vielä neitseellinen tutkimuskohde. Yleensä nuo väylät limittyvät tutkimuksen jossain vaiheessa. Ne joko tukevat toinen toistaan siten, että aikaisempi tietoteoreettinen tietämys auttaa ymmärtämään käsillä olevaa ilmiötä. Päinvastai-

nessa tapauksessa uusi tietämys kumoaa edellisen, jolloin väylät vain sivuavat toisiaan.

Tässä tutkimuksessa väylät eivät kohdanneet vaan kiersivät toisensa kaukaa. Mitä enemmän tutustuin ajankohtaa käsittäviin yhteiskunta- ja historiallisiin tutkimuksiin, sitä kaukaisemmilta ne tuntuivat tutkittavan ilmiön kannalta. Ajankohtaa luonnehtivat käsitykset ja vakiintuneet määritteet, kuten yksilökansalaisuus, modernin murros, ydinperheideologia eivät sopineet siihen kuvaan, mikä välittyi omasta tutkimusaineistosta.

Kohtaamattomuus aiheutti epävarmuuden: kummassa perspektiivissä oli vääristymä, omassa työssä vai vallitsevassa historiankäsityksessä.

Tutkimus rakentui uudella tavalla, kun ei enää yrittänytkaan sovittaa teksteistä hahmottuvia ilmiöitä vakiintuneisiin tulkintoihin. Dorothy Smith toteaa osuvasti, että vallitsevien tulkintojen yhteensopimattomuus oman tulkinnan kanssa ei tee omaa tutkimusta (välttämättä) vääräksi.⁶⁹ Ristiriidoilla on oikeastaan jopa keskeinen asema - ne muokkaavat tutkimusasetelmaa uusiin ja ennen tuntemattomiin suuntiin. Vallitsevat käsitteet osoittautuivat kykenemättömiksi saavuttaa kyseistä ilmiötä.

Kolme eri lähestymistapaa, mentaliteetti- (mentaali-) ja mikrohistoria sekä feministinen historiankirjoitus ovat olleet tutkimuksen tärkeimmät suunnannäyttäjät. Näiden lähestymistapojen avulla, jotka ovat monessa suhteessa samantyyppisiä, on ollut mahdollista hahmottaa ristiriitojen perustaa. Ne ovat rohkaisseet tekemään uusia, omasta tutkimuskohteesta lähteviä tulkintoja. Mentaliteettihistoria antaa oikeutuksen nostaa tutkimuksen kohteeksi tavallisen ihmisen jokapäiväisiä (tässä tapauksessa myös öisiä) tapahtumia. Sama pätee sekä mikrohistorian että feministisen historian luonteeseen. Näillä kolmella suuntauksella on myös eronsa, joten luonnehdin niitä erikseen.

Mikrohistorian lähtökohtana on uudenlainen ihmis-

kuva historiallisen ymmärryksen kohteena: epätäydellinen ja ristiriitainen, siinä ei tarvitse kertoa sankaritarihinoita. Sosiologialla tällaista painolastia ei ole ollutkaan.

Mikrohistoria suo tilaisuuden käsitellä samanaikaisesti monia erityyppisiä ilmiöitä. Se ei kaihda todellisen elämän koko rikkautta, kompleksisuutta ja heterogeenisuutta, koska tarkoitus ei ole rakentaa yhteneväistä ja harmonista selitystä. Matti Peltosen sanoin ”rahvas kelpaa historian subjektiksi”.⁷⁰ Historian tutkimus on levinnyt kohti alempia kansankerroksia, ja yläluokka vaihtuu kansaan, seksuaalisuuden ja kuoleman tyyssijana. Yksityiskohtiin pureutuvan mikrohistoriallisen tarkastelun etu ei ole mikrotasossa sinänsä.⁷¹ Mikrotason ilmiöt eivät ole sen arvokkaampia kuin makrotason ilmiöt. Mikrohistorian etu on konkreettisuudessa, ruohonjuuritasossa ja arkielämässä. Mahdollisuus uusiin tietoihin ja oivalluksiin piilee juuri siinä, että tiettyjä tapahtumia ja ilmiöitä ei ole mahdollista löytää muualta kuin arkielämän taltioinneista. Niitä ei yksinkertaisesti ole muualla. Tämänäntyyppiset tapahtumat eivät ole perinteisesti kelpanneet historian toimijoiksi. Piikojen ja renkien, isäntien ja torpparien lemmenseikkailut eivät äkkiseltään ehkä vaikuta merkityksellisiltä seikoilta historianankulussa. Seksuaalikulttuurista saattaa kuitenkin löytää tekijöitä, joita mikään valmis teoria ei ole vielä vakiinnuttanut.

Mentaliteetin käsite on käyttökelpoinen monesta syystä. Parasta siinä on sen epämääräisyys. Se on jotain historian ulkopuolella olevaa, mikä on eduksi sosiologille. Sekä mentaliteettien tutkimukselle että mikrohistorialle on luonteenomaista poikkitieteisyys. Ne ovat rajamaastoa, jolle myös sosiologi saa pistää jalkansa. Varsinaisen ns. vanhan historian tutkimuksen puolelle ei ehkä olisi asiaa.

Jacques Le Goffin mukaan mentaliteetti on rajamaastoa suhteessa individuaaliseen ja kollektiiviseen.⁷² Tuomiokirjojen tarinoilla on kaksi ulottuvuutta. Ne ovat in-

dividuaalisia ja ainutkertaisia tapahtumia kyseessä oleville henkilöille. Ilmiö sinänsä on kollektiivinen; seksuaalisuus kosketti jollain tapaa kaikkia yhteisön jäseniä. Avioton seksuaalisuus oli varsin yleinen ilmiö, suorastaan kollektiivinen tapa, mutta henkilökohtainen tapahtuma niille naisille ja miehille, jotka riitelivät tapahtuneesta käräjillä.

Seksuaalimentaliteetti tavoittaa sekä rakenteen että yksittäiset tapahtumat. Seksuaalisuuden muodot ovat yhteisön rakenteellista kulttuuria.

Rakastellessaan ihmiset eivät miettineet yhteiskunnan rakenteita, vaikka nämä vaikuttivat elämään. Niinpä rengille ei tullut mieleen mennä vaatimaan talonemäntää naidakseen. Rakenteet eivät kuitenkaan ole pysyviä ja yksittäisistä tapahtumista irrallisia. Saattoihan käydä niin, että yhtenä päivänä renki ehdottikin talon emännälle seksisuhdetta. Yksittäiseltä vaikuttava teko on saattanut olla osaltaan vaikuttamassa prosessissa, joka on vähitellen muuttanut kulttuurin rakennetta. Muutos on nähtävissä tämän päivän perspektiivistä. Vuosisataa myöhemmin isäntämies ei voi itsestään selvästi olettaa, että piika suostuu naimaan isännän kanssa vasten tahtoaan. Tosin piikat ovat nykyään harvassa ja isännillä on puute emännistä toisin kuin sata vuotta sitten.

Peltonen, joka on kirjoittanut mentaliteettihistorian mahdollisuuksista, näkee, ettei inhimillisessä toiminnassa ole lainkaan rakenteita. Yhteiskunta ei ole esine, vaan suhteita - tässä tutkimuksessa nimenomaan ihmissuhteita -, käytäntöjä, tapoja ja traditioita.⁷³

Kohtaamattomuuden problematiikan ymmärtäminen ei olisi ollut mahdollista ilman feministisen historiankirjoituksen ideoita.⁷⁴ Tämä seikka nostaa feministisen näkökulman erilleen mikro- ja mentaliteettihistorian mahdollisuuksista. Ainoastaan feministinen suuntaus antoi idean pohtia käsitteiden syntyä ja niiden mahdollista vastaamattomuutta. Tutkimuksen metodologiaa luodessa on kyseenalaistettava jokainen tutkimusta mää-

rittävä käsite, jotta välttyään virhetulkintoilta. Näin on tehtävä etenkin silloin, kun vallitsevat käsitteet - tässä tutkimuksessa myös ajankuvaukset - eivät anna oikeaa 'kasvualustaa' tutkittavalle ilmiölle. Tukeutuminen valitseviin näkemyksiin voi suoranaisesti estää näkemästä tai vähintäänkin tuottaa vääristyneitä tulkintoja.

Seksuaalisuuden kulttuuria tutkittaessa ristiriidan ydin on niissä selitysmalleissa, joilla kuvataan vuosisadan vaihteen yhteiskunnallista murrosta. Käsitteet kuten yhtenäinen talonpoikaiskulttuuri tai yksilökansalaisuus eivät tavoita tutkittavaa ilmiötä, tai pikemminkin ilmiön takana toimineita ihmisiä. Onkin hyvä kysyä, keitä nämä määritykset sitten koskevat.

Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, etteivätkö modernin ajan ilmiöt olisi koskettaneet joltain osin myös naisten elämismailmaa. Toimivathan naiset järjestöissä ja muuttivat työn perässä tehdaspaikkakunnille. Asian ydin on ensinnäkin siinä, että selitysmallit eivät tavoita samalla intensiteetillä kaikkia väestö- ja sukupuoliryhmiä. Niiden kattavuus on heikointa ennen kaikkea maaseudun naisten elämän kuvaajina, etenkin kun naiset eivät olleet homogeeninen yhteiskuntaryhmä. Toiseksi sosiologiset samoin kuin historian käsitteet on aina luotu tietystä asemista käsin. Tämä onkin tärkein selittäjä aineiston ja käsitteiden kohtaamattomuudelle; yhteiskunnallista muutosta kuvaavia teorioita ei ole luotu naisten positiosta käsin vaan miesten. Naisten osuus historiankulussa on koettu pitkälle marginaali-ilmiönä. Naiset eivät ole historiallista aikaa määrittäviä toimijoita. Sosiologisia käsitteitä tai historian ajanmääritteitä ei voi ottaa annettuina silloin, kun ne eivät kata tutkittavien joukkoa, tässä tapauksessa aviottomia äitejä ja naisia.

Feministisen historiankirjoituksen perspektiivi on tehokas uudelleenvisionoinnin väline; se auttaa problematisoimaan tuttuja tai vallitsevia selitystapoja.⁷⁵

Kaikki tässä luvussa esitellyt tutkimussuuntaukset ja valinnat, joita olen tehnyt tämän työn rakentamiseksi,

tuntuvat haihtuvan kun jatketaan seuraaviin lukuihin. Siellä ei puhuta mentaliteetista tai mikrotasosta sen enempää kuin rakenteista tai toimijoista. Teksteissä saattaa vilahtaa sanat retoriikka tai diskurssi, mutta toivon mukaan melko harvoin. Tämän luvun tehtävä on ollut selvittää, mitä tutkijan mielessä on liikkunut, kun hän on vaeltanut vuosisadan takaisessa erotiikan maailmassa. Käsitteet ja erilaiset tutkimustavat ovat rakennusaineita, joiden ei ole suotavaa erikseen näkyä valmiissa työssä. Ne ovat toimivia vain silloin kun ne pysyvät mahdollisimman piilossa, kuin tukihirret ikään.

III KÄRÄJÖINNIN KULTTUURI

OIKEUSKULTTUURIN NÄYTELMÄ

Käräjiä istuttiin Saarijärven kirkonkylässä Ilolan talossa sekä Toivolan kartanossa. Samoilla käräjillä käsiteltiin monenlaisia inhimilliseen elämään kuuluvia riita- ja rikosasioita: kiisteltiin maarajoista tai perinnönjaosta, yksi joutui oikeuden eteen kiroilusta tai humalapäissään riehumisesta, joku puolestaan eläimen tai ihmisen räökkäämisestä.

Tuomarin ja lautamiehistön edessä puitiin perinpohjin myös ihmisten seksuaalisia edesottamuksia. Useimmiten riideltiin aviottoman lapsen elatuksesta. Näissä jutuissa etenkin naisen - kantajan - seksuaalielämä käsiteltiin hyvin tarkkaan, yksityiskohtaisesti ja useampaan otteeseen (vrt. taulukko 4). Todistajat kuvailivat näkemäänsä lemmenkohtauksia ja oikeusistuimen kirjuri kirjasi kuulemansa. Miehen seksuaalisuus jäi toissijaiseksi, koska riita perustui juuri siihen, että mies kielsi olleensa naisen kumppani ja yritti vierittää syyn toisen tai useamman miehen niskaan.

TAULUKKO 4:

Asian esilläolokertojen lukumäärä sukupuolisuutta sivunneissa tapauksissa Saarijärven tuomiokunnassa, 1890 - 1910.

	määrä	%-osuus
kerran	40	33.3
kaksi kertaa	43	35.8
kolme kertaa	23	19.2
neljä kertaa	7	5.8
viisi kertaa	4	3.3
kuusi kertaa	2	1.7
seitsemän kertaa	1	0.8
yhteensä	120	100.0

Lähde: JyMA. Saarijärven kärjäkunnan varsinaisasiain ptk. 1890 - 1910.

Käräjät julkisena riitelypaikkana eivät olleet lempein näyttämö myönteisille tunteille. Pöytäkirjat välittävät lähinnä negatiivisia piirteitä; miehen syyttelyä petturiksi ja naisen nimittelyä huoraksi.

Käräjöinti yhdistää monien vuosisatojen sukupolvia. Sen takia voidaan puhua ja onkin ehkä hyvä puhua juuri kärjäkulttuurista. Oikeutta kun ei yleensä mielletä kulttuuri-ilmioksi. Eri tieteenalat ovat kiinnostuneita oikeuden eri osa-alueista. Juridiikan tutkimus käsittelee oikeutta lähinnä oikeudellisena ilmiönä. Kulttuurintutkijat puolestaan sivuuttavat oikeudelliset näkökohdat; kansatieteilijöille häätapojen kuvailussa vihkimisen sitovuus - oikeudellinen elementti - on sivuseikka.⁷⁶

Michel Foucault on havainnoinut oikeuskulttuurin muutosta analysoidessaan mielisairauden aikasidonnai-

suutta ja yhden mielisairaahan, Pierre Rivieren, tapausta. Se on esimerkki diskurssin murroksesta, jolloin psykiatria tuli mukaan oikeudelliseen päätöksentekoon ja syrjäytti lähiympäristön kokemustiedon.⁷⁷

Samaan tapaan suomalaisissa seksuaalisuuskiistoissa henkilöhistoriallisen ja paikallisen tiedon kenttä on menettänyt merkitystään. Seksuaalisuusriidoissa muutoksen takana on avioerojen kohdalla lainmuutos, jolloin syyllistä osapuolta ei tarvitse nimetä, huoruus on poistunut lainsäädännöstä ja lasten elatusasiat ovat siirtyneet sosiaalialan professioille. Enää käräjatuomioistuimien ei nojaudu päätöksissään suoraan syytetyn lähipiiristä koottuihin havaintoihin ja todistuksiin, vaan eri profesiot välittävät tärkeät tiedot oikeudelle.

Maaseutuyhteisössä käräjillä on ollut merkittävä funktio yhteisöllisyyden normittajana. Käräjät olivat sekä turva (etenkin naisille), uhka että rikas agrariuhujen lähde. Vuosisadan vaihteessa oikeusistuimen ympärillä valitsi vahva yhteisöllisyyden ja osallisuuden henki. Mielikuva maalaisyhteisön käräjistä on kolkko sali, missä maaseudun rahvas selittää epäformaalilla tavalla asiaansa. Puheen vastapuolella on maalaisten yksikertaisuuteen tuskastunut tuomari, joka yrittää saada todistajan laveasta ja poukkoilevasta tarinasta kiinni. Käsinkirjoitettuihin ja myöhemmin kopioituihin tuomiokirjoihin tämä oikeuden ja kyläläisten välinen keskustelu ei välity dialogin muotoon. Todistajien lausunnot on kuitenkin taltioitu niin, ettei niiden värikkyyttä ole latistettu. Siellä täällä jopa murre on päässyt kirjurin sensuurin läpi.

Tuomiokirjaan taltioituna oikeudenkäynti sujuu siten, että tuomari esittää asian, riidan osapuolet ja vielä sen, missä vaiheessa juttu on menossa - käsittelykertoja saatoin olla siis useita. Ensimmäisen puheenvuoron saa kantaja eli syyttävä osapuoli. Syytteen nostaja puhuu joko itse tai hänellä on mukanaan asiamies. Seuraavaksi puheenvuoron saa vastaaja eli syytetty, minkä jälkeen tu-

levat todistajat. Tutkimuksen kannalta kantajan ja vastaajan lausunnot eivät välttämättä ole niin kiintoisia kuin todistajalausunnot. Etenkin vastaajan eli syytetyn intressinä oli salata seksuaalisuus. Naisen kannalta oleellisin oli konkreettinen todiste, lapsi, joka tarvitsi elatusta. Elatusta ei ollut odotettavissa ilman hyvää todistusta seksuaalisuhteesta. Miehellä - siis vastaajalla - naisen syyttely huoraksi ja sopivien puhujien esiintyminen todistaja-aitiossa olivat parasta puolustuspuhetta. Todistajien lausunnot ovatkin keskeisintä puhetta deskriptiivisyytensä ansiosta. Lopuksi esitetään päätös tai sitten juttu lykätään seuraaville käräjille. Asia on sillä kertaa käsitelty.

Käräjäsalia voisi tapahtumapaikkana kutsua goffmanilaisittain tapahtumien näyttämöksi tai puheen kehyksiksi.⁷⁸ Kehys-metafora on osuvampi, koska eri osapuolien puhe määräytyy pitkälti kärjäintitilanteen eli käräjien kehyksen mukaan. Seksuaalisuutta käsittelevä puhe ei ole vastavuoroista dialogia - vielä vähemmän se on vapaata keskustelua: kärjäkehys määrittää ja konstituoi tilanteen. Tästä syystä vältän sanaa keskustelu, koska käsitteet diskurssi ja retoriikka antavat paremman kuvan tekstien luonteesta. Koska puhetta strukturoivat erilaiset odotukset, ei analysoitava teksti ole vain informaatiota vaan samalla se on foucaultilaisittain erilaisten asiantilojen (konflikti), asemien (syyttäjä) ja identiteettien (viaton, petturi) tuottamista.

KIISTA ISYYDESTÄ

Lapsenelatusjutut olivat yleisin seksuaalisuuteen liittyvä aihe; hieman yli puolet kaikista vuosien 1890 - 1910 aikana käydyistä oikeustapauksista kosketti aviottoman

lapsen elatusta. Naisen retorinen syytös kuului usein seuraavasti:

”Syytteen nostanut palveluspiika Ida oli palvelusvuonna 1887-1888 työskennellyt vastaajan isällä piikana, jolla ajalla asianomaiset usein harjoittivat keskenään lihallista yhteyttä, josta seurauksena tuli raskaus ja synnytti vielä elossa olevan poikalapsen. Kun nyt vastaaja ei ole vähimmälläkään ottanut osaa lapsensa kasvattamiseen ja elatukseen, niin vaatii nainen häntä maksamaan sata markkaa vuosittain kunnes lapsi täyttää 15 vuotta ja sitä paitsi palkitsemaan synnytystuskista, ajankulusta lapsivuoteessa, kätilöinnistä ym. 100 markkaa”.

Mies kielsi tarkoin mahdollisen syyllisyytensä. Hän ei ollut koskaan harjoittanut lihallista yhteyttä kantajan kanssa.

Todistajia oli neljä: talollisen poika, mäkitupalainen, renki ja piika. Yksi oli nähnyt heidät samassa sängyssä, toinen tallin oven takana, ja kolmas sanoi ”että lapsi oli ihan vastaajan näköinen”.⁷⁹

Oikeastaan kaikissa tapauksissa miehet kielsivät jyrkästi olleensa missään tekemisissä naisen kanssa, vaikka todistajien lausunnot kertoivat toista. Joissain tapauksissa todistaja itse oli jopa nukkunut samassa sängyssä, kuten seuraavassa:

”Kerran kesällä 1889 todistajan nukkuessa samassa sängyssä, johon vastaaja valittajan perässä heittäytyi, jolloin todistaja tämän johdosta syntyneen ahdingon vuoksi siirtyi sängyn jalkopäähän, tosin kuuli päätypuolelta kahinaa tietämättä mistä se tulee.”⁸⁰

Miehen haastaminen käräjille ei välttämättä ollut ensimmäinen keino, jolla naiset pyrkivät turvaamaan itsensä ja lapsen elinehtoja. Asian vieminen oikeuteen riipui hyvin paljon siitä, oliko suhteella silminnäkijöitä. Näinhän ei suinkaan aina ollut. Seksuaalisuutta on haluttu harjoittaa mahdollisuuksien mukaan rauhassa ulkopuolisten katseiden ja kuulon ulottumattomissa.

Naiset ovat olleet hyvin tietoisia todistajien merkityksestä ja jutun voittamisen mahdollisuuksista - oikeastaan häviämisen todennäköisyydestä - ilman silminnäköitä. Käräjillä oli keskeinen rooli paikalliskulttuurissa, ja oikeuden kulkuun vaikuttavat tekijät olivat yleisiä tietopääomaa.

Oikeusprosessi edellytti, että aviottoman lapsen isäksi nimeämiseen tarvittiin silminnäköiden todistus, useita lausuntoja asianomaisen miehen ja naisen seksuaalikonfliktista. Kuulopuheet tai muut näytöt eivät kelvanneet todistukseksi. Esimerkiksi syytetyn miehen suullinen tunnustus muualla kuin oikeussalissa ei riittänyt; tarvittiin seksuaalikonfliktin eli lihallisen yhteyden silminnäköjä.

Tapa suojeli miestä joutumasta maksajaksi, vaikka on hyvin epätodennäköistä, että nainen haastoi käräjille syyttömän miehen. Ensinnäkin suurimmassa osassa elatuskiistoja nainen kuuluu alempaan sosiaaliseen ryhmään kuin mies. Mies on vieläpä yleensä naisen työnantaja tai työnantajan poika. Toisekseen käytäntö jätti naisen heikompaan asemaan sikäli, että seksuaalisuutta pyrittiin mahdollisuuksien mukaan harjoittamaan rauhallisessa paikassa ja yksityisesti.

Tuon ajan tilajärjestelyissä yksityisyys oli kuitenkin melko harvinaista. Kollektiivinen asumiskäytäntö oli suotuisa naisten oikeudellisen turvan kannalta, saatiinhan isän rooliin haluamaton mies maksajaksi nimenomaan silminnäköiden todistusten perusteella.

Oikeuspöytäkirjoissa selvitetään yksityiskohtaisesti seksuaalisen kontaktin luonne. Todistaja kertoi, missä, milloin ja kuinka usein hän on nähnyt asianomaiset lihallisessa yhteydessä. Toisinaan todistaja oli nähnyt heidän nukkuvan vierekkäin tai äänistä päätellen ymmärtänyt heidän harjoittaneen sukupuoliyhteyttä. Kuulohavainnot eivät vakuuttaneet oikeusistuinta siinä määrin kuin tilanteen näkeminen. Näkeminen oli vai-

keaa, koska seksuaalisuus ajoittui useimmiten yöksi, jolloin kuulija ei nähnyt pimeässä tai sitten hän ei rohjennut avata silmiään ja paljastaa näin olevansa hereillä.

Käräjien painoarvosta paikalliskulttuurissa kertoo seikka, että lapsen elatuksesta pyrittiin usein keskinäiseen sopuun ilman oikeusinstituutiota. Lapsen saanut nainen ja tämän siittänyt mies ovat tehneet joko suullisen tai usein myös kirjallisen sopimuksen. Epävirallinen elatusmaksu hoidettiin paljolti luontaistuotteina, viljana ja jauhoina. Sen sijaan rahan käyttö elatussopimusten maksuvälineenä oli harvinaista. Rahaa on saatettu antaa kyllä kertaluontoisesti, mutta vuosia kestänyt elatussuhde on hoidettu pääasiassa viljana. Lapsen elatuksesta mies on maksanut esimerkiksi tynnyrillisen ohraa vuodessa. Eräässä tapauksessa vuodelta 1895 todistaja kertoo kuulemaansa ja näkemäänsä, kuinka hän ”näki naisen hakeneen erään kerran viime kesänä todistajan nähden kolme kappaa ohria mieheltä, joka samalla käski naisen seuraavana päivänä tulla hakemaan kauroja lapsen eläkettä vastaan. Samassa tilaisuudessa mies torui naista siitä kun tämä oli haastanut hänet lapseneläkkeestä käräjille, johon nainen sanoi ettei tämä tahtonut antaa mitään elatusapua, sanoi mies kyllä antaneensa ja edelleenkin antavansa tätä sekä pyysi naisen - johon pyyntöön hän ei kyllä suostunut - tulemaan kanssaan erääseen vanhaan huoneeseen. Nainen kysyi tähän, että ’Tekikö mielesi taasen tehdä lapsi?’ Johon kysymykseen mies vastasi: ’Ei nyt tehdä lapsia - varoitetaan.’”⁸¹

Nainen saattoi haastaa miehen siitä syystä, että hän joko kokonaan lakkasi antamasta ruoka-apua, tai antoi sitä kitsaasti. Kyseistä jutusta voi lukea, että naisen ja miehen seksuaalisuhde ei välttämättä päättynyt yhden lapsen syntymään, vaan saattoi jatkua tämän jälkeenkin. Tapauksen mies on talollinen ja nainen itsellinen.

Rahan ja luontaistuotteiden esiintyminen sopimuksessa on kiintoisa asia. Jatkuvat peruselintarvike- eli viljasuoritukset olivat molemmille osapuolille helpompia. Toisaalta rahalliset kertamaksut eivät olleet piioille vieras käytäntö, maksettiinhan piian palkka vain kerran tai kaksi vuodessa.⁸²

Joissakin lapsenelatuskiistoissa on liitteenä yksityinen elatussopimus. Sellainen tuotiin todisteeksi silloin, kun mies oli yksipuolisesti katkaissut maksamisen ja nainen oli turvautunut oikeuslaitokseen. Joissakin jutuissa vahvistamaton elatussuhde tulee esiin puheessa.

Viljana ja muina tuotteina maksettu eläke ei yltänyt niihin määriin, joita miehille langetettiin oikeudessa maksettavaksi.

Miehen päiväpalkka Keski-Suomessa oli 1,50 - 2,50 markkaa (naisen päiväpalkka oli alle markan),⁸³ jolloin kuukautta kohti palkkaa kertyi noin 40 - 50 markkaa. Naiset vaativat lapsen elatukseen 50 - 150 vuodessa, joten se oli miehen parin kolmen kuukauden kuukausipalkka. Viljan hinta tuolloin oli esimerkiksi ohran osalta 9-10 markkaa, ruis puolestaan 11-15 markkaa hehtolitralta. Muutama kapallinen ohraa ei vastaa käräjillä määrättyjä summia, joten naisen kannalta oikeudessa vahvistettu elatussopimus oli aina edullinen.

Keskinäinen, useimmiten suullinen elatussopimus on onnistunut parhaiten samansäätysten kesken, koska heillä on ollut puheyhteys. Nainen on uskaltanut vaatia miestä maksamaan. Työnantajaansa, isäntäänsä kohtaan naisella on saattanut olla pelonsekainen kunnioitus. Nainen ei ehkä ole uskaltanut ottaa maksua puheeksi, ja taustalla on saattanut vaikuttaa pelko työpestin menettämisestä.

On todennäköistä, että rauenneissa tapauksissa eli tapauksissa, joissa nainen on haastanut miehen oikeuteen ja molemmat ovat jääneet tulematta käräjille, on sovittu yksityisesti. Näin ei tietenkään ole silloin, kun

nainen kantajana on paikalla ja mies on jäänyt tulematta, mutta molempien poissaolo viittaa asian keskinäiseen sopimiseen. Rauenneitten syytteiden takana on voinut olla myös avioliitto; osapuolet ovatkin päättäneet avioitua. Aina nämä samansäätyistenkään keskinäiset, oikeusinstituution ulkopuoliset sopimukset eivät pitäneet, vaan nainen on joutunut viemään elatusasian käräjille vielä vuosien päästä lapsen syntymästä. Alussa mies on maksanut, mutta sittemmin laistanut maksuista.

Dokumenteista ilmenee, että kaikki naiset eivät alunperinkään uskoneet suullisiin elatussopimuksiin, kuten eräs nainen totesi, "ettei hän rupea kahdenkeskiseen sopuun, se menee kuin wariksen vala".⁸⁴

On myös tapauksia, joissa mies (etenkin ylempisäätyinen) on suorastaan kieltänyt naista viemästä asiaa oikeuteen. Eräskin todistaja kuuli, kuinka kestinainen sanoi talollisen pojalle, että "kyllä suostuisi jättämään ruokkojutun, jos mies tässä maksaa". Vielä tässäkin vaiheessa, kun kiisteltiin jo syntyneen lapsen elatuksesta, mies "pyrki kantajan [naisen] sänkyyn mutta ei päässyt".⁸⁵ Miehen veli oli sittemmin tuonut naiselle kolme markkaa, ja ilmeisesti määrän pienuudesta kimpaantuneena nainen vei asian käräjille. Käräjille joutuminen on miehille ollut häpeän paikka. Lapsensa elatuksesta kamppailemaan joutunut nainen ei ehkä ole voinut miettiä häpeää, vaan on toiminut pakon edessä.

Niissäkin tapauksissa, joissa nainen on ollut varma häviöstään silminnäkijöiden puuttuessa, oli miehen käräjille haastaminen viesti kyläyhteisölle miehen syyllisyydestä. Miehen haastaminen ja julkinen nimeäminen voidaan nähdä kompensatorisena eleenä; nainen voi vierittää osan vastuusta miehelle, vaikka seksuaalisuhteen todistaminen on mahdotonta. Nainen on ollut valmis maksamaan miehen julkisesta häpäisemisestä.

TAULUKKO 5:

Ikäjakauma seksuaalisuutta koskevien juttujen kantajien ja vastaajien keskuudessa Saarijärven käräjäkunnassa, 1890 - 1910.

ikä	kantaja		vastaaja	
	määrä	%-osuus	määrä	%-osuus
alle 20	8	12.7	5	7.7
21 - 25	23	35.5	20	30.8
26 - 30	14	22.2	18	27.7
31 - 35	7	11.1	11	16.9
36 - 40	7	11.1	8	12.3
41 - 45	3	4.8	1	1.5
46 - 50	–	–	1	1.5
51 - 55	1	1.6	–	–
yhteensä	63	100.0	65	100.0
ei tietoa		79		77

Lähde: JyMA. Saarijärven käräjäkunnan varsinaisasiain ptk. 1890 - 1910.

Ehdottomasti valtaosassa tapauksia nuoren piikanaisen syyttämä talollismies, joko isäntä tai talollisen poika, oli myös todellisuudessa lapsen isä (vrt. taulukot 1, 2 ja 5).

On epätodennäköistä, että palkollisnainen olisi uskaltanut nostaa kannetta syytöntä miestä vastaan, etenkin talollista vastaan, jolla oli naiseen monitahoinen valtasuhde. Useimmiten talollinen kun oli hänen työnantajansa. Näin toimiessaan nainen olisi hankkinut vain vaikeuksia itselleen. Seurauksena olisi saattanut olla selkäsauna - eihän hänellä muutoinkaan ollut valtaa tai ruumiillisen koskemattomuuden turvaa. Eräskin talollismies uhkasi nostaa syytteen kunnianloukkauksesta piikanaisen syyttäessä häntä lapsensa isäksi. Mies tosin perui

uhkauksensa. Hän ei myöskään kieltänyt sitä, etteikö hänellä olisi ollut tekemistä piian vanhemman lapsen alullepanemisessa. Kyseisellä piialla kun oli kaksi avio-tonta lasta. Kun todistaja kysyi mieheltä eikö tämä ollut lapsen isä, johon mies "kiroillen ja vannoten oli sanonut ei olevansa lapsen isä" ja jatkoi, että "vanhoista minä en puhu mitään mutta uuden minä kiellän".⁸⁶ Vaikka patriarkaalin isäntävalta fyysisine kurinpito-oikeuksineen oli lainkirjaimesta jo poistettu, eivät suhtautumistavat kulkeneet yhtä matkaa lain kanssa.

On myös tapauksia, joissa nainen on jäänyt tulematta käräjille ja syytetty mies sitä vastoin on paikalla. Näissä tapauksissa nainen mitä ilmeisemmin on nähnyt asian ratkeamisen omaksi edukseen toivottomaksi ja luovut-tanut - hän on ollut tietoinen siitä, että jos lihallisella yhteydellä ei ole silminnäkiöitä, on asian ajaminen tur-haa.

Yhteisön kontrolli on ollut tehokkaampaa samasää-tysisissä kuin epäsäätyisissä seksuaalisuhteissa. Tästä osoituksena on sanonta jälkien korjaamisesta. Kyseessä on tapaoikeus, yhteisöllinen kontrolli oikeaksi ja vääräksi mielletystä toiminnasta. Oikeanlainen ja kunnia-kas teko oli jälkiensä korjaaminen. Sellaiseksi katsottiin ensinnäkin avioituminen raskaaksi tekemänsä naisen kanssa. Tämä oli edullisin ratkaisu yksilöiden ja yhteisön kannalta, sillä niin yksilöiden (äiti, isä ja lapsi) kuin yhteisön häpeä oli poistettu. Toisekseen isä korjasi jäl-kensä, kun hän maksoi lapsen elatuksesta. - Yhteisön kontrolli ulottui ennen kaikkea samansäätyisten suhteisiin. Tilanne oli toinen, jos mies oli valtasuhteessa nai-seen. Alempisäätyisillä ei ole ollut mahdollisuuksia kont-rolloida, paheksua ja painostaa talollismiestä korjaamaan jälkiään.

Naisilta on vaadittu sitkeyttä ajaa lapsenelatusasiaa. Tästä kertoo erään isyydestä syytetyn miehen sanat. To-distaja kertoi "miehen kehuneen riitelevänsä tästä asi-asta niin kauan, ettei kantaja jaksakaan sitä ajaa".⁸⁷ Samoin

naisten piti ylittää häpeän tai siveyden kynnyksen, koska oikeusistuimessa puitiin hänen intiimejä asioita julkisesti. Mitä enemmän intiimille tapahtumalle oli silminnäkijöitä, sitä paremmaksi tilanne muuttui kantajan kannalta. Ajatus yksityisasioiden julkisuuden kiusallisuudesta johtaa kysymykseen, voidaanko ylipäätään puhua palvelusluokan naisten yksityisyydestä?

Käräjöinti ei vaatinut pelkästään sitkeyttä vaan myös rahaa. Ensinnäkin oli asiamiehen maksu. Toiseksi olivat todistajien palkkiot, jos he itse sitä vaativat. Useimmiten todistajat olivat hyvinkin halukkaita saamaan palkkionsa. Saattoi käydä niin, että jutun keskeinen todistaja oli muuttanut kauemmaksi, jolloin syytteen nostajan täytyi maksaa myös todistajan matkakulut. Jos naisella oli pienikin epäily hävitä oikeusjuttu, harkitsi hän varmasti tarkkaan, käyttääkö pieni piiianpalkka (jos käytämme esimerkkinä piikaa, joita syytteen nostajista valtaosa oli) oikeustaisteluun, vai säästääkö se lapsesta koituvia menoja varten. Siinä tapauksessa, että nainen voitti jutun, mies oli velvollinen maksamaan naisenkin oikeuskulut. Taloudelliset seikat puhuvat sen puolesta, että naiset eivät lähteneet ajamaan oikeuksiaan käräjille hetken mielijohteesta ilman painavia syitä. Varattoman renki- tai kestimiehen ei ole ollut taloudellisesti järkevää jäädä pois käräjiltä haasteen saatuaan, koska siitä oli seurauksena sakkorangaistus.

TAULUKKO 6:

Aviottomien äitien (kantaja) ja isäksi syytettyjen miesten (vastaaja) sosiaalinen ryhmitys, 1890 - 1910.

kantaja-vastaaja

PIIKA

piika-talollisen poika 15

piika-talollinen 11

piika-torpparin poika 7

piika-renki	1	34	40.5 %
ITSELLINEN			
itsellinen-talollinen	3		
itsellinen-talollisen poika	4		
itsellinen-torpparin poika	2		
itsellinen-itsellinen	5		
itsellinen-renki	5		
itsellinen-kauppias	1		
itsellinen-metsäasioitsija	2	22	26.2 %
TORPPARIN TYTÄR			
torpparin tytär-talollinen	4		
torpparin tytär-talollisen poika	1		
torpparin tytär-torppari	2		
torpparin tytär-itsellinen	6		
torpparin tytär-renki	3	16	19.0 %
TALOLLISEN TYTÄR			
talollisen tytär-talollinen	2		
talollisen tytär-talollisen poika	2		
talollisen tytär-renki	2		
talollisen tytär-työnjohtaja	1	7	8.3 %
KESTI			
kesti-talollisen poika	2		
kesti-kesti	2	4	4.8 %
kauppiaan leski-itsellinen	1	1	1.2 %
yhteensä	84	84	100.0 %

Lähteet: JyMA. Saarijärven käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1890 - 1910.

Avioton äitiys oli selkeästi yhteiskuntaluokkaan ja säätyyn sidottua. Haasteen nostaneista naisista oli suurin osa (71.5 %) alemmistä sosiaaliryhmistä, piikoja, kestejä tai itsellisiä. Aviottomia lapsia syntyi joskus myös talollisen tyttärille, tosin harvoin. Erona oli se, että talonisäntä oli oikeudessa puhumassa tyttärensä puolesta, kun taas piikat, kestit ja itselliset saivat itse puhua edesotta-

muksistaan oikeudessa. Talollisen tytär haastoi mäkitupalaisen. Oikeudessa tytön isä kertoi, "miten vastaaja viime joulun aikoihin onnistui houkuttella tytär harjoittamaan lihallista yhteyttä". Eli talollisen tytär oli houkuttelun takia langennut, kun taas palkollisnaiset itse kertoivat harjoittaneensa lihallista yhteyttä.

Oikeuteen haastettujen miesten sosiaalinen tausta on peilikuva syytteen nostaneille naisille. Kun naisista suurin osa on palkollisia, on sama määrä miehistä talollisia ja ennen kaikkea talollisten poikia (52.5 %). Isyydestä oikeuteen haastetuista miehistä on suhteellisen paljon (9.6 %) maaseudun ns. uusien ammattien harjoittajia, kauppiaita, asioitsijoita sekä käsityöläisiä (taulukossa itsellinen). Haastettujen joukkoon mahtuu myös renkejä, kestejä ja toisen palveluksessa olevia, kausityöstä eläviä itsellismiehiä.

Seksuaalisuutta käsittävien riitajuttujen asetelma ei aina ollut nainen vastaan mies. Nais-mies -asetelma kääntyy, kun tarkastellaan muita kuin isyyteen liittyviä seksuaalikiistoja. Kokonaisuus muodostuu siten, että lähes kolmanneksessa mies oli haastanut naisen käräjille, näin oli etenkin huoruussyytteissä, mutta myös avioerojutuissa. Vaikka huoruusjutut kulkevat tuomiokirjoissa omana kategorianaan, on huoruudella keskeinen sija myös lapsenelatuskiistoissa, joka ilmiönä poikkeaa varsinaisista huoruussyytteistä.

HUORUUS PUHEENA

Huoruudella ja huorittelulla, toisin sanoen huoruusretoriikalla on mielenkiintoinen asema elatuskiistoissa. Lähes joka toisessa tapauksessa viitataan joko suoraan tai implisiittisesti naisen kunniattomuuteen. Huora-nimitys-

tä ei käytetä aina suorasanaisesti, vaan nimeämiskaala vaihtelee. Formaalein ilmaisu kuului, että "kantajaa oli yleisesti käytetty toisen sukupuolen viettien tyydyttämiseen."⁸⁸ Suorasanaisten naisten leimaaminen huoraksi kuului: "Kantaja oli ollut yleinen portto."⁸⁹ Yleensä naista ei nimitelty näin selvästi, vaan syytetty mies tai hänen apumiehensä toi hienovaraisemmin esiin naisen siveettömyyden. Eräs apumies muotoili isyydestä syytetyn rukkasantekijän puolustuksen siten, että "kielsi vastaan siittäneen kyseenalaista lasta, joka arvetenkin oli jonkun muun paikkakunnan mieshenkilön siittämä, koska kantaja tavoiltaan oli sellainen, että hän oli antanut kenen tahansa maata itseään".⁹⁰

Isyys ja sen velvoitteet yritettiin väistää siten, että mies myönsi harjoittaneensa lihallista yhteyttä, "mutta väittää että lasta ei tuolloin siitetty, vaan että vasta jälkepäin joku muu oli sen tehnyt". Syyte kierrettiin siis ve-toamalla muihin mahdollisiin miehiin, parhaimmassa tapauksessa muiden paikkakuntien tuntemattomiin miehiin. Vastuu tapahtuneesta vieritettiin muiden harteille ja yritettiin samalla jakaa usean miehen kesken, jotta kukaan ei joutuisi maksajaksi. Yhdessäkään jutussa muita miehiä syyttelevä ei todellisuudessa pystynyt nimeämään salaperäistä toista miestä.

Huorittelu-retoriikalla on funktionsa kärjäsäädiskursissa. Huora-sanalla monien merkitysten kautta voi nähdä tapaperinteen takana olevia, usein sanoiksi lausumattomia normikäsityksiä - ymmärrystä sosiaalisesti hyväksytystä käyttäytymisestä. Huoraksi nimittelyn yhdeksi funktioksi on nähty tytön kasvattaminen negatiivisen varoittamisen kautta; jos teet tai olet niin tai näin, saat huoran leiman.

Huorittelukulttuuri tuo hyvin esiin naisen seksuaalisuuden uhkaavuuden; huoraksi saatettiin nimittää aviottoman lapsen saanutta naista, mutta toisaalta sanonta kuului, "Eihän se pelto viljaa kasva jota aina kynnetään".⁹¹ Ajatuksena oli, että paha huora oli kykenemätön äitiyteen.

Kärjäsalissa huorittelun tarkoitus oli miesten oman maineen puhdistusyritys tai vastuun, häpeän tai kunnian jakaminen muiden miesten kanssa. Jos nainen on käyttänyt käräjiä koston välineenä ja keinona nimetä mies, on huorittelu-retoriikka miesten vastaisku. Ei olekaan ihme, että talollisten tyttärien, usein myös torpparien tyttärien, ei tarvinnut tulla yksin käräjille julkisen nimeämisen kohteeksi.

Kunniallisuuden käsitteen voi implisiittisesti lukea nimenomaan ylemmän statuksen, lähinnä talontyttärien jutuista. Talontyttärethän eivät koskaan olleet yksin oikeudessa eikä heidän tarvinnut itse puhua, vaan isä hoiti syytösdiskurssin. Tyttöjen isien puhetta voi luonnehtia kunnianpelastamis-retoriikaksi.

Palvelus- ja itsellisnaisten ja toisaalta talollisluokan tyttärien (isien) oikeusretoriikan erilaisuus johtaa ajatukseen, että korkeamman yhteiskuntastatuksen naisten arvo materialisoitui. Talollisluokan, osin torpparienkin, naisilla oli jotain mitä puolustaa, ja tämä redusoiitiin siveellisyyteen ja kunnianpelastamiseen. Tyttärien vaihtoarvo yritettiin pelastaa miehiin kohdistuvalla syytöretoriikalla. Sekin seikka, että nainen ei itse puhunut asiastaan, asettaa hänet objektin asemaan. Isän läsnäolo esineellisti tyttären vaihtoarvoa kantavaksi objektiksi.

Piioilla ei ollut siinä määrin menetettävää kunniaa, että sitä olisi kannattanut muiden kuin hänen itsensä puolustaa. Piikaihminen ei oikeudessa puolustellut tai selitellyt, pelastanut kunniaansa, vaan sitä vastoin haki elämälleen materiaalisia elinehtoja. Piikanaisen seksuaalisuus ei materialisoitunut vaihdon kohteeksi.

Vertailun vuoksi voidaan ajatella katolilaista kulttuuria, etenkin italialaista kulttuuria, jossa kunnian ja kunniamattomuuden käsitteet ovat hyvin keskeisiä. Levin mukaan kunnia(llisuus) on keskeinen keino, jolla oikeus julkisesti esitti käsityksensä oikeusjutun laadusta. Samalla se totesi suhteen yleiseen mielipiteeseen. Kunnian käsite kuului oikeusretoriikkaan; todistajat viittasi-

vat siihen säännöllisesti ja määrittivät itsensä sekä asanosaiset käsitteen kautta. Kunnian käsitteen funktio oli ikään kuin indikaattori, jolla mitattiin yhteisön arvokonsensusta, siis hyvin samaan tapaan kuin huoritteluretoriikka toimi suomalaisessa kulttuurissa.⁹² Oikeustekstit tuovat päivänvaloon tietyn aspektin henkilökohtaisesta kunniaista. Katolisessa kulttuurissa naisten ja miesten kunnian käsite heteroseksuaalisissa suhteissa oli erilainen. Naisten todistuslausunnoissa viitataan äärimmäisen säännöllisesti kunniaan.⁹³

Suomen vuosisadan vaihteen kulttuurissa kunnian käsite on ollut vieraampi. Tosin kunniallisuuden retorikalla on jonkin verran vastaavuutta siveellisyyskäsitteeseen, mutta ne eivät missään nimessä ole synonyymeja. Siveellisyys kattoi läpi koko elämänpiirin, ei ainoastaan seksuaalisuutta.⁹⁴ Mielestäni katolinen kunnia sisältää enemmän naisten seksuaalisuutta normittavia aineksia kuin suomalainen siveellisyysretoriikka. Kummatkin käsitteet ovat sukupuoli- ja statusspesifejä, mutta niiden painotuksissa on eroja. Tuomiokirjoissa ei juuri esiinny sanaa kunnia tai sen eri muotoja. Sitä vastoin edellä kuvattu huoruus-retoriikka viittaa enemmän (katolisen kulttuurin) kunnia-käsitteeseen kuin suomalaiseen siveellisyys-ideologiaan.

Suomenkielessä kunnia-käsitteellä on vahvasti seksuaalikonnotatiivinen versionsa: kunniallinen (nainen).⁹⁵ Käsite kunniallinen itsessään sisältää feminiinin, joten sitä on turha kirjoittaa. Kunniallinen mies tuottaa ajatuksen esimerkiksi taloudellisesti rehellisestä tai poliittisesti luotettavasta miehestä, kunnian miehestä.

Huoraksi nimittämisellä ei ollut oikeuden päätöksiin minkäänlaista vaikutusta. Ei ainakaan siten, että naisen oikeudellinen asema olisi niistä heikentynyt tai jutun voittaminen vaarantunut. Mies sai sanoa naista yleiseksi portoksi tai huoraksi, mutta jos naisella oli silminnäkkijöiden todistus seksuaalisuhteesta, mies joutui maksajaksi.

Huorittelu oli sikäli menettänyt tehoaan, että enää nimittelijä ei saanut sakkorangaistusta sanoistaan. Toisin oli vielä parisataa vuotta takaperin, jolloin mies olisi saanut solvauksesta sakkoa tai raippaa.⁹⁶ Sana ja nimeäminen olivat menettäneet tehonaan.

HUORUUS TEKONA

Varsinaisia huoruussyytteitä Saarijärven kärjäkunnassa käsiteltävistä seksuaalioikeudenkäynneistä oli runsas kymmenesosa, mikä tarkoittaa noin yhtä syytettä kutakin käräjää kohden.

Huoruus oli virallisesti yksi haureuden harjoittamisen muoto, josta rangaistuksena vielä vuosisadan vaihteessa oli vähintään 50 markkaa sakkoa tai vuosi vankeutta. Lain kirjaamisen ajankohtana (v. 1734) huoruudesta seurannut rangaistus oli ankarampi: kuolemantuomio. Kustaa III aikana (v. 1779) tuomio tosin jo lieveni 'korkeimmaksi ruumiinrangaistukseksi' molemmille osapuolille.

Huoruus oli vakava asia, oikeastaan niin vakava asia, että julkisen vallan tuli puuttua asiaan, joten yleinen syyttäjä nosti kanteen huoruudesta epäiltyä vastaan, ja mitä todennäköisimmin jonkin kyläläisen vihjeen perusteella. Se kuului paitsi petetyn aviopuolison myös julkisen rankaisukäytännön ja moraalien piiriin.

Huoruuden vakavuuden merkitystä oli omiaan korostamaan teon muut oikeudelliset vaikutukset. Huoruus pysyi esimerkiksi aina vuoden 1929 uudistuneeseen avioliittolakiin saakka avioliiton esteenä. Kerran huoruudesta tuomiotulla ei siten ollut enää paluuta puhtaaseen, merkittömään elämään. Vuoden 1734 laissa, joka oli siis vielä vuosisadan vaihteessa seksuaaliasi-

oita säätävä laki, huoruutta erotettiin kahta lajia: yksi-puolista ja kaksipuolista huoruutta. Ensiksi mainitussa vain toinen oli aviossa, toisessa taasen molemmat olivat aviossa, eivät tietenkään keskenään. Pitkään säilyneitä sanktiomuotoja olivat julkirippi, kirkottaminen (aviotoman lapsen synnyttäneen naisen kirkollinen puhdistaminen), ns. tervarahat ja nuhtelu.⁹⁷

Huoruutta ei tässä yhteydessä pidä sekoittaa prostituutioon. Prostituutiota sinänsä ei laissa erityisesti kielletty. Sitä vastoin "huoneen pitäminen haureuden harjoittamiseksi, naisen viettely haureellisuuteen ja naisen antautuminen haureuden välikappaleeksi" olivat rangaistavia tekoja vielä vuoden 1889 rikoslaissa. Prostituutio on kaikkialla ollut etupäässä kaupunki-ilmiö, ja virallisten tietojen mukaan sitä esiintyi maaseudulla vain vähän.⁹⁸ Näin saattoi ollakin. Tutkimusaineistossa tulee esiin vain muutama tapaus, missä nainen suorasanaisesti ilmaisee maksullisen seksuaalisuhteen, kuten seuraavassa: "Juhannusaikana viisi vuotta sitten oli lähtenyt tietämättömiin, jättäen vaimonsa kahden turvottoman lapsen kanssa itseään hoitamaan miten parhaiten voi. Kun mies ei tänä aikana lähettänyt penniäkään kotiin, niin koetti hän, voidakseen itseään elättää, sitäkin keinoa, [prostituutiota] vaikkakin yllämainitulla surullisella seurauksella."⁹⁹ Nainen oli hieman yli 30-vuotias itsellinen ja synnyttänyt lapsen aviomiehen poissaollessa.

Toisessa maksulliseen seksuaalisuuteen viittaavassa tapauksessa syytetyn isäntämiehen asiamies väittää oikeudessa, että "hän oli maksanut osaksi lapsen elatuksesta, mutta ettei hän yli vuoden ajalla ollut maksanut mitään". Syytetty osapuoli yritti siis esittää asian siinä valossa, että mies ei suostunut jatkamaan epävirallista elatusuhdetta, jonka takia nainen vei jutun käräjille. Käräjillä naisen apumies puolestaan väittää, ettei "mies koskaan ollut suorittanut mitään lapsen elatusta, vaan oli maksanut naiselle ainoastaan nautinnoistaan, joita mie-

hellä oli ollut sekä ennen että jälkeen lapsen syntymän".¹⁰⁰ Nämäkin tapaukset osoittavat, että prostituutio oli joidenkin maaseudun naisten vaihtoehto, valinta, elinehto tai pakkotilanne. Prostituutio ei edellytä anonyymiutta tai kaupunkiyhteisöä.

Huoruudella ei maaseutukulttuurissa tarkoitettu prostituutiota, vaan huoruuden voi jaotella huoruus-retoriikkaan, mitä edellinen kappale käsittelee, ja varsinaisiin huoruussyytteisiin, jotka useimmiten liittyvät avioeroihin. Huoruus kun oli toinen avioeron saannin perusta. Huoruudesta syyttäminen ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa liittynyt avioeroon, vaan käräjäpiirin yleinen syyttäjä nosti kanteen jonkin ulkopuolisen vihjeestä. Toisinaan petetty aviopuoliso haastoi huoruudesta epäilemänsä puolison selvittämään tekojaan oikeuden eteen, vaikkei avioeroa halunnutkaan.

Miesten nostamissa huoruussyytteissä tapahtumien kulku liittyy usein työsiirtolaisuuteen. Tuohon aikaan liikkuvuus työansioiden perässä oli vilkasta, kun esimerkiksi teitä ja rautateitä tehtiin eri puolilla Suomea. Työreissut saattoivat kestää kuukausia, ja kotiseudulle jäänyt vaimo löysi uuden miehen. Kun mies palasi takaisin ja huomasi naisen olevan raskaana tai jo synnyttäneen lapsen, hän haki eron, mihin vaimolla ei yleensä ollut mitään vastaansanomista. Tavallaan kyseessä oli siis sopusuora. Ja avioeron saaminen tällaisessa tapauksessa oli varmaa, koska syy oli toisen aviopuolison huoruus.

Näin esitettynä tapahtumat saavat painotuksen, että huono vaimo ei voinut olla erossa vieraista miehistä, ja aviomies oli syytön kärsijä. Näinkin on voinut toki käydä, mutta yleensä mies oli poissa vuosikautia ilmoittamatta mitään itsestään "kulkien ympäri maata", ja lapset jäivät naisen elätettäväksi.

Tutkitun kahdenkymmenen vuoden aikana oli myös yksi päinvastainen asetelma, missä nainen oli lähtenyt Amerikkaan kahdeksi vuodeksi, ja sieltä palattuaan hän

huomasi miehellään, joka oli ammatiltaan seppä, olleen suhde piikansa kanssa. Epäselväksi jää, miksi naimisis- sa oleva nainen lähti yksin siirtolaiseksi. Vaimo ei halua avioeroa, vaan syyttää miestä ja piikaa, jolla muuten oli muutaman vuoden ikäinen avioton lapsi, huoruudesta. Riidasta kehkeytyy verinen. Sepänvaimo meni entiseen kotiinsa hakemaan joitain esineitään, mutta piika esti häneltä sisäänpääsyn sillä seurauksella, että naiset joutuivat käsiryssyyn. Kimpaantunut piika löi sepänvai- moa rautakepillä kahdesti päähän ”niin että pääluu särkyi ja kolmesti oikeaan käsivarteen niin että se kävi mustelmille yltä yleensä”.

Lääkäri raportoi tappelusta seuraavasti: ”Tarkastet- tuani sepänvaimoa, joka sanoo miehensä jalkavaimon lyöneen häntä useita kertoja samana päivänä, havaitsin hänen päällaellaan sentin pitkän tylsällä aseella lyödyn reijän päämarron läpi luuhun asti ja tuntui luukin siltä kohdin olevan sisäänpainunut, ja toisen haavan takarai- volla. Iskut ovat olleet vaarallisia ja tehneet sepänvai- mon useaksi viikoksi kykenemättömäksi toimintaan.”

Piian asiamies puolestaan selitti naisten tappelua si- ten, että ”sepänvaimo hakiessaan tavaroitaan alkoi tut- kia piiankin kaappia ja kun piika kielsi pitämästä mi- tään tutkintaa, karkasi vaimo raivostuen tämän kimp- puun, jonka vuoksi hän suojellakseen henkeänsä luon- nollisesti teki vastarintaa ja lykkäsi vaimoa ovelle niin että tämä siinä mahdollisesti loukkaantuikin”.

Todistaja kertoi vuorostaan, kuinka hän ”näki kama- rin lasista huisketta ja kuului ääntä, josta todistaja luuli että piian tytär leikitteli muiden lasten kanssa; mutta samalla Hanna aukaisi tuvan oven ja huusi Tulkaa aut- tamaan kun akat tappelevat ja tappavat toisiaan, jonka perään piika huusi kun tuo akka aina tulee kun seppä on poissa ja varastaa minun tavaroitani”.¹⁰¹

Sepällä ei ilmeisesti ollut mitään tarkoitusta jatkaa avioliittoa vaimonsa kanssa. Jutusta ei selviä, millä vai- mo elätti itseään, ainakaan heillä ei ollut lapsia.

Kaikkia eroja ja pettämisiä ei selvitetty näin suoralla fyysisellä voimalla. Eräs itsellispariskunta oli eronnut sovussa, jopa niin hyvässä yhteishengessä, että kun vaimo aloitti uuden elämän itsellisen leskimiehen kanssa, olivat aviopuoliset tehneet sovintokirjan. Siinä mies sitoutuu että "ei milloinkaan enää syytä leskeä tämän yhdyselämästä vastaajan vaimon kanssa". Tosin vielä viisi vuotta sitten, jolloin naisen luvatonta yhteiselämää lesken kanssa käsiteltiin oikeudessa, oli nainen sanonut todistajalle toivovansa miehensä kuolevan, että voisivat naida toisensa. Suhde oli myös eroottisesti varsin kiihkeä, koska todistaja oli nähnyt heidän useasti harjoittaneen lihallista yhteyttä sekä myös "illallista syödessä koettelevan toistensa häpyä".¹⁰² Leskimies sai rangaistukseksi kolme kuukautta vankeutta ja nainen puolestaan viisi kuukautta, koska oli avioliitossa. Suuri rakkaus voitti, ja aviomies suostui sovintoeroon. Samassa sovintokirjassa mies myöntää vaimolleen oikeuden saada avioero. Tuomiokapituli ei sovintokirjaa hyväksy, koska se vaatii näyttöä huoruudesta. Minkä takia entinen, vaikka siis vielä virallinen aviomies, halusi vuosien päästä syyttää naista huoruudesta? Ilmeisesti mies halusi jostain syystä kostaa, mutta miksi, se jää selvittämättä. Juttu lykättiin seuraaville käräjille, ja silloin paikalla ei ollut kumpaakaan osapuolta. Mies todennäköisesti kyllästyi riitelemään.

Vaikka pääsääntöisesti kaikissa sekä lapsenelatuskiistoissa että huoruussyytteissä nainen on alemmasta sosiaaliluokasta, pääsääntöisesti palkollinen, on joukossa myös yksi talonemännän uhmakkaasta rakkaudesta kertova juttu. Alkuaan emännän aviomies nosti jutun toista isäntää, vaimonsa rakastettua vastaan, syyttäen häntä vaimonsa väkisinmakaamisesta. Jo seuraavilla käräjille selvisi, ettei naista suinkaan oltu maattu väkivallalla, vaan hän täysin vapaaehtoisesti oli ollut suhteessa naapurin isäntään. Todistaja kertoi, kuinka emäntä keran oli pyytänyt sekä todistajaa itseään että naapurin isäntää ulos kahville. "Matkalla sinne oli isäntä kieto-

nut kätensä emännän kaulaan ja kun samassa eräs nainen sattui kulkemaan heidän ohitseensa, oli emäntä sanonut, että nyt tuo nainen taas puhuu meistä, johon mies oli lausunut, että antaa hänen kertoa, tottahan hän puhuu. Emäntä kertoi todistajalle, että aviomies aikoi haastaa oikeuteen ja kun todistaja kysyi miten emännän siten käy, oli tämä vastannut: "Käyköön kuinka tahansa, vaikka lähettäisivät Siperiaan."¹⁰³

Vaikka myöhemmin tulen kertomaan, kuinka maaseudun emännät olivat ennen kaikkea muun talonväen (oma mies mukaanlukien) seksuaalisuuden vartijoita, niin mikään selitys ei ole aukoton. Elämä, sen ilmiöt ja tapahtumat ovat moninaisia ja ristiriitaisia eivätkä ne taivu yhteen selitysmalliin. Edellinen tapaus vuodelta 1904 kertoo, että myös talonemännällä saattoi olla subjektiivisia yhteisön normeja rikkovia haluja.

AVIOERO

Avioerojen osuus on kaiken kaikkiaan pieni verrattuna solmittujen avioliittojen määrään, mutta jo muutama ero vuodessa Saarijärven käräjäkunnan kokoisella alueella kertoo, että käsitys entisaikojen liittojen pysyvyydestä on myytti menneen ajan harmoniasta.

Vuoden 1734 lain naimiskaaren mukaan avioero voitiin myöntää vain joko aviollisen uskottomuuden tai puolison hylkäämisen perusteella.¹⁰⁴ Kirkkolain mukaan pelkkä syyllisen osapuolen oma tunnustus ei riittänyt. Kaikkien sopimusluontoisten erojen pienetkin idut haluttiin kitkeä. Vuoden 1798 julistuksessa tuomareita muistutettiin näytön vaatimisen tärkeydestä. Tuomareiden tuli ottaa tarkkaa selkoa väitetyn makaamisen paikasta, ajankohdasta ja kolmannen henkilöllisyydestä.¹⁰⁵

Avioerokanteen nostaminen ei vielä tarkoittanut julkista oikeudenkäyntiä, asianomaiset eli jutun osapuolet, syytetty ja syyttäjä, eivät nimittäin läheskään aina saapuneet käräjille (vrt. taulukko 7). Toiseksi avioerojen lukumäärät kertovat vain virallisesta eroamisesta. Tuomiokirjojen jutuista ilmenee, että käytännössä avioparit kyllä erosivat, vaikka eivät vieneetkään juttua oikeuteen. Virallisen kontrollin piiriin ero tuli siinä vaiheessa, jos toinen osapuoli nosti syytteen, tai myös silloin, jos jompi kumpi aviopuolisoista solmi uuden parisuhteen, muutti asumaan uuden kumppanin kanssa. Tällaisessa ns. susipari-jutussa myös virallisella syyttäjällä oli oikeus nostaa kanne. Ja jos oikeuslaitos jättikin ilman avio- liiton siunausta eläneen parin kontrollinsa ulkopuolelle, niin pitäjän pappi joka tapauksessa nuhteli synnissä eläviä.

Ainoastaan joka toisessa avioero-oikeustapauksessa (57.0 %) molemmat osapuolet olivat paikalla käräjillä. Vajaassa neljänneksessä tapauksista (22.2 %) vastaaja eli syytetty oli jäänyt tulematta, mutta se ei välttämättä estänyt oikeusprosessia. Useimmiten kun poissaolo liittyi oikeustapauksen luonteeseen.

TAULUKKO 7:

Asianomistajien (asiallisten) läsnäolo oikeudenkäynnissä Saarijärven tuomiokunnassa, 1890 - 1910.

	määrä	%-osuus
Asianomistajat läsnä	82	57.0
vastaaja poissa	32	22.2
molemmat poissa	30	20.8
yhteensä	144	100.0

Lähde: JyMA. Saarijärven kärjäkunnan varsinaisasiain ptk. 1890 - 1910.

Avioeroa haettiin suurimmassa osassa juuri karkaamisen perusteella, joka oli naimakaaren eli avioliittolain toinen juridinen perusta avioeron saannille. Karanneen osapuolen oli viisainta pysyä näkymättömissä, jos mieli saada eron puolisostaan. Suosituinta oli muuttaa pois paikkakunnalta kuulopuheiden tavoittamattomiin. Tätä keinoa Saarijärven kärjäkunnassa käytti runsas 40 % eron hakijoista.

Tuomiokirjojen perusteella ei voi päätellä, kuinka monessa tapauksessa karkaaminen oli puolisoiden kesken sovittu. Oikeuden edessä tuli todistaa, että puoliso oli karannut eikä häntä ainakaan vuoteen ja päivään ollut kuulunut tai näkynyt virallisen lehti-ilmoittelun jälkeen. Lähinaapurit todistivat, että karannut osapuoli ei ollut vierailut puolison luona. Karanneen olinpaikkaa ei tiedetty, mikäli se oli Suomessa. Pöytäkirjoihin jäi vain merkintä, että puoliso oli karannut muualle Suomeen. Sen sijaan ulkomaille lähtenyt oli tavoittamattomissa, ja heidän olinpaikkansa merkittiin kärjäpöytäkirjoihin:

Suomessa	7
Amerikassa	7
Ruotsissa	3
Australiassa	1

Tuohon aikaan ulkomaille karkaaminen oli erittäin yleistä. Tosin ei ole varmaa, oliko karannut osapuoli todella muuttanut ulkomaille vai oliko se pelkkää Amerikka-retoriikkaa. Enimmät ulkomaille karkaamisista kyllä suuntautuivat Amerikkaan. Totta tai ei, tuolloin elettiin siirtolaisuuden aikaa, joten Amerikkaan lähtö valjastettiin myös retorisiin tarkoituksiin. Amerikka-retoriikka vahvistui ennen kaikkea tämä vuosisadan ensimmäisinä vuosina.

Suurimmassa osassa karannut osapuoli oli aviomies. Vaimo odotteli miestänsä palaavaksi noin kolmesta vuodesta eteenpäin, ei kuitenkaan kymmentä vuotta enempiä. Tarve saada virallinen avioero ajankohtaistui sil-

loin, kun elämään ilmaantui uusi kumppani. Useimmat karkaamiseen perustuvat avioero-oikeudenkäynnit päättyvätkin tuomarin sanaan: "Myönnetään oikeus mennä uuteen naimiseen." Sitä ennen karannutta puolisoa oli kuulutettu vuoden ja päivän ajan sanomalehdissä. Eräskin talollisen poika oli "lähtenyt heti vihkimisen jälkeen matkoille, arvatenkin Amerikkaan, ja kun ei siitä asti ollenkaan ole käynyt kotona eikä antanut mitään tietoa itsestään, anoi asiamies, että kantajalle myönnettäisiin avioero ja lupa mennä uusiin naimisiin".¹⁰⁶ Tässä tapauksessa nainen odotti miestä viisi vuotta ennen kuin haki eroa. Eräs toinen nainen vastasi oikeudessa miehensä syytökseen naisen huoruudesta sillä aikaa kuin itse oli kolme vuotta Amerikassa, "... kun minä muuten olen täysin yhtä mieltä mieheni kanssa eroasian suhteen, ja nojaan minä eronpyyntöni siihen tosiseikkaan, ettei mieheni vähimmäläkään ole huolehtinut minun tarpeistani ja hoidostani vaan lähti hän heti puolitoista viikkoa vihkimisemme jälkeen Amerikkaan josta palasi vasta näiden käräjain edellä ja aikoo heti tämän jutun jälkeen palata Amerikkaan. Ja kun minä en tahdo olla sidottu moiseen avioliittoon, josta minulle ei ole *aineellista etua eikä aviollisuuden tuottamia nautinnoita*, pyydän puolta yhteisestä pesästä".¹⁰⁷

Avioeroissa vain harvoin vedottiin avioliittoon taloudellisena suhteenä. Kyseinen itsellisenainen erotti mielenkiintoisella tavalla avioliiton kaksi funktiota: aineellinen etu ja avioliiton tuottama nautinto. Vain harvoin naiset hakivat eroa taloudellisesta syystä, mikä kertoo että naiset itse hankkivat elantonsa itselleen ja mahdollisille lapsilleen. Naisten asema oli siis hyvin toisenlainen kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa tuohon aikaan, missä suurin osa avioeroista perustui miehen kykenemättömyyteen elättää perheensä.¹⁰⁸ Suomalaisen naisen elämän toiminta- ja liikkumismahdollisuuksista kertoo myös se, että eivät pelkästään miehet, vaan myös

naiset lähtivät työnhakuun kauemmas aina Amerikkaa myöten, eivätkä pelkästään neiti-ihmiset, vaan myös avioliitossa olevat. Avioliitossa olevien naisten lähteminen oli toki harvinaista, mutta mahdollista. Kestin vaimo oli jo kymmenen vuotta sitten lähtenyt ulkomaille, joten mies haki eroa ja lupaa mennä uusiin naimisiin, mikä hänelle myönnettiin.

Karkaamisen syy ei aina ollut taloudellinen, siirtotyöläisyys tai individualistinen seikkailunhalu. Naisilla syy karkaamiseen on jossain tapauksissa ollut fyysinen väkivalta. Henriikka-niminen nainen oli karannut asumaan toisen yksinäisen miehen torppaan, ja aviomies syytti häntä huoruudesta. Naisen asiamies kertoi oikeudelle Henriikan vaiheista: "Asianomaiset olivat viime syyskuussa keskenään osaksi riidelleet ja osaksi sopineet, kokeeksi oli lapsensa, 8-vuotiaan tytön kanssa mennyt aviomiehen luo, asuakseen siellä kuten aviovaimo ainakin; mutta kun mies heti ensi vuorokaudella entisen häijyn tapansa mukaan ryhtyi Henriikkaa kiusaamaan niin hyvin sanoin kuin repimällä ja veriin asti pieksämällä, vieläpä ahdisteli Henriikkaa kun tämä pakeni johonkin loukkuun, häntä takaa-ajamalla hänet tavattuaan, repimällä ja lyömällä häntä, sekä käski Henriikkaa menemään pois luotansa, sanoen: Mene paikalla ja mene helvetin tuleen, oli nainen pakoitettu etsimään itselleen ja lapselleen asuntoa muualta ja menikin erään Kemppaisen luo, jossa kaksi isoa, lämmintä huonetta."¹⁰⁹

Toinen avioeron hakemisen perustelu oli huoruus. Se ei tietenkään ollut osapuolille yhtä kivuton tapa kuin karkaaminen, vaan siihen liittyi huomattava määrä katkeruutta, epäluuloa, mustasukkaisuutta, kostonhalua ja pettymistä. Aviorikos ei ollut Saarijärven seudulla yhtä suosittu keino avioeron perustaksi kuin karkaaminen. Ainoastaan runsaat kymmenen prosenttia avioeroista perustui huoruuteen.

Jo edellisessä kappaleessa *Huoruus tekoina* esitin, kuin-

ka huoruussyytteet liittyvät vahvasti aikaan liittyneeseen työsiirtolaisuuteen. Niinpä itsellinen työmies Matti haastoi vaimonsa Miinan käräjille avioeron saantia varten. Mies kertoi, kuinka hänet "noin yhdeksän vuotta sitten vihittiin vastaajan kanssa, oli sittemmin 1892 [käräjiä käytiin vuonna 1895] lähtenyt silloin paraillaan rakennuksen alaisena olevaan Porin radalle työansioihin jolla matkalla hän, käymättä kotonaan kertaakaan, palasi kotiin heinäkuussa 1894 mutta hänen poissaoloaikana olikin vaimo tullut raskaaksi ja synnyttänyt tytölapsen".¹¹⁰

Kaiken kaikkiaan avioero oli vielä harvinainen ratkaisu vuosisadan vaihteen maaseudulla. Sanon vielä, koska seuraavina vuosikymmeninä virallisten erojen määrä nousi. Sami Mahkonen on huomauttanut osuvasti, että virallisten erojen määrän kasvu ei välttämättä tarkoita suurta muutosta perhedynamiikassa - aikaisemminkin perheet hajosivat, mutta vasta tämän vuosisadan alkuvuosikymmeninä erolle haettiin myös lainvoima.¹¹¹

Avioero sinänsä ei ole merkittävä seikka kulttuuriselta erottelukyvyltään. Kiintoisaksi sen tekee eroprosessin kulku. Eron saaminen oli lainsäädännön armoilla. Jos ei ollut todisteita huoruudesta tai karkaamisesta, jäi ero vain haaveeksi. Mutta juuri näihin kahteen eronsaannin perusteeseen liittyy tuolle ajalle ominaista ilmiötä: karkaaminen ja tiedonkulun puute. Ne liittyvät toisiinsa ja ovat taanneet eron, myös keskinäiseen sovintoon perustuvan eron mahdollisuuden. Tiedonkulku oli vielä hidasta. Ensimmäisiä puhelinlinjoja vasta vedettiin. Sanomalehtiä sitä vastoin ilmestyi, joten karanteen osapuolen peräänkuulutus tapahtuikin lehdessä ilmoittamalla. Tiedonkulun hitaus salli ihmisille, ennen kaikkea miehille mutta jossain määrin myös naisille, tilaisuuden paeta epäonnistunutta elämää ja hakea parempaa vaihtoehtoa muualta kauempaa.

OIKEUDEN JÄÄNTEET

Kantajien syytteet lapsenelatusjutuissa toistavat melko samaa kaavaa, eli "... ei ole mielisuosiolla osallistunut lapsen elatukseen..." Pitkään ajattelin, että syytteiden yhdenmukaisuus johtuu kirjurien kirjoitustavasta tai oikeudessa avustaneen henkilön vakiintuneesta kielenkäytöstä. Retoriset syytteet saavat lisäulottuvuuksia, kun tarkastelee varhaisempien aikojen oikeuskulttuuria. Löysin ns. lainkäytön jäänteitä.

Vuoden 1686 kirkkolaissa sanotaan, "Jos joku viettelee piian kanssansa makaamaan aviokäskyn lupauksen alla, niin pitää hänen Jumalan käskyn jälkeen sen avioksensa ottaman ja ei häntä ylen antaman." Jos mies siis oli maannut "naimisen lupauksella" ja kuitenkin hylkäsi naisen, oli naisella lain mukaan samat oikeudet kuin morsiamella.¹¹² Tällä kirkkolain kohdalla ei vuosisadan vaihteessa enää ollut juridista painoarvoa. Lapsenruokojutuissa ei jäljitetty, olivatko miehet naineet avioitumislupauksen voimalla. Lainkohta oli kuitenkin elänyt kulttuuriperimänä sukupolvesta toiseen, koska naiset - etenkin ylempisäätyiset - panostivat tähän argumenttiin. Talollisten tyttäret syyttivät miestä siitä, miten mies "naimisen lupauksella oli saanut vietelleyksi" jne. Vaikka argumentilla ei ollut kirjoitettua juridista merkitystä, ihmiset ymmärsivät sen retorisen sisällön: syytösretoriikan funktio oli siveellisyyden puhdistus, puolustaa naisen kunniaa. Mistään jutussa ei edes implisiittisesti voi tulkita, että nainen todella yrittäisi saada miehen tunnustamaan tai lunastamaan avioliittolupauksensa. Jos mies olikin saanut naisen kanssaan sukupuoliyhteyden houkuttelemalla avioliitolla, niin nainen tiesi arkikokemuksesta, että suullisen lupauksen todistaminen oli vaikeaa, lähes mahdotonta. Lähes kaavamainen syytösretoriikka oli todella ns. lainsäädännön jäännöksi.

Kristofer Baijerilaisen vuoden 1442 maanlaki, jonka kulttuuriset vaikutukset olivat pidemmät kuin itse laki,

on toinen esimerkki ns. oikeuden jäänteestä. Siinä salavuoteudesta määrättiin 40 markan perussakon sijaan vain 20 markkaa, jos mies otti naisen vaimokseen. Naiset oli hinnoiteltu kahteen maksuluokkaan; sakko oli puolta pienempi, jos kyseessä oli aviotonta syntyperää oleva nainen. Jaottelua voisi verrata rotueläinten luokitteluun; tuntematon syntyperä alentaa yksilön arvoa ja on uhka järjestykselle. Maksukäytäntö jatkui aina 1800-luvun puoliväliin saakka.

Sakkoja kutsuttiin yleisesti tervarahoiksi, koska kirkot tervasivat kattojaan näillä rahoilla. Sittemmin sakotamiskäytäntö jäi pois ja kirkko tyytyi suulliseen nuhteluun. Raipparangaistukset ja kujanjuoksu olivat taaksejäänyttä, ja kulttuuri toimi yhä enemmän symbolisen vallankäytön tasolla. Lain merkitys on kahtalainen; joko lain merkitys häviää ympäröivän kulttuurin muuttuessa, tai jokin lainkohta kumotaan uudella lakiesityksellä. Vaikka laki muuttuu tai se poistetaan, ei se tarkoita sitä että kyseistä elämänaluetta koskevat arvot ja normit muuttuisivat juridishallinnollisten muutosten myötä.

Naisia ei lainkirjaimen mukaan enää jaoteltu kahteen maksuluokkaan, joten lapsenelatusmaksu ei määräytynyt keskiaikaiseen tapaan naisen aviollisen tai aviottoman syntyperän mukaan. Sitä vastoin vaadittavan korvauksen määrään vaikutti miehen yhteiskunnallinen status. Koska valtaosa aviottomista äideistä oli palvelus- tai itsellisväkeä ja talollisen tyttäriä oli hyvin vähän, on vaikea vertailla elatusmaksua naisten statuksen suhteen.

Elatusmaksun määrä vaihteli 50 markasta aina 150 markkaan vuodessa. Samoin ns. kipu- ja saunarahat tai korvaus hukkaan menneestä ajasta vaihtelivat suurin piirtein 50 ja 150 markan välillä. Maksun suuruuteen vaikutti, oliko isyydestä syytetty mies renki vai talollinen. Omistavan väen miehiltä vaadittiin suurempaa korvausta. Eräs piikanainen ilmaisee asian varsin suoraan, että "Kantajalla on iso talo ja kyllä omii varallisuutta maksaa vaadittu summa."¹¹³ Kyseinen talollismies, kai-

ken lisäksi lautamies, valitti lapseneläkkeen suuruutta. "Vastaja [lautamies] kielsi isyytensä ja väitti erästä talollisen poikaa isäksi ja tahtoi muistuttaa, että vaadittu eläkemäärä on liian suuri ja palkinto synnytyksestä kohtuuton."¹¹⁴ Keskimäärin renkiluokan miehiltä vaadittiin noin kolmannes vähemmän kuin jos syytetyt penkissä oli talollisväkeen kuulunut mies.

IV TILAA TUNTEILLE

SIVISTYS, SUKUPUOLISUUS JA TUNTEET

Tunteiden tutkiminen on, kuten aiemmin mainittiin, upottava suo ilman selvää rajausta, eikä vähiten siksi, että tunteet ovat kiinni ajassa ja sen hetkisessä kulttuurissa. Sen vuoksi painotan, että tässä analysoidut tunteet koskettavat ainoastaan tutkimusaineistosta luettavia seksuaalisuuteen liittyviä, naisen ja miehen välisiä eroottis-emotionaalisia tunteita.

Tunteita voidaan tarkastella asettamalla vastakkainen kysymys: olivatko naisten ja miesten seksuaalisuhteet tunteettomia? "Sukupuolisuus ei esiintynyt pitkäjänteisenä lementunteena niin kuin myöhemmin, jolloin henkisen kulttuurin kehitys on luonut entistä paremmat edellytykset erotiikalle." Seksuaalikulttuuri oli Niemisen mukaan viime vuosisadan puolella lyhytjänteistä, "jossa aistillisen komponentin tyydyttämisen merkitys oli suhteellisen suuri".¹¹⁵ Tällainen väite johtaa väistämättä ajatukseen seksuaalisuuden ja erotiikan evoluu-

tioteoriasta; henkisesti kehittyneempi kulttuuri mahdollistaa moniulotteisen erotiikan ja seksuaalisuuden. Sivistystaso ikäänkuin korreloi seksuaalisen pääoman kanssa; sivistyneillä ihmisillä olisi tämän näkemyksen mukaan enemmän edellytyksiä tuntea seksuaalista mielihyvää.

Itse en näe seksuaalikulttuurin muutosta näin suoraviivaisena prosessina alkukantaisesta ja yksinomaan fyysisiä tarpeita toteuttavasta seksuaalisuudesta kohti kehittyneempää, moniulotteista ja henkistyneempää erotiikkaa. Tällainen teoria asettaa maaseudun parempiosaiset, omistavat talollismiehet mielenkiintoiseen asemaan. Näin ajatellen talollismiehet edustaisivat alhaisinta kulttuurin kehitystasetta lyhytjännitteisellä seksuaalisuudellaan (josta tarkemmin seuraavassa luvussa). Talonpoikaiskulttuuri on nähty suomalaisen identiteetin ja sivistyksen perustaksi. En aio murentaa käsitystä -mieluumminkin epäilen seksuaalisuuden kehitysteoriaa.

Olisi turhan lohduton kuva, jos väittäisin entisajan avioliittojen olleen tyystin vailla tunteellista erotiikkaa. Väitteen voi implisiittisesti lukea monista historiantutkimuksista.¹¹⁶ Näin tunteettomasti asiat eivät mielestäni olleet. Luvallisesta erotiikasta ei vain ole siinä määrin kulttuurisia jäänteitä. Eräs todistajan lausunto kertoo välillisesti, ettei avioparien elämä perustunut pelkkään rationaalisuuteen: "Asiallisten välillä vallitsi tavallista suurempi rakkaus ja että he olivat *kuin kaikkein rakkain aviopari*."¹¹⁷

Erotiikan evoluutioteoria kieltää alemman statuksen naisilta ja miehiltä erotiikan, kiintymyksen, hellyyden, ihastuksen tunteet. Niemisen mukaanhan pitkäjänteinen ja tunteisiin voimakkaasti sitoutunut sukupuolisuus on myöhäsyntyinen ilmiö. Vasta henkisen *kulttuurin kehityksen* luomat edellytykset mahdollistivat erotiikan. Eros, seksuaalirakkaus, olisi heidän kohdallaan toispuoleista, vain tunteetonta seksuaalisten tarpeiden fyy-

sistä tyydytystä. - Näinhän asia ei todellisuudessa ollut. Hellyys naisten ja miesten välillä, pitkäjänteinen lemmementunne, oli maaseutuväestölle hyvinkin jokapäiväistä elämää, mikä ei jäänyt vain kahdenkeskiseksi salaisuudeksi.

Voimakkaasta emotionaalisesta latauksesta kertoo todistajan ilmaus, että "asianomaiset olivat kulkeneet yhdessä varsin rakastavaisesti" tai todistaja "huomasi silloin minkä hän muuten vuosia sitäkin ennen oli huomannut, että asiallisten välillä vallitsi tavallista isompi ystävyys ja rakkaus".¹¹⁸ Eräs todistaja kuvasi piian ja isännän välistä eroottista kiintymystä siten, että "asianomaiset liikkuvat toistensa jälessä huomiota puoleensavetävällä tavalla ja osoittivat liikkeillään, että heidän välissä oli tavallista enemmän rakkautta", tai "... asiallisten keskinäinen suhde oli hyvin hellä ja rakastava"¹¹⁹.

Piian ja talollismiehen kiintymys ei ollut harvinaista. Eros hyppi yli säätyrajojen niin, että myös sivulliset sen huomasivat. Eräessä jutussa sivullinen todistaja kertoi, miten isäntä ja piika "olivat ennen muita lähteneet juhlista käsikädessä riihikartanolle ja istuivat jo muiden tullessa aitan kynnyksellä"¹²⁰.

Vaikka miehen seksuaalisuus oli varsin ristiriitainen suhteessa viralliseen moraalikoodistoon, alkukantaista ja yksiulotteista seksuaalikäyttäytymistä ei voi yleistää kaikkiin talollismiehiin. Tutkimusaineistosta voi kuitenkin jäsentää selkeän seksuaalisuusmallin, jossa isäntävallan edustajat, talollismiehet ja toisena suurena ryhmänä talollisten pojat, joiden harrastama luvaton seksuaalisuus kohdistui nimenomaan käskyvallan alaisiin naisiin (vrt. taulukko 6), mitä ilmiötä käsiteltiin edellisessä luvussa. Konkreettinen toiminnallinen seksuaalisuus kohdistui hyvin harvoin omaa sosiaaliryhmää edustaviin naisiin. Tämä on selitettävissä sillä, että saman säätyinen seksuaalisuus oli joko aviollista tai avioliittoon johtavaa.

Tuomiokirjateksteistä jäsennetty miehen ja naisen vä-

linen eroottinen suhde osoittaa molemminpuolista hyvin voimakasta emotionaalista kiintymystä. Vielä selvemmän kuvan asiasta muodostavat erään itsellismiehen rakkauskirjeet palkollisnaiselle, jotka on tallennettu liitteeksi arkistoon, koska ne - poikkeuksellista kyllä - saivat toimia todistusaineistona isyyssyytteessä. Pääsääntöisesti, jo lainkirjaimesta johtuen, todistukset olivat pelkästään silminnäkijöiden havaintoja. Kuopiossa varusmiespalvelustaan suorittava itsellismies aloitti kirjeensä varsin tunteikkaasti: Rakastettuni Silja! Myöhemmissä kirjeissään hän käyttää aloitusta Rakastettuni. Hän myös höysti kirjeitään rakkausrunoilla, kuten "Nyt käden vakavasti mä sulle ojennan, ja lausun totisesti, että sua rakastan."

Ensimmäisessä kirjeessään hän kiittää Siljaa saamastaan kirjeestä, ja kertoo kuinka "sykki sydämeni ilosta kun sain nähdä että muistatte poloista poikaa". Sotamies Matti ehdottaa kirjeenvaihdon jatkamista, ja epäilee kesäisen heilansa aikeita, että "jos te vaan ilman leikillä kirjoitatten minulle ja vaan mua tehdotte narrata niin minun täytyisi sekin kärsijä". Pelko tulla naisen narraamaksi ja jättämäksi saattoi olla miehen puolelta vain kohteliaisuusretoriikkaa, mutta yhtä hyvin myös totta siinä mielessä, että naiset yhtä lailla kuin miehet saivat itse päättää seurustelukumppanistaan, etenkin kun oli kyseessä samansäätyinen suhde. Nainen saattoi halutessaan jättää miehen kesän kestäneen suhteen jälkeen. Mies jatkaa kirjettä rakkaudentunnustuksella, että "minä olen niin kovin teihin rakastunu että koko elämäni voisin uhrata teidän tähtenne sillä teidän kuvanne on piirtynyt minun sydämeni syrjään". Sotamies Matti oli ilmeisen kaunosieluinen mies. Hän täyttää hyvin vaatimuksen 'henkevätyneestä emootiosta'.

Kirjeidän sävy muuttuu, kun Silja kertoo odottavansa miehen lasta. Sekä käsiala että itse teksti paljastavat, että mies oli kirjoittanut sen liikuttuneessa tilassa, humalassa. Matti koettaa lohduttaa, että "elä sure sitä jos

niin on asija... ja jos sinä et tee eroa... etä olet suutunu kun et ole enä kirjoittanu enä minullen, muta kylä hera auta ja lohduta etä ei ihan kuole tähän ikävän". Mies myös vannoi vielä raskauden kuultuaankin uskollisuuttaan naiselle: "Ei minä ole vielä oluna kenenkän kansa, en ole vielä sanankan vaihtana tytöin kansa". Seuraava kirje kuukauden kuluttua oli jo huomattavasti asiallisempi ja Matti huolehtii ja kertoo muistavansa "sinuva kun sinulla on paha aika tulossa minun tähteni ja mikä meiltä tuli rakkautessa tehtyksi". Miehen kokemus seksuaalisuhteesta ei ollut vain lyhytkestoinen ruumiintyydytys.

Mies vakuutti pitävänsä huolen äidistä ja lapsesta, "vaan kyllä minä pitän siitä huolen se ei jouvu sinun yksinäsi elättää". Pari seuraavaa kirjettä kuukauden välein ovat vielä täynnä rakkautta ja menneen kesän muisteluja. "Aina muista sinua maatapannessani ja ylösnousteessani ja kun muista niitä aikoja kun oli menny kesä kun me sieltä hellahuoneesta lähettiin" tai kun "muistan aina kun minä lähin sietä Salosen saunasta kun kyynele tippu silmästä meidän".

Siinä vaiheessa, kun tyttövauva oli jo syntynyt, Silja tiedusteli mieheltä tämän tulevaisuudensuunnitelmia: "Ja sinä kysyt etä ruppeatko sinä asumaan mökissä, kyllä minä ruppean asumaan kun saisi ensin sen irti mutta ei minula ole rahoja". Tämän kirjeen jälkeen mies pääsi lomalle kotiin, ja tuolloin heidän suhteessaan tapahtui jotain ratkaisevaa, koska seuraava kirje alkaa virallisesti "Arvoisa tuttavani, neiti Silja". Mies huolehtii, kuinka nainen jaksaa pienen lapsen kanssa ja kehottaa, että "pijä vaan hyvänä tyttö eläkä suutu siihen joka on pieni". Mies on myös huolissaan kyläläisten juoruilusta, "mitä ne sielä kylällä puhuvat kun minä lähin sieltä pois, kylä niillä oli jotkain sanottavana, ei niijen suu pysy kiini yhtän, mutta kylä ne vielä taukoaa siitä kun joutuu". Miehen vakuuttelut saavat kuitenkin hieman epäilyttävän sävyn, kun hän pyytää, "että elä näytä tätä kirjettä

kellekään vaan luvu yksinäsi, elä ainakan Nikkarin Almalen näytä eläkä puhu että minä olen sulle kirjottanu, pijä vaan omana tietonasi. Kaikki kylä ei niitä tarvitte sotkea, kyllä semoset tiijetään...”¹²¹ Samoin hän huolehti eräästä Helkalan Taavetista ja hänen mielipiteestään. Oikeudessa juuri nämä kaksi kirjeessä mainittua henkilöä olivat todistamassa.

Vuoden päästä tästä viimeisestä kirjeestä nainen haastoi miehen käräjille, koska lupauksista huolimatta tämä ei aikonut elättää lastaan. On myös mahdollista, että nainen ei ollut huolinut miestä, mutta vaihtoehto tuntuu hyvin epätodennäköiselle, etenkin kun mies jäi saapumatta käräjille. Seuraavilla käräjillä puolen vuoden päästä asia oli jälleen esillä, mutta kumpikaan asianomainen ei ollut paikalla. Sen perusteella voi päätellä, että he olivat loppujen lopuksi tehneet sovinnon. Loppuratkaisu ei tässä tapauksessa ole niin olennainen. Olennaisempaa onkin se, että väitteet rahvaan tunteetomuudesta eivät pidä paikkaansa.

Voidaan väittää, että kyseisten kirjeiden kirjoittaja on poikkeus yhteisössään. Mikään ei kuitenkaan todista, että hän olisi poikkeus, paitsi ehkä kirjoitustaidossaan tai -taidottomuudessa, tuskin näissäkään.

SUKUPUOLISUUDEN TILA

Edellisessä jutussa pari oli viettänyt hetkiä Salosen saunassa. Sen lisäksi sotamies Matti muisteli toisessa kohdin, miten he lähtivät hellahuoneesta. Sotamies ja Silja saivat siis harjoittaa lempeään varsin yksityisessä tilassa.

Seksuaalisuhteen yksityisyys ei kuitenkaan aina ollut mahdollista, koska tilaa siihen ei ollut riittävästi. Vielä vuosisadan vaihteessa sosiaalinen asema ei jakanut ih-

misiä erillisiin fyysisiin tiloihin yhtä selvästi kuin myöhemmin aikoina. Yhteisöllisyyttä ei kuitenkaan koettu ongelmaksi; sehän oli vallitseva elämäntapa. Kollektiivinen identiteetti ei kaivannut erillisyyttä. Kollektiivisuus oli ikään kuin turvaverkko, joka antoi valmiin maailmankuvan ja yhteisesti jaetut arvot. Yhteisistä arvoista tai tavoista poikkeaminen olisi pikemminkin ahdistanut.¹²²

Vuosisadan vaihteen maaseudun asumista luonnehtivat parhaiten käsitteet julkisuus ja läheisyys. Ihmiset nukkuivat pääasiassa samassa tilassa, tuvassa. Tämä on se keskeisin näkymä, joka ilmenee käräjien pöytäkirjoissa. Sosiaalinen rakenne luo tälle näkymälle reunaehdot, eli tuomiokirjat ovat kansoitettut ennen kaikkea rahvaan ihmisillä, piioilla, rengeillä ja itsellisillä. Riitapuolina ovat ylempisäätyinen mies ja palkollisnainen, mutta seksuaalikontakti ei toki tapahdu miehen (avio)vuoteessa, joka saattaisikin olla seinien suojassa yksityisyydessä.

TAULUKKO 8:

Rakastelu paikka lapsenelatusjutuissa. Saarijärven kärjäkunta, 1890 - 1910.

	määrä	%-osuus
sänky	23	30.7
lato tai muu		
ulkorakennus	9	12.0
ulkona	4	5.3
useassa eri		
paikassa	20	26.7
ei ilmene		
tapauksesta	19	25.3
yhteensä	75	100.0

Lähde: JyMA. Saarijärven kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk. 1890 - 1910.

Luvaton erotiikka haki sijansa mahdollisuuksien mukaan yksityisyydestä, ulkorakennuksista tai päiväsaikan talosta, jolloin muu väki oli ulkona (vrt. taulukko 8). Avioerokiistoissa kuvailun kohteena on useimmiten toisen puolison karkaaminen eikä niinkään seksisuhde, joten talollisten, puhumattakaan säätyläisistä, seksuaalisuus jää yhä edelleen seinien taakse näkymättömiin.

Yksinomaan tuomiokirjojen merkinnöistä ilmenee, että etenkin palvelusväki asui samassa tilassa, yleensä tuvassa, eikä jakoa sukupuolten mukaan naisten ja miesten tiloihin juurikaan ollut. Tuvan tilankäyttö ei ollut useinkaan edes niin eriytynyttä, että kaikille asujille olisi ollut omaa sänkyä, vaan usein samassa sängyssä nukkuivat useampi ihminen. Myös sosiaaliselta asemaltaan eriarvoiset ihmiset saattoivat nukkua samassa huoneessa, jopa samassa sängyssä. Etenkin talon tyttärillä ja palkollispiioilla saattoi olla sama sänky. Usein tuvassa nukkuivat kausityöntekijöitä tai muita matkaajia ja sukulaisia. Lattialle tehtiin nukkumasijat väliaikaisempia yöpyjiä varten. Oikeastaan vain suurimmissa taloissa on havaittavissa eriytymistä, sillä niissä isäntäväellä saattoi olla oma erillinen huone nukkumiseen. Vaurastumisen myötä 1900-luvun puolella isommissa taloissa ja torpissa rakennettiin erillisiä huoneita, joihin etenkin isäntäväki siirtyi nukkumaan. Isännän ja emännän makuuhuoneena mainitaankin useimmiten sivukamari. Tämä sivukamari saattoi olla myös vanhusten tai aikuisten tyttärien nukkumispaikka. Myös piioille ja rengeille saatettiin rakentaa erilliset nukkumistilat, vaikka yleisin tapa oli tuvassa nukkuminen.¹²³

Pienemmissä mökeissä ja torpissa samassa tilassa ja lähekkäin nukkuminen oli käytännön sanelemaa tilan ahtauden vuoksi. Asumiskäytännöt olivat varallisuuteen sidottuja ja yhteiskuntaluokasta riippuvaisia. Asumismuodot poikkesivat vielä hyvin paljon sodan jälkeisestä asumisesta tai kaupunkimaisesta, jo yksilöllistyneemmästä asumisesta. Asumis- ja nukkumiskäytäntöjen eriy-

tymättömyys ja yksityisyyden puute loivat ehdot myös seksuaalisuuden harjoittamiselle.

Asumiskulttuuria värittävänsä lisänsä toivat ns. kestit, joita muualla Suomessa kutsuttiin loisiksi. Kestilaitos oli vielä viime vuosisadan lopulla merkittävä elämis- ja asumisjärjestelmä. Heistä ei ole tarkkoja lukuja. Joka tapauksessa kestejä oli hyvin paljon. Joko yksittäiset kesttit tai kokonaiset kestiperheet asuivat toisten nurkissa, sanan varsinaisessa merkityksessä, joskus myös saunassa. Kestiperheet siirtyivät talosta toiseen kyllästyttyään isäntäväkeen tai päinvastoin. Jotkut kesttit saattoivat tosin asua talossa jopa vuosikymmeniä. Eniten kestejä pitivät tavalliset talolliset, varakkaimmissa taloissa kun haluttiin säästää hienoja huoneita.¹²⁴ Monissa lapsenelätuskiiostoissa kestinainen syyttää talon isäntää tai poikaa lapsensa isäksi.

Erillinen (nukkumis)tila ja yksityisyys eivät olleet täysin tuntemattomia esimodernissa maaseutuyhteisöskään; ne noudattivat vuodenaikojen vaihtelua, sillä etenkin palvelusväki ja nuoret siirtyivät keväisin aittoihin nukkumaan.

Makuuhuoneista on tullut yksi yksityisimpiä ja intiimimpiä elämäalueita. Nukkuminen, kuten muutkin ruumiintoiminnot, ovat siirtyneet sosiaalisen elämän verhojen taakse. Näkyvät ja näkymättömät seinät on vedetty yksityisen, intiimin ja lannistumattomien ihmiselämän eläimellisten aspektien eteen muiden katseilta. Näin toteaa Norbert Elias eurooppalaisten sivilisointumiskehityksestä, ja jatkaa, että keskiajan yhteiskunnassa erityyppiset ruumiintoiminnot, tässä tapauksessa nukkumiseen ja seksuaalisuuteen liittyvät, eivät suinkaan olleet näin yksityistyneitä ja erillisiä muusta sosiaalisesta kanssakäymisestä. Oli täysin tavanomaista, että useampi ihminen vietti yönsä samassa huoneessa. Yläluokkaiset nukkuivat samassa huoneessa palvelijoidensa kanssa ja muissa yhteiskuntaluokissa jopa miehet ja naiset nukkuivat samassa huoneessa.¹²⁵

Norbert Eliaksen analyysi tapojen muuttumisesta perustuu käytösoppaisiin, joten ne eivät välttämättä myötäile sitä, miten ihmiset tosiasiallisesti nukkuivat, söivät ja niistivät nenänsä. Tarkemmin sanoen niillä ei ollut mitään yhtymäkohtia rahvaan elämään. Toisekseen käytösoppaavat ovat väistämättä painottuneita keski- ja yläluokan arvoihin.¹²⁶

Nukkumiskäytännön kollektiivisuudesta sekä julkisuudesta kertoo seuraava todistajan puheenvuoro: "Kun todistaja [puhujaa itse] ja valittaja [kantteen nostanut nainen] makasivat yhdessä Muuraismäen talossa, tuli Timo niminen ryssä ja pani maata heidän keskelle, jossa hän makasi hetken, jonka jälkeen valittaja ja mainittu ryssä nousivat vuoteelta ja panivat maata lattialle missä silloin muitakin makasi ja missä he sitten makasivat noin tunnin ajan; mutta todistaja ei huomannut mitään erikoista tapahtuvan heidän välillään, vaikka hän oli valveilla koko ajan kun valittaja vietti ryssän vieressä lattialla; sekä että kun todistaja että valittaja taas samana keväänä eräänä yönä makasivat yhdessä sanotussa talossa, tuli ilta yöllä heidän keskelleen eräs Taavi niminen tukinhakkaaja, joka vielä oli siinä todistajan herätessä aamupuoleen ilman että todistaja huomasi tapahtuiko heidän välillään mitään erinomaisempaa." Kuriositeettina voidaan lisätä vastaajan kommentti todistajan puheenvuoroon, että "ryssä ja tukinhakkaaja olivat tulleet todistajan eikä valittajan viereen."¹²⁷ Todistajan lausunto joka tapauksessa kuvaa hyvin maaseudun rahvaan, kyseessä on itsellisen naisen oikeusprosessi, asumis- ja elämismuotoa: elämän kollektiivisuutta ja yksityisyyden kaappausta.

Säätyläisten ja sivistyneistön taloudet, joita Saarijärvelläkin oli kourallinen, tekevät tässä poikkeuksen. Tutkimusaineistoon ei ole mahtunut kuin säätyläisiä edustava pitäjän kappalainen, jolla oli avioliitto-ongelmia vaimon mielenterveyden takia. Pappisperheen ratkaisu oli

tulevia aikoja ennakoiva, he nimittäin eivät eronneet mutta muuttivat erillisiin talouksiin.¹²⁸

Yksityisyyden puutteesta johtui, että seksuaalinen kanssakäyminen oli melko julkista. Julkisuus oli naisten oikeuksien kannalta sikäli myönteinen piirre, että lapsen siittäjän todistaminen vaati nimenomaan tätä julkisuutta, seksuaalisen kanssakäymisen silminnäkijöiden todistamista. Julkisuuden vaatimuksella oli myös naisten kannalta kielteinen kääntöpuolensa, koska seksuaalisella kanssakäymisellä ei toki aina ollut silminnäkijöitä. Todennäköistä on, että nainen ja mies halusivat toiminnalleen rauhallisen tai yksityisen tilan. Tästä johtuu, että naimista harjoitettiin jonkin verran ulkona tai ainakin ulkorakennuksissa, ladoissa ja talleissa. Tilanteella ei siten aina ollut silminnäkijöitä, kuten eräs nainen oikeudessa totesi: "Ei enempiä näytöksiä voineen saada, koskapa tämän lauantaisissa seikkailuissa todistajia ainoastaan sattumalta on läsnä."¹²⁹

Ruotsalaiset etnologit ovat arvelleet, että vuode on ollut entisajan talonpoikaisväestölle pelkkä nukkupaikka. Sukupuolielämää harrastettiin kodin ulkopuolella: ulkosuojissa, ladoissa, heinissä ja luonnossa. Ruotsalaisten etnologien väite sängyn merkityksestä yksinomaan nukkumisen sijana ei päde suomalaiseen maaseutukulttuuriin. Heillä ei ehkä ole ollut tutkimuksissaan aineistona oikeudenpöytäkirjoja, joissa naimisen aika ja paikka kuvataan tarkasti. Ainakaan maaseutuyhteiskunnan huoria tutkinut Jonas Frykman ei perusta väitteitään dokumentteihin vaan enemmänkin kirjallisuuteen ja kansan suulliseen perintöön. Kuva entisajan naimatavoista perustuu pitkälle sallittuun käyttäytymiseen ja toisaalta juuri kirjattuun kansan suulliseen perintöön.¹³⁰ Leea Virtanen onkin todennut, että seksuaali-aiheita käsittelevät laulut eivät tule näkyviin ensinnäkään siitä syystä, että niitä ei ole kirjoitettu muistiin, ja toiseksi, koska niitä ei julkaista.¹³¹

Maaseudun ihmisten erotiikan harjoittamisessa sänky ei ole ollut poissuljettu paikka. Luvattoman seksuaalisuuden harjoittamisessa suurin osa todistetuista seksuaalikontakteista tapahtui sängyssä. Silminnäkijöiden todistusten kannalta sänky oli hyvin julkinen paikka harjoittaa seksuaalista kanssakäymistä, koska kansan parissa sänky vain harvoin oli yhden ihmisen käytössä. Samassa sängyssä saattoi nukkua useita henkilöitä, vähintään kaksi, mutta usein jopa neljä henkeä; vuoteet olivat toki suurikokoisempia kuin nykyään.

Seksuaalisuuden yksityisyyden luonne tai pikemminkin läheisyys ja etäisyys ilmenevät hyvin vuodenaimistapauksissa. Hyvin monissa lapsenelatuskiistoissa todistaja oli nukkunut samassa vuoteessa lihallista yhteyttä harjoittavan parin kanssa.

Seksuaalista kanssakäymistä harjoitettiin muuallakin kuin sängyssä. Pariskunta halusi etsiä mahdollisimman rauhallisen paikan kanssakäymiselleen, joten todistajat kertovat nähneensä asiallisten harjoittavan lihallista yhteyttä erilaisissa ulkorakennuksissa, joita maaseutuympeiristössä oli runsaasti, kuten ladossa, tallin ylisillä, riivessä jne. Etenkin kesäisin ja syksyisin parit hakeutuivat rauhallisempaan paikkaan metsiin ja pelloille. Silminnäkijöiden todistusten painottuminen sängyssä havaittuun seksuaaliseen kanssakäymiseen johtuu pitkälle siitä, että ulkona ja ulkorakennuksissa todella sai olla rauhassa ja katseiden ulottumattomissa.

Oikeustapauksissa asiallisten on nähty olleen kanssakäymisissä monessa eri paikassa, sekä sängyssä, josain ulkorakennuksessa tai ulkona. Kaikissa tapauksissa todistajat kertoivat nähneensä asiallisten kulkevan yhdessä rakastuneen tai hellän näköisinä, noudattelevan tai kisailevan, tai jopa kisailevan ja painiskelevan¹³², mutta ei varsinaisessa sukupuoliyhteydessä. Naisten lapsenelatus tapauksissa julkinen paikka on ollut lopulta edullisempi todistuslausuntojen kannalta.

TILAN JA SEKSUAALISUUDEN SUHDE

Seksuaalisuudella ja tilalla on vuorovaikutussuhde, vaikka monetkaan klassikoihin luettavat yhteiskuntatieteilijät, esimerkiksi Max Weber ja Emile Durkheim, eivät ole nähneet tilaa kulttuurisesti merkittävänä tekijänä. Tilan ymmärtäminen sosiaalisena ilmiönä onkin uudemman ajan tuotetta. Tilan ja asumiskäytäntöjen merkitys ihmistenvälistä kanssakäymistä, tässä tapauksessa seksuaalista kanssakäymistä selittävänä tekijänä on hyvin keskeinen, mutta tähänastisessa tutkimuksessa lähes täysin huomiota vaille jäänyt tekijä. Suomalaisessa tutkimuksessa itse asiassa vasta Kirsi Saarikangas taidehistorian väitöskirjassaan nosti esiin asumisen ja sosiaalisen sukupuolen yhteyden.¹³³

Tila on konkreettisia paikkoja; saunaa, tupaa, porstua, aittaa, tallia, navettaa, mutta myös ei-fyysisiä, vai pitäisikö sanoa rakentamattomia kuten piha tai pelto, polku tai kylätie. Pöytäkirjoissa esiintyvät paikannimet kuvaavat sitä ympäröivää tilaa. Esimerkiksi kun puhutaan perätuvasta, tarkoitetaan, että talossa on useampi tupa ja useampia huoneita. Kamarin lattia viittaa myös erillisiin huoneisiin, samoin salin lattia, joka lisäksi viittaa varakkaaseen taloon. Samoin sohva lihallisen yhteyden paikkana kertoo melko tavararikkaasta talosta. Sohva on nimittäin ollut harvinainen huonekalu.¹³⁴ Muita paikannimiä ovat tuvan sänky, kamari, sauna, hellahuone, kyökki, porstuan lattia, olkilato, metsä, joista kaikista voi hahmottaa ympäröivää tilaa. Sekä yksittäisistä paikannimistä, mutta vielä paremmin todistajan kokonaisvaltaisesta kuvailusta, kuten "asianomaiset tällöin olivat parina ja viettivät yönsä riihen jatkona olevassa ladossa"¹³⁵ tai "asianomaiset hupisivat kamarin uunin takana sängyssä"¹³⁶, voi hahmottaa niin rahvaan kuin talollistenkin asumiskäytäntöjä.

Tila määrittää asumistapaa. Vuosisadan vaihteen maaseudulla tilaa ei ollut jaettu erillisiksi huoneiksi, vaan

asumistapa oli hyvin pitkälle kollektiivinen. Ennen kaikkea nukkumisjärjestelyt ovat erittäin keskeinen selittäjä ajan seksuaalikulttuurille. Normit ja tavat toki säätelivät seksuaalista kanssakäymistä, mutta väitän että naisten ja miesten nukkuminen yhteisessä tilassa vaikutti seksuaalisuuden tapakulttuuriin. Foucault toteaa tilan ja vallan välisestä suhteesta, että kivet (Suomessa lähinnä hirret) pystyvät tekemään ihmiset tottelevaiseksi. Asunto ei siis ole vain tyhjä kehys, vaan tilajärjestely muovaa ja vahvistaa tiettyjä käyttäytymistapoja. Foucault on esittänyt mielenkiintoisia näkemyksiä asumisen ja sosiaalisen sukupuoli-identiteetin vastavuoroisuudesta ja valtajärjestelmästä. Asuminen kontrolloi ihmisruumista. Asumispuitteiden valta koskettaa ihmisten mentaliteettia ja ruumista ja sisällyttää itsensä heidän jokapäiväisiin asenteisiinsa ja toimintatapoihinsa.¹³⁷ Virallinen siveellisyysnormisto kehotti pidättyväisyyteen ja seksuaaliseen kurinalaisuuteen, mutta ideologia ja käytäntö eivät juurikaan vastanneet toisiaan. - Fyysinen läheisyys loi mahdollisuuksia seksuaalikontakteille. Tästä on osoituksena aviottomien lasten suuri määrä vuosisadan vaihteessa.

Seksuaalisuutta tarkasteltaessa tilaa ei voi rajata vain konkreettisiin paikkoihin tai rakennuksiin. Tila on myös rakentamatonta aluetta, tyhjiä kohtia, tässä tapauksessa esimerkiksi maalaistalon (mökin tai torpan) pihapiiri. Asuminen ja eläminen jatkuivat myös talon seinien ulkopuolella. Maaseudun elämäntapa, maatalous hyvin laajasti ymmärrettynä, keskittyi paljolti ulkona työskentelyyn. Työ ja asuminen olivat lähellä toisiaan. Ne eivät olleet erillisiä sfäärejä. Elämäntavasta ei ollut irrotettavissa siinä määrin erillisiä ulottuvuuksia niin kuin jälkiteollisessa yhteiskunnassa. Elämä oli kokonaisvaltaista, vaikka se näin ilmaistuna kuulostaa romantisoidulle. Joka tapauksessa kaikinainen työ ei fyysisesti ollut kaukana asumisesta. Syöminen ja nukkuminen olivat kollektiivisia tapahtumia. Tämä ei tarkoita sitä, että kaikki

ihmiset olisivat asuneet suurissa taloissa, joissa oli paljon ihmisiä, mutta tutkimusaineiston pohjalta tapahtumapaikat ovat pääsääntöisesti suurempia talouksia. Torppien ja mäkitupalaiusten taloudet olivat pienempiä. Tosin niidenkin asukkaat kävivät paljon töissä suuremmissa taloissa.

Eroottisista suhteista voisi nykykäsittein puhua jopa työpaikan rakkaussuhteina, koska naiset ja miehet lähes aina työskentelivät lähietäisyydellä, saman talon piiressä.¹³⁸ Käsitteet työpaikka ja koti eivät kuitenkaan vastaa ajan todellisuutta. Tämän päivän koti on yksityistynyt, palkkatyöstä erillinen asuin- ja nukkumipaikka. Kotia ei jaeta työyhteisön kanssa, vaan koti ja työ ovat fyysisesti erillään.

Toisin oli vuosisadan vaihteessa, jolloin talossa asui ja teki töitä erinäinen määrä ihmisiä. Heitä tuli ja meni vilkkaaseen tahtiin. Samassa talossa asustavia ihmisiä yhdisti työ. Seuraava esimerkki kuvaa asumista ja työtä, mutta siitä löytää myös muita kulttuurisia ulottuvuuksia:

”Kun vastaaja [syytetty mies] laskiassunnuntaina tuli tukin mittausta varten taloon, uteli hän todistajalta tietäisikö todistaja neuvoa tyttöjä, johon todistaja ei sanonut tietävänsä muita kuin kantajan [syyttäjän] ja asiassa jo todistaneen Idan, minkä jälkeen mies makuuajan lähestyessä saman päivän iltasella pani maata kyökin kamariin ja eräs toinen miehen mukana tullut mies etehistupaan. Vähän aikaa tämän jälkeen tuli talonemäntä ja käski Iidaa menemään kyökkiin. Seuraavana aamuna kahvia juotaessa ja leikkiä laskiessa kehui mies kuinka hän yöllä oli saanut naisen kanssa olla ja kuinka hän oli antanut tälle homeisen markan¹³⁹, josta ynnä muista silloin olleista puheista todistaja ymmärsi asianomaisten olleen yöllä lihallisessa yhteydessä”¹⁴⁰.

Työn ja asumisen lisäksi teksti jäsentää seksuaalikulttuurisia piirteitä, kuten tukinmittaajamiehen suoraviivainen suhtautuminen oman seksuaalisuutensa tyydyt-

tämiseen. Vaikuttaa varsin yleiseltä tavalta kysyä sopivaa tyttöä tai naista yöseuraksi. Toiseksi tekstistä ilmenee, että talonemäntä yritti tehdä velvollisuutensa ajan valistushengen mukaisesti ja pitää piikatytön loitolla miehestä. Emännän käsky tytölle mennä nukkumaan eri huoneeseen, kyökkiin, on ollut sekä tytön suojelua että hänen seksuaalisuutensa kontrollia. Talon töiden kannalta kun ei välttämättä ollut hyväksi raskaana oleva piika. Teksti kuvaa myös hyvin nukkumatapojen liikkuvuutta. Oma nukkumapaikka ei ollut pysyvä siinä mielessä kuin nykyään, vaan nukkumistavat olivat hyvin joustavia, tilanteesta toiseen muuttuvia. Tämä on keskeinen perusta ajan seksuaalikulttuurille.

En väitä, että tila olisi ainut tai välttämättä edes keskeisin seksuaalisuutta säätelevä tekijä. Seksuaalisuus on osa kulttuuria, johon vaikuttavat erilaiset arvot, kuten uskonto ja ennen kaikkea sukupuolen suhde talouteen ja työnjakoon. Tilalla on kuitenkin tärkeä osa seksuaalisuuden ymmärtämisessä, vaikka tähänastinen tutkimus on sen ohittanut.

Asuminen ei ole pysyvä kehys, vaikka tilateoriointi siihen suuntaan vihjaa, vaan pitkälti prosessi, muuttuva vastavuoroinen suhde. Asumisprosessi tuottaa kulttuurisia merkityksiä; se sekä luo että ylläpitää tiettyjä ideologioita ja tiettyjä käyttäytymismuotoja. Asumistavat kertovat, minkälainen elämänmuoto on oikeaa ja vahvistaa käsityksiä siitä kuinka tulee elää, esimerkiksi lähellä vai kaukana toisistaan. Asuminen määrittää sitä, mitä pidetään normaalina ja luonnollisena, oikeanlaisena tapana asua, elää ja rakastella. Vastavuoroisesti ihmiset itse muuttavat asuinympäristöään.

Asumistavat muokkaavat myös sosiaalisen sukupuolisuuden sisältöä. Tilan ja genderin vuorovaikutusta voidaan selvittää ruumiillisuuden käsitteellä. Ruumiillisuus ei rajaudu vain ihoon (samaa tapaan kuin tila ei ole vain rakennettua, vaan jatkuu esimerkiksi talon ulkopuolelle pihaan ja poluille), vaan se yltää ympäröivään

tilaan. Ruumiillisuus rakentuu vuorovaikutuksessa ympäröivän todellisuuden ja tilan kanssa. Tämä ruumiin ja tilan välinen suhde ei ole pysyvä, vaan se on jatkuvassa muutoksen tilassa (samaan tapaan kuin asuminen on prosessi); se on yhteiskunnallinen, historiallinen ja ylipäätään kulttuurisidonnainen.¹⁴¹ Ruumiillisuuden ja tilan käsitteelle on siten yhteistä prosessinomaisuus ja toiminta; vuorovaikutus muokkaa sekä ruumiin että tilan ulottuvuuksia. Vuorovaikutus ilmenee siten, että ruumiillisuuteen vaikuttavat ympärillä oleva tila ja sen rakenne ja toisaalta ruumiillisuus määrittää tilaa. Ihminen vaikuttaa toiminnallaan asuinympäristöönsä, mutta samanaikaisesti tilalliset rakenteet, kuten asumis-, työs- kentely- ja nukkumistilat, vaikuttavat ihmisten toimintaan ja tapoihin. Sosiaalinen sukupuoli, naisten ja miesten kulttuuri, määräytyy pitkälle tästä vuorovaikutuksesta.

Selventävä esimerkki sosiaalisen sukupuolen, tilan ja ruumiillisuuden yhteenkietoutumisesta on äitiys. Yksi äitiyden ulottuvuus on, että äitiys luo toimillaan ja kontrollillaan kodin ympärilleen. Koti alkaa siitä että otetaan jokin tila haltuun, ja nimenomaan äidille on langennut päävastuu huolehtia kodista, luoda tilasta koti ja taata toimillaan sen jatkuvuus.¹⁴² Ydinperhe-ideologian vahvistuessa äidin tehtävä kodin hengen luojana voimistui siinä määrin, että miehelle ei jäänyt talon sisäpuolella juuri muuta tehtävää kuin vierailijan rooli.¹⁴³ Näin ei vielä ollut vuosisadan vaihteen maaseudulla. Liesi oli toki naisten hallussa, mutta myös miehillä oli tilansa talossa. Etenkin tupa oli syksy- ja talvi-iltoina myös miesten töitten paikka. Miehet korjasivat ja jopa valmistivat erinäisiä työvälineitä, veistivät kirveenvarsia ja höyläsivät reen jalaksia.¹⁴⁴

Käsitteitä koti ja äitiys ei esiinny käräjien tuomiokirjateksteissä, vaikka lapsenelatuskiistojen sisällön kannalta näin voisi olettaa. Niissähän äiti kamppaili lapsensa elinmahdollisuuksista. Poissaolo ei sinänsä ole ihme, kos-

ka kumpainenkaan käsite, äitiys ja koti, eivät ole nykymerkityksessään vanhoja käsitteitä.¹⁴⁵ Tuomiokirjoissa esiintyvät naiset ovat suurimmaksi osaksi palvelusväkeä tai kestejä, joilla ei ollut kotia siinä merkityksessä kuin koti tänä päivänä ymmärretään, yksityisen ydinperheen paikkana. Perheen ja kodin, samoin kuin äitiyden ideologian uutuudesta kertoo esimerkki valtiopäivillä pidetystä puheenvuorosta, jossa mainostetaan uutta perhekulttuuria. "Omaisuusyhteisyys ja edusmiehisyiden periaate katsotaan olevan mitä läheisimmässä yhteydessä *Pohjoismaissa yleensä voimakkaasti kehittyneen perhe-elämän* kanssa samalla, kun ajateltiin sellaisten aviopuolisoiden omaisuussuhteiden muodostumisen parhaiten vastaavan *oikeaa käsitystä avioliiton olemuksesta*, joka vaatii että puolisoiden on yhteisesti toimiminen perheen yhteiseksi hyväksi."¹⁴⁶

Jos subjektin ruumiillisuus ei rajaudu ihoon, vaan jatkuu ympäröivään tilaan, ja jos kodin ydin on tilan haltuunotto, niin maaseudun rahvaan, ennen kaikkea palkollisten ja kestien kotisuhteen hahmottaminen on todella mielenkiintoinen ajatus. Heillä kun edes nukku-
masija ei ollut pysyvä, saati yksityinen.

Mitä koti merkitsi niille ihmisille, jotka asuivat toisten nurkissa? Miten koti rakentui palvelusväelle ja kesteille, jos kodilla ymmärretään tilan haltuunottoa? Vielä vaikeampi on sovittaa yhteen ajatusta kodista ja yksinäisestä piikaäidistä, jos lähtökohta kodille on tilaa kontrolloiva äitiys. Avioton äitiys ei toki ole yhtenäinen luokka. Kuitenkin valtaosa aviottomista äideistä oli toisen palveluksessa tai kestinä ilman ns. omaa kotia tai perhettä.

Käsitykset koti ja perhe voi kuvitella sabluunoiksi, jotka asetetaan kärjätekstien päälle; kuinka moni henkilökuvailu osuu näiden käsitteiden sisään? Ei kovinkaan moni. Tämän päivän käsitteiden vieminen menneeseen aikaan on siis hyvin kyseenalaista ja siksi tällaisia sanoja pitää käyttää varoen.

Kodin merkitys on muuttunut ennen kaikkea ydinperhe- ja valistusfilosofian myötä. Siten laulun sanat "Tiedän paikan armahan, rauhallisen ihanan, jos on olo onnekas elo tyyni suojakas. Sepä koti kulta on koti kallis verraton, eipä paikkaa olekaan, kodin vertaa ollenkaan" avautuu tätä taustaa vasten lähes elitistisenä eikä suinkaan kosketa rahvasta ja tilatonta väestöä.

Kollektiivisessa elämäntavassa on eräs ulottuvuus, joka yhteiskuntarakenteen ja kulttuurin privatisoitumisen myötä on hävinnyt, nimittäin kiinnipitävä ympäristö. Kiinnipitävä ympäristö on psykologinen käsite, jolla tarkoitetaan yksilöiden välistä vuorovaikutusta ja etäisyyttä. Yksilö nauttii itsensä kokemisesta ja saa mielihyvää toisen tai toisten ihmisten läsnäolosta. Vastaavasti hän kärsii ns. kiinnipitävän ympäristön puutteesta. Äidin ja vauvan välillä olevaa tilaa voi kuvata kiinnipitäväksi ympäristöksi, tilaksi joka iän myötä laajenee lapsen leikin alueeksi.¹⁴⁷ Turvallisuuden tunne, toisen läsnäolo luo leikkijälle rentouden, turvallisuuden ja mielihyvän tunteen.

Ajatus kiinnipitävästä ympäristöstä voi selittää aviottomien äitien (yhtä lailla kuin avioäitien) selviytymistä tämän päivän perspektiivistä katsoen hyvinkin hankalissa olosuhteissa. Äidit eivät olleet fyysisesti yksin. Yhteisöllisyys, ihmisten läheisyys saattoivat kompensoida sosiaalisesta aliarvostuksesta tai suorastaan konkreettisten elinehtojen niukkuudesta johtuvaa elämän kovuutta. Tietenkin oli myös aviottomia äitejä, jotka asuivat yksin lapsen tai lapsiensa kanssa, mutta pääsääntöisesti elämää leimasi yhteisöllisyys niin hyvässä kuin pahassakin.¹⁴⁸

Tänä päivänä ruumiin verhoaminen vaatteiden kätköihin ja yksityiselämän sulkeminen seinien taakse piiloon katseilta on johtanut yhteisesti jaettuun ymmärrykseen siitä, että seksuaalisuus kuuluukin yksityisyyteen.

Kollektiivinen asumistapa alkoi vähitellen väistyä yk-

silöllistymisen myötä. Sääty-yhteiskunnasta siirryttiin pikkuhiljaa luokkayhteiskuntaan. Muuttuminen ilmeni konkreettisen elämän tasolla tapakulttuurin vähittäisenä muuntumisena. Nukkumistavat ovat yksi kulttuurinen piirre. Toinen on esimerkiksi syömistavat. Syömistavat kuvaavat hyvin yhteiskunnan murrosta; tapakulttuurin muutos oli silmiinpistävä, kun isäntäväki siirtyi syömään erilleen palvelusväestä.¹⁴⁹ Vaurastuminen ja uusien vaikutteiden saapuminen Sisä-Suomen maaseudulle loi uusia tarpeita, kuten erottautumisen ja fyysisen etäisyydenoton. Seinien ja huoneiden lisäksi myös esine-kulttuurin innovaatiot, kuten matot, ikkunaverhot ja muut asumisen tilallista rakennetta luovat tekijät yleistyivät.¹⁵⁰ Yksityistyminen ja etenkin eri sukupuolten etäisyyden kasvu ei tapahtunut hetkessä. Muutosta ei voi sijoittaa johonkin vuoteen tai edes vuosikymmeniin. Kulttuurinen muutos oli hidas ja eteni eri vauhtia eri yhteiskuntaryhmissä. Ydinperheen muotoutumiseen vaikutti rakentamiskulttuuri, joka loi ns. tyyppitalon ja sijoitti ydinperheen sen sisään. Se kertoo tavallisen kansan, sanotaan sitä sitten vaikka rahvaaksi, elämäntavan ja perhekäsitteen muuttumisesta.

Suomalainen vuosisadan vaihteen maaseutumiljöönä näyttäytyy neitseellisenä ja alkukantaisena, ainakin sivilisoitumiseen nähden. Seinät sanelevat kulttuurin, käytöksen ja seksuaalisuuden. Ydinperhe oli vielä melko kaukainen idea tai kangastus ainakin rahvaan keskuudessa. Jos sivilisoitumisen edellytyksenä pidetään häpeän kasvamista siten että ihmiselämän intiimit toiminnot verhoutuvat ydinperheen ja seinien kätköihin, niin vuosisadan vaihteessa Sisä-Suomen maaseudulla ei ollut sitä edellyttävää tilaa; ei ollut riittävästi tilaa eriytettyväksi väliseinillä, jotka olisivat verhonneet alastoman ruumiin eikä näin ollen tilaa myöskään ydinperheelle, joka vaatii rajatun ja erillisen tilan, yksityisyyden ja erillisyyden.

V KENELLÄ VALTAA HALUTA?

NAIMISEN RUUMIILLISUUS

Seksuaalikonfliktien päätävältä oli viimekädessä oikeusinstituutiolla. Käräjät edustavat valtiollista, legitimiä valtaa. Syytteen nostaja antaa tuomioistuimelle vallan ratkaista kiista siinä toivossa, että oikeus toteutuu. Tässä tutkimuksessa ei analysoida niinkään oikeusprosessia vaan sitä, minkälaiset valtasuhteet ovat sellaisten seksuaalisuhteiden taustalla, että kiistaa ei voida ratkaista yksityisesti. Minkälaisia ovat ne tilanteet, jotka päätyvät lopulta julkisen vallan eteen?

Naiminen on sanana monimerkityksinen. Sillä voidaan tarkoittaa sukupuoliyhteyttä, mutta se saattaa merkitä myös avioitumista. Tässä yhteydessä naimisen merkitysisältö on kahtalainen: joko avioliittoon johtavaa naimista tai avioliittoon johtamatonta naimista.¹⁵¹ Virallinen käsitys, kansatieteen ja historiankirjoituksen kuvaus seurustelutavoista edustaa nimenomaan avioliittoon johtavaa naimista, samansäätysten normien mu-

kaista seurustelua, ja sivuuttaa naimisen toisen sisällön, seksuaalisuhteen ilman avioitumisaikeita.¹⁵² Kuvauksista on tiputettu naimisen seksuaalinen ulottuvuus ja keskitytty kuvaamaan seurustelutapoja ja seurustelun henkisyttä. Perinteen tutkimus on noudattanut uskollisesti tieteen järkikeskeistä ajattelua ja sivuuttanut ilmiöiden ruumiillisen ulottuvuuden. Henning Eichberg toteaa, että yhä edelleen sosiaali- ja ihmistieteet osoittautuvat avuttomiksi ruumiin ja sen aistimellisuuden edessä.¹⁵³ Onneksi nyt kovasti muodissa oleva ruumiillisuusdiskurssi, ruumiillisuuden huomioon ottaminen, on oivallinen käsite tuomaan radikaalisti uuden perspektiivin seksuaalisuuden kulttuurihistoriaan. Tässä tutkimuksessa keskitytään ennen kaikkea naimisen kakkosmerkitykseen; naimiseen, joka ei tähdännytkään avioliittoon. Virallisen, kristillis-siveellisen normiston näkökulmasta kyse oli luvattomasta erotiikasta.

Armas Nieminen toteaa, että sukupuolielämää ei erotettu biologisesta tehtävästään, eli sukupuolielämää ei vapautettu omaksi tarkoitukseksi sinänsä. Nieminen kieltää eroottisen seksuaalisuuden olemassaolon sääty-yhteiskunnassa: ”mitä lähempänä luonnonkansaa ihminen on elänyt, sitä lähemmin näyttää rakkauselämäkin liittyneen vuodenaikojen vaihteluihin”.

Kansankulttuurin kuvailuteoksessa *Suomea ristiin rastiin* vuodelta 1917 kerrotaan, miten vuonna 1901 Iisalmen seudulla nuoret talonpoikaistyttäret ja -vaimot riisuutuivat minkäänlaista häveliäisyyttä tuntematta ja uivat samoin sekä saunassakin kylpivät miesten läsnäollessa ja pitivät yhtä luonnollisena miestenkin alastomuutta. Tämän kuvauksen perusteella Nieminen väittää, että maaseudun elämänpiiri ei tuntunut eroottisesti kiihottavalta ja että sukupuolista tyydyttymättömyyttä ei esiintynyt paljon. Nuoret joutuivat kypsyysikänsä tultuaan yleensä sukupuolisuhteisiin ja avioliittoon. Sukupuolihalu ei ollut mielen pitkäksi aikaa valtaava, vaan lyhytjänteinen, tiettyinä aikoina nouseva tarve, joka sai pian

tyydytyksensä.¹⁵⁴ Väite on hieman eriskummallinen. Jos sukupuolihalu olisi ollut lyhytaikaista, olisi voinut kuvitella että se tyydytettiin nopeasti ja ilman häpeää saunomisen yhteydessä. Ajatus johtaa siihen, että ainoastaan häveliäisyyden myötä voisi tuntea seksuaalista nautintoa, että häpeä alastomuudesta, ns. luonnollisuuden sivilisoituminen, tuottaisi eroottista rakkautta.

LUVATON EPÄSÄÄTYINEN EROTIikka

Luvaton eroottinen suhde on ollut yleisintä alemmpisäätyisten naisten ja talollisten miesten välillä. Kaikista lapsenelatuskanteista valtaosa, jopa runsas 70 %, on tapauksia (vrt. taulukko 6), joissa nainen oli palkollissuhteissa lapsen siittäjänä. Loput tapauksista ovat samansäätyisiä, pääasiassa siten, että niin nainen kuin mieskin ovat itsellisiä tai palkollisia.

Puhun jatkossa palkollisista, vaikka pöytäkirjassa nainen on saatettu merkitä joko piiaksi, kestiksi tai itselliseksi. Yleisnimi palkollinen on kuvaava, koska näillä kaikilla nimikkeillä eläneet naiset ovat statukseltaan palkkatyösuhteisia. Piika on nimityksenä epämääräisempi, koska sillä on tarkoitettu yleensä rahvaan tyttäriä, eikä aina viitattu ammattiin. Piika-nimitys on siinä mielessä erottelukyvyltään ongelmallinen, että myös talon naimattomia tyttäriä on saatettua nimittää piiiksi.¹⁵⁵

Luvattomissa suhteissa naisista vain neljännes on talollisten tai torppareiden tyttäriä. Torpan tyttäret muodostivat sosiaaliselta statukseltaan väliryhmän, sillä heillä oli palkollisia enemmän taloudellista turvaa.¹⁵⁶ Torpan tyttäret erottautuivat alemmista ryhmistä myös siinä, että he samastuivat oikeusretoriikassaan talollisiin. Torpparien tytöt värväsivät isänsä - tai nämä värväytyi-

vät - ajamaan lapsen elatusasiaa aivan kuten talolliset. Palkolliset, kestit ja itselliset joutuivat itse puolustamaan oikeuksiaan.

Palkollisnaisen ja talollisenpojan keskinäinen seurustelu ei siten ollut harvinaista, toisin kuin Matti Peltonen väittää. Peltonen selvittää kahden talonpoikaisen kanssa, talollisten ja vuokra- tai pienviljelijöiden välisten kulttuurierojen jyrkkyyttä ja käyttää esimerkkinä juuri naimista. Hän kertoo eräästä vuosisadan alun näytelmästä, jossa talollisen poika oli menossa naimisiin torpan tytön kanssa, mutta pojan vanhemmat tekivät kaikkensa estääkseen epäsäätyisen liiton. Esimerkkiin viitaten Peltonen toteaa, että "lempi leiskahti ilmeisesti vain varsin harvoin maataloustyöläisten ja talollisten lasten kesken" ja että kielteinen suhtautuminen erisäätyisten nuorten keskinäiseen seurusteluun oli yksi keskeisiä kulttuurierojen säilyttämismekanismia.¹⁵⁷ Hän on varmasti oikeassa, mikäli naiminen ymmärretään vain avioliittoon johtaneena seurustelu- tai seksuaalisuhteena. Naiminen tulee ymmärtää kuitenkin laajemmin sekä avioliittoon johtaneena seurusteluna että avioliittoon johtamattomana seksuaalisuhteena, ja tämä epäsäätyinen naimissuhde oli keskeisimpiä maaseudun seksuaalikulttuuria leimaavia piireitä.

Seurustelun luonne poikkesi talollisten keskinäisessä säädynsisäisessä ja epäsäätyisessä seurustelussa. Palkollisten ja talollisten (ennen kaikkea talollisten poikien) seurustelu painottui seksuaalisuhteeseen eikä tähdännyt avioliittoon. On oletettavaa, että talollisten keskinäisessä seurustelussa toiminnallisella seksuaalisuudella ei ollut samanlaista asemaa kuin epäsäätyisissä suhteissa. Seksuaalisuuden ohella oli toinenkin ero. Talollisnuorten seurustelu tähtäsi avioliittoon, kun taas epäsäätyinen lempi vain harvoin johti avioliiton solmimiseen.

Talollisen pojan lempi on saattanut leimahtaa isän palveluspiikaan jopa siinä määrin, että hän ei vältellyt näyt-

täytymästä julkisestikaan "rakastavaisen näköisenä" piian kanssa. Todistajat kertovat piian ja talonpojan "kulkeneen pitkin kesää rakastavaisina" ja että "miestä pidettiin yleisesti piian sulhasena"¹⁵⁸.

Oikeudessa piian syytösretoriikkaan kuuluu miehen puheiden paikkansapitämättömyys. Houkuttelu- ja vietyretoriikka on viitannut ennen kaikkea talollismiesten tapaan edesauttaa suhdetta puhumalla pappilaan menosta. Talollisen ei tosin välttämättä tarvinnut houkutella palkollisnaista seksuaalisuhteeseen avioliiton lupauksella, kuten talollisten tyttärille väitetään kärjäkeskusteluissa käyneen. Ylemmässä asemassa oleva mies pystyi vaatimaan palkollisnaisen seksuaalisuhteeseen ilman mitään lupauksia.

Talollisen pojan puheet avioitumisesta ovat saattaneet olla vilpittömiäkin. Useimmiten puheet jäivät vain puheeksi eivätkä johtaneet mihinkään, koska suku pyrki estämään epäsäätyisen liiton. Todistaja mäkitupalainen August P. kertoi, että vuoden 1894 kesällä, jolloin Miina oli ollut syytetyn miehen, talollisen Matti K:n palveluksessa piikana, "olivat asianomaiset liikkuneet toistensa jälessä huomiota puoleenvetävällä tavalla ja osoittaneet liikkeellään, että heidän välillään oli tavallista enemmän rakkautta". Talollismies Matti K. oli puhunut muillekin ihmisille, ei vain Miinalle, aikoivansa mennä tämän kanssa naimisiin ja puhunut asiasta jo Miinan vanhempien kanssa. Kun todistaja August oli kesällä udelut isyydestä syytetyltä Matilta hänen ja Miinan väleistä, Matti oli kehunut, miten Miina suvaitsi "itseään rakastaa, milloin vain hän sitä halusi"¹⁵⁹. Toinen todistaja, itsellismies Matti K. kertoi isännän puhuneen, että tämä ottaisi Miinan vaimokseen, jolleivät sukulaiset olisi sitä vastaan. Huomionarvoista tässä jutussa on se, että kyseessä ei ollut talollisen poika, joka olisi joutunut luopumaan avioitumishaaveistaan vanhempiensa tahdosta, vaan itsenäinen isäntämies. Suku, ei siis perhepiiri, kontrolloi avioliiton sopivuutta. Yhteisö hyväksyi luvat-

toman erotiikan, mutta se ei suvainnut epäsäätyistä avi-
oitumista.

Epäsäätyisen liiton estämisen syy ei ole säädyttömyys
sinänsä vaan raha. Talonpoikaisen kansan päällimmäi-
siä arvoja ovat olleet taloudellinen mahti ja omavarai-
suus. Pahitteeksi ei ollut, jos naimisen kautta talon va-
rallisuutta kasvatettiin. Köyhällä miniällä "ei ollut muuta
mitä jokaisella akalla on jalkojen välissä". Naisella itsel-
lään ei ollut arvoa ilman sosiaalista statusta. Niinpä van-
haemäntä toteaa varattomalle miniälleen: "Ei meidän ta-
lossa pelkän paskanteon takia kannata pitää ihmisiä eikä
elukoita."¹⁶⁰

Varattoman ja tilattoman väen keskuudessa tavaraa
ja omaisuutta ei voinut kartoittaa avioliitolla. Avioliiton
perustana oli pikemminkin häävalssin sanojen mukaan
"... puutteen, murheen, yhteisen onnen jaamme". Voisi
leikitellä ajatuksella, että vähäosaisten keskuudessa on
ollut enemmän tilaa henkilökohtaisille tunteille. Seurus-
telu on voinut pohjautua rakkaudelle tai kiintymyksel-
le, koska taloudellista näkökohtaa ei ole tarvinnut ottaa
huomioon.

Tunteiden mahdollisuutta ei kuitenkaan voi luokitel-
la suoraviivaisesti eri yhteiskuntaryhmien ja niiden olet-
tetun varallisuuden mukaan. Taloudelliset olot vaihteli-
vat suuresti myös säädyn sisällä. Esimerkiksi talollisten
varallisuus vaihteli paljon Sisä-Suomessa. Talokkaan vai-
mo Hedda kuoli vuonna 1890, ja hän jätti jälkeensä les-
ken sekä avioliitossa siitetyt lapset: viisi poikaa ja kol-
me tyttöä, joista puolet oli alaikäisiä. Maallista omai-
suutta jäi jaettavaksi "puoli osaa manttaalia maata, 2
kultasormusta, hopia kerma-astia, rahaa 100 markkaa,
kynttiläjalka, kahvipannu, piironki, soffa, 6 pöytää, 2
paria kartiinia, paljon liinavaatteita, 2 hevosta, 20 leh-
mää".¹⁶¹ Hedda oli siis varsin varakkaan talon emäntä
ja vastaa hyvin mielikuvaa maaseudun talollisesta. Sitä
vastoin talollinen aviopari L:n perukirja kertoo köyhem-
mästä todellisuudesta. Perukirja oli tässä tapauksessa

tehty myös avioerossa eikä kuolemantapauksessa, joka kuuluu seuraavasti: "Talokas Marin ja vaimonsa Miinan välillä avioliitosta eroaa, tuomitut Porvoon tuomiokapitulissa ja jotka avioliiton aikana olivat siittäneet lapsia kaksi kappaletta, molemmat alaikäisiä. Muistutettiin valan ehtolla pesänomaisuus tarkoin ilmi tuomaan siinä kunnossa kuin se eron hetkellä oli jonka perästä tapahtui niinkuin seuraa: tavaroita ilmoittamaan niin molemmat osapuolet ilmoittivat ettei heidän pesässään eron hetkellä ollut mitään omaisuutta jota voisi ilmoittaa eli jakaa. Tähän tyytymme."¹⁶²

Taloudellinen ero talollis- ja torppariluokan välillä ei ollut kaikkialla niin suuri kuin yleensä annetaan ymmärtää. Perunkirjojen perusteella voi havaita, että torpparien irtain omaisuus oli paikoin suurempi kuin talollisten, vaikka heillä ei ollut itsenäistä asemaa.¹⁶³

Epäsäätyiset avioliitot poikkesivat samansäätyisten liitoista myös ikäeron suhteen. Kun ylempisäätyinen mies on avioitunut itseään alempisäätyisen naisen, kuten torpparin tytön tai piian kanssa, on ikäero yleensä huomattavan suuri. Ikäero on pienempi samansäätyisissä liitoissa, joissa osapuolet ovat molemmat talollisia tai molemmat palkollisia (tai itsellisiä, kestejä jne.).

Aviopuolisoiden väliset ikäerot ovat talollista syntyperää olevilla miehillä ylipäätään varsin suuret. Useimmiten ikäeroa oli naisen hyväksi 10-15 vuotta. Vuosien 1890 - 1910 välisenä aikana solmi 65 talollisluokkaan kuuluvaa miestä avioliiton, ja heistä 22 %:lla oli ikäeroa naiseen nähden 10-15 vuotta. Yli 15 vuotta vanhempi vaimoan oli 17 % talollisten pojista. Pienempi ikäero, 0-5 vuotta oli 15 %:lla. Olipa joukossa kuitenkin niitäkin, joissa vaimo oli miestä vanhempi, mutta heitä oli vähemmän. 14 % avioituneista talonpoikaissäättyyn kuuluneista miehistä nai itsensä kanssa saman ikäisen naisen. Voidaan kuitenkin todeta, että lähes puolessa (47 %) solmituissa avioliitoissa oli huomattavan suuri, yli kymmenen vuoden ikäero.¹⁶⁴ Nuoruus on ollut naiselle

etu ja pääomaa silloin kun häneltä on puuttunut taloudellista pääomaa. Naisen nuoruus ja seksuaalinen attraktiivisuus on kompensoiva tekijä alhaisen statuksen suhteen.

Aina ei talollisten luokka pysynyt puhtaana alemmistaan niin, että talon tytär olisi naitu taloon emännäksi. Sisä-Suomessa epäsäätyisiä avioliittoja solmittiin jonkin verran. Varsin usein talon tytär avioitui torpan emännäksi, rengin tai kestimiehen vaimoksi. Talollisen pojista useimmiten vain yksi pystyi jäämään isännäksi. Siitä varmaan johtui, että moni talollisen poika nai torpantytön tai piian. Saattoihan käydä niinkin, että isäntä nai hyväksi työhmiseksi katsomansa piian. Suunnilleen puolet talollismiehistä nai talon tyttären. Toiset puolet avioituivat joko torpparin tai piikatytön kanssa, muutamissa tapauksissa kestin lapsen, itsellisen, käsityöläisen tai meijerinhoitajan. Talon tyttäret sitä vastoin menivät huomattavasti useammin naimisiin ei-talollisen miehen kanssa, koska kaikille talontyttärille ei riittänyt emännän paikkoja. Eniten epäsäätyisiä liittoja talontyttäret solmivat torpparien kanssa. Tämän vuosisadan puolelle tullessa lisääntyivät talontyttärien ja käsityöläisten väliset liitot sitä mukaa kun käsityöläisiä ilmaantui kyläkuvaan. Osa talon tyttäristä avioitui renkien ja kestien vaimoiksi, tosin huomattavasti vähemmän kuin torpparien tai itsellisten käsityöläisten vaimoiksi.

Torppariluokkaan kuuluvat solmivat ehdottomasti eniten avioliittoja piikojen kanssa. Piioille se ei välttämättä ollut ollenkaan huono vaihtoehto, koska torppien elinolot eivät aina poikenneet paljoakaan vähävaraisempien talojen elintasosta. Piikojä riitti tutkittuna ajanjaksona yhtä paljon renkien vaimoiksikin. Torppaan naitiin sangen usein myös talollisen tyttäriä, kuten jo edellä todettiin, suunnilleen saman verran kuin torpparien tyttäriä. Onkin yllättävää todeta, että torppariluokka solmi enemmän avioliittoja talollisten kuin kestien kanssa.

Hyvin vahva avioitumislinkki oli piikojen ja renkien

kesken. Useasti he perustivat yhteisen torpan, mitä osoittaa torppien kasvava lukumäärä vuosisadan vaihteeseen saakka. Jostain syystä - vai sattumaako - ainoastaan yksi renkimies avioitui torpparin tyttären kanssa. Rengit avioutuivat useammin jopa talon tyttärien kuin torpan tyttärien kanssa. Luultavasti asiaan vaikutti tuttuus: talon renki nai isäntänsä tyttären, jonka hän tapasi usein. Sen sijaan torpissa oli harvemmin renkejä.

Piikoja riitti naitavaksi lähes jokaiseen yhteiskuntaluokkaan. Piikoja oli näet vuosina 1890 - 1910 puolta enemmän kuin renkejä. Ylivoimaisesti eniten piikat avioutuivat torpparien ja renkien kanssa, kuten jo todettiin. Loput piioista avioituivat tasaisesti talollisten, kestien ja itsellisten käsityöläisten (metsänvartijoiden, puutarhurien jne.) kesken. Muutama avioitui myös irtolaisen kanssa.

Saarijärvellä asui myös säätyläisiä. Tosin heitä oli hyvin vähän: apteekkarin, lääkärin, nimismiehen, kirkkoherran ja muutaman muun perheet. Esimerkki näistä muista säätyläisistä on ruotsinkielinen säätyläisperhe. Rouvalla oli koruja, kuten kultaiset korvarenkaat, medaljongi ja jalokivisormus. Isännällä oli kultakello, ja hän poltti sikaria, koska kodin varusteisiin kuului sikarisäiliö. Kunniaporvariperheessä oli myös harvinainen mukavuus, klosetti.¹⁶⁵

Sivistyneistön rajamaastoa edustaa kansakoulunopettaja ja häntä viisi vuotta nuorempi vaimonsa, suntion tytär. Perheelle oli ehtinyt kertyä runsaasti erilaisia tarve-esineitä niin, että oli ohitettu yksinomaan jokapäiväisen elämän välttämättömyydet - varaa oli ajan ylellisyystavaroille. Kahvipannu mainitaan jokaisessa kuolinpesässä, kaikkein köyhimmässäkin. Opettajilla niitä oli kaksi ja tarjoilemista varten vielä lisäksi erillinen kahvikannu. Opettajaperheessä ruokaa ei valmistettu vain padassa ja kattilassa, kuten oli laita rahvaan talouksissa, vaan keittiön varusteisiin kuului myös "letturauta" ja "wehnäpeltejä" pullan paistoa varten.¹⁶⁶

Sivistyneistö on täysin poissa luvattoman erotiikan maailmasta. Oikeustapauksissa on mukana vain yksi säätyläinen, pitäjän varapastori, joka yrittää saada asumeron mielenvikaisesta vaimostaan. Siinäkään ei ole kyse luvattomasta seksuaalisuudesta. Elivätkö säätyläiset todella näin absoluuttisen sukupuolinormiston mukaisesti, vai onko kyse pikemminkin siitä, että yhteisön kontrolli ei ulottunut säätyläisiin?

VALTAA SANOA KYLLÄ TAI EI

On mahdotonta tarkkaan sanoa, millaiset mahdollisuudet naisella oli kieltäytyä seksuaalisuhteesta silloin, kun hän itse ei ollut halukas suhteeseen. Ulla Heino on pohjennut "langenneiden naisten" edesottamuksia, ja mainitsee, että "Jos piika eli enimmäkseen nuori naimaton nainen muutti 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa vaikkapa Eurajoelta Luvialle ja siirtyi asumaan korkeintaan 10-20 kilometrin päähän kotoaan, on vaikea ymmärtää, miksi hän tiukan yhtenäiskulttuurin vallitessa luopui nopeasti kirkon ja vanhempien opettamista periaatteista ja lankesi kummassakin pitäjässä ankarasti tuomittuun salavuoteuden syntiin".¹⁶⁷ Ensinnäkään kulttuuri ei ollut niin yhtenäinen kuin voisi ajatella. Arvomaailma vaihteli suuresti säädystä toiseen ja sukupuolesta toiseen, joten vanhempien siveellinen kasvatus on poikennut suuresti eri yhteiskuntaryhmissä. Tärkein vastaus Ulla Heinon pohdintaan nuorten naisten lankeemisaltiudesta on kuitenkin se tosiasia, että naisilta ei suinkaan kysytty, halusivatko nämä seksuaalisuhdetta vai eivät. Ei siis ole kyse kasvatuksesta, vielä vähemmän yhtenäiskulttuurista.

Sitä vastoin kyse on ns. isäntävallan jäänteestä. Vielä

vuosisadan vaihteessa vaikutti, joskaan ei virallisesti, Raamattuun ja Mooseksen lakiin perustuva asetus huoneenhallituksesta, joka oli vahvistettu 1600- ja 1700-luvulla. Sen perusteella isännällä oli lakiin perustuva oikeus ja velvollisuus holhota talouttaan - palvelusväki mukaanlukien - isän(nän) ottein kotikurioikeuden nimissä.¹⁶⁸ Historiankirjoituksessa patriarkaalisen vallankäytön on katsottu koskeneen lähinnä kurinpitovaltaa, jopa romantisoidun isällisellä korostuksella. Täysin huomiotta on jäänyt fyysisen valtasuhteen seksuaalisen valankäytön aspekti. On vaikeaa arvella missä mitassa isäntävalta toteutui seksuaalisuuden suhteen. Käräjille tulivat vain ne tapaukset, jolloin isäntä ei muuten korvanut lapsenelätystä. Käräjillä puitujen juttujen ulkopuolelle jäänee lukemattomia seksuaalisuhteita, joissa nainen on saanut epävirallisen elatuskorvauksen, tai tapauksia joissa nainen ei rohkene edes puhua maksusta. On myös hyvä muistaa, että jokaisesta seksuaalikontaktista ei suinkaan ole seurauksena lapsi. Hedelmöitymisaika kuukaudessa kun on varsin lyhyt. Dokumentoidut seksuaalisuhteet ovat vain jäävuoren huippu. Siten voi vain esittää arveluja, missä määrin naisilla oli itsemäärämisvaltaa. Arveluni on, että varsin vähän.

Oikeudenkäynnin todistajien lausunnoista kuulee, miten nainen on estellyt ja vedonnut pelkoon mahdollisesta raskaudesta. Eräskin isäntämies tokaisi naisen kieltelyihin, että "mitä sinä aina joutavia puhut, kyllä minä työni vastaan"¹⁶⁹. Kyseinen piikanainen käytti oikeudessa ilmaisua vietteleminen, joka yleensä kuului talollisnaisen oikeusretoriikkaan.¹⁷⁰ Kyseistä lapseneläkeasiaa käsiteltiin oikeudessa kolmeen otteeseen, naisen kannalta tuloksetta. Edes se, että renkimies todisti joutuneensa siirtymään "sängyssä syntyneen ahdingon vuoksi"¹⁷¹, kun isäntä tuli samaan vuoteeseen naimaan piikkaa, ei riittänyt todistukseksi isäntää vastaan, vaan mies pääsi vannomalla puhdistusvalan.

Oikeuskäytäntöön kuulunut puhdistusvala vaati asi-

asta puolinäytöstä, koska asiaa ei ollut kokonaan toteennäytetty. Kokonäytös, vaikkei tällaista nimitystä tosin käytetty, tarkoitti kantajan (syytteen nostajan) voittoa. Puolinäytöksen raja oli häilyvä - siis oikeuden harkintavallasta riippuva, koska joissakin muissa tapauksissa vastaava todistajanlausunto oli riittävä näyttö tuomion langettamiseksi. Puhdistusvalan tekemistä edelsi papinpuhuttelu, jossa kirkonmies tähdensi valan vannomisen merkitystä, jos mies vannoi syyttömyyttään. Yksikään mies ei jättänyt vannomatta puhdistusvalaa, jos oikeus päättyi puolinäytökseen. Se oli keino päästä maksusta, vaikka huonon omantunnon saattamana. Mies saattoi toki olla syytön. Joku mies jossain oli kuitenkin pakostakin syyllinen, koska lapsi ei sikiä ilman sukupuoliyhteyttä.

Palkollisnaiset olivat seksuaalisuhteissa ja saivat aviottomia lapsia myös samansäätyisten renkien, muonamiesten ym. kanssa. Erona epäsäätyisiin suhteisiin on siinä, että samansäätyisellä miehellä ei ole ollut (suoranaista) valtasuhdetta naisen seksuaaliseen ruumiiseen. Samansäätyisellä miehellä ei ensinnäkään ollut taloudellista tai muuta valtaa painostaa naista seksuaalikonkattiin, jos nainen itse ei ollut halukas. Toisekseen samansäätyisten lapsenelätustapausten määrän vähyys johtuu siitä, että vaikka lapsi syntyi aviottomana, niin usein samansäätyiset vanhemmat solmivat ennen pitkää avioliiton. Samansäätyisten kohdalla toteutuu naimisen toinen merkityssisältö - avioliittoon johtanut seksuaalisuus. Suuri osa rauenneista oikeussyytteistä kosketti samansäätyisten alemman yhteiskuntaryhmän lapsenelätuskiistoja. Kumpikaan osapuoli ei saapunut käräjille, kun siihen avioliiton solmisen jälkeen ei ollut tarvetta.

Alempien sosiaaliryhmien samansäätyisten seksuaalisuhteessa nainen saattoi olla yhtä itsenäinen seksuaalinen toimija kuin mieskin. Samansäätyisten seksuaalisuudessa ei alistettu tai painostettu samaan sävyyn kuin

epäsäätyisissä palkollisnaisen ja talollismiehen suhteissa, joissa naiset eivät juuri voineet päättää seksuaalisesta ruumiistaan.

Käräjöintidiskurssin perusteella saman- ja erisäätyisten seksuaalisuhteet erosivat toisistaan. Samansäätyisten syytösretoriikasta ei löydy alistuksen, painostuksen tai vallankäytön ilmaisuja, kuten piikojen, talollisten ja talollisten poikien keskinäisissä oikeuskiistoissa. Samansäätyisissä seksuaalisuhteissa nainen sai olla itsellinen toimija, joka oli itse vapaaehtoisesti halunnut seksuaalikonaktia ja ilmaisi sen myös käräjillä. Naista ei siis oltu houkuteltu, viekoteltu tai painostettu, vaan hän oli tasavertainen osapuoli.

Samansäätyisyydestä on kyse silloinkin, kun kiistan osapuolina oli kaksi talollista. Talollisten oikeusretoriikkaan kuului ehdottomasti puhe kihlautumisesta: "kihlausen lupauksella saanut tytön vietellyksi harjoittamaan lihallista yhteyttä". Tytär ei siis itse ollut seksuaalinen toimija, vaan hänen siveytensä oli "vääryydellä viekoteltu"¹⁷². Talollisen tytär saatiin retorisiin keinoin lihan himon ulottumattomiin, vaikka vahinko oli jo tapahtunut.

Etäisyys piian sängystä rengin sänkyyn tai toisinpäin ei ollut pitkä. Nukuttiinhan samassa tilassa. "... jolloin he [oikeusjutun osapuolet] vuoroin kävivät toistensa vieressä makaamassa, todistajan kuitenkin tietämättä harjoittivatko he lihallista yhteyttä, koska olivat peiton alla". Samainen oikeusjuttu kuvaa myös aitta-insituutiota. Kansatieteen kuvaus nuorten seurustelusta, aitoissa tapahtuvasta yöstelytavasta, antaa ymmärtää, että poikien vierailut tytön aittaan olivat pitkälti viattomia tutustumisretkiä, niitä harvoja paikkoja, jolloin kahdenkeskiseen tutustumiseen oli riittävästi yksityisyyttä. Seksuaalisuuden osuutta yöstelytraditiossa on vähätelty, kuten Heikinmäki seuraavassa kuvaa: "Yöjalassa käynti alkoi helatorstain tienoilla tyttöjen siirtyessä aittoihin ja jatkui syksyllä intensiivisenä aina marraskuulle saakka.

Yöjalassa käynti ei alkuaan ollut sukupuolisen seurustelun muoto, mutta tilaisuus saattoi tehdä varkaan. Varsinkin myöhemmin aikoina yö saatettiin viettää hyvinkin intiimeissä merkeissä. Aikaisemmin pojat saattoivat yrittää mennä pitemmälle kuin tapa salli, ja aamulla pari oli uuvuksissa yöllisestä käsikämmästä. Tiukka säädyllisyyden vaatimus, 'huorimukulan' pelko ja maineen menettämisen vaara estivät tyttöä antautumasta, vaikka mielikin olisi tehnyt. Jos kyseessä oli jo varma pari, joka oli vannonut lemmenvalat, ja hyvä tyttö oli maattu avioliittolupauksilla, pojan oli lähes pakko naida tyttö. Yöstely merkitsi nurkkatanssien ohella nuorten oman päätäntävällän kasvua puolison valinnassa. Nuorisoseurat koettivat vastustaa tapaa mm. julkaisemalla kirjaseen *Öitseminen ja siveellisyys*.¹⁷³ Käräjätapauksissa ilmenee ensinnäkin se seikka, että aitoissa ei pelkästään painiskeltu, ja toiseksi se, että avioliittolupauksista huolimatta mies ei välttämättä nainut raskaaksi tekemäänsä naista.

1890-luvulla eläneet saarijärveläisnuoret, kestiperheen tyttö, itsellisen statuksella elänyt ja talon renkimies eivät varmaankaan puhuneet yöstely-traditiosta, vaan harjoittivat seksuaalisuutta omalla tavallaan, kansatieteen näkemyksistä tai kansanvalistajien siveellisyysnormeista piittaamatta: "Että vastaaja [syytetty mies] sanottuna kesänä syyspuolella asiallisten muutettua mainitun talon eri aittoihin kumpikin makaamaan, oli öisin joka viikko ja monastikin viikossa oli käynyt valittajan [naisen] vieressä ja että valittajakin [nainen] samaan aikaan vähän oli käynyt vastaajan ja todistajan makuuhuoneeseen käyttämässä aitassa ja pannut maata vastaajan viereen, jossa hän tavallisesti oli viettänyt ajan puoliyöhön asti, jolloin hän oli poistunut omaan aittaansa."¹⁷⁴

Aittavierailut eivät siis suuntautuneet vain tytön aitaan, vaan nainen on omaehtoisesti vapaasta tahdostaan vierailut miehen aitassa. Tämä vahvistaa tutkimuksen keskeistä ideaa, että samansäätysten seksuaalisuh-

teessa, kun kyseessä on itselliset tai palkolliset henkilöt, nainen voi olla samaan tapaan kuin mies itsenäinen toimija oman seksuaalisuutensa suhteen. Samansäätyisten seksuaalisuudessa ei ole samaa alistamisen tai painostamisen sävyä, mikä löytyy palkollisnaisen ja talollismiehen suhteissa, joissa naisilla ei ole juuri päätäntävaltaa oman ruumiinsa suhteen.

MIESTEN KÄYTTÖOIKEUS JA EROOTTINEN REHVASTELU

Talollisen ja palvelusnaisen seksuaalisuhteeseen on voimakkaasti liittynyt uuden tulokkaan ns. käyttöoikeus. Tulokkaan, uuden piian, testaaminen ilmenee selvimminkin siitä, että avioton lapsi on saanut useimmiten alkunsa ensimmäisen palvelusvuoden aikana. Oikeuden pöytäkirjojen lausunnoista selviää talollisluokan miesten, ennen kaikkea naimattomien miesten suhtautuminen palkollisnaisiin. He pitivät mainittua käyttöoikeutta eli testaamista itsestäänselvyytenä: miehellä oli oikeus tarkastaa, millaisia naisia taloudessa eli ja teki töitä. Paitsi että tapa tulee ilmi monin tavoin rivien välistä, tulee se esiin myös suoraan artikuloituna pöytäkirjatekstinä, kun seksuaalisesta käyttöoikeudesta puhuttiin ääneen: "Tänä vuonna velimies, isäntä, on palkannut niin omituisia piikoja, ettei niitä viitsi edes koettaa"¹⁷⁵.

Talollisten pojilla näyttää olleen melko suoraviivainen valtasuhde palkollisnaisiin. Hän saattoi kiertelemättä ilmaista seksuaalisen ylivaltansa naiselle ja pyytää häntä naidakseen, seksuaalisuhteeseen, kuten monissa oikeuteen asti tulleissa jutuissa oli tapahtunut. Tähänastinen tutkimus on jättänyt huomiotta tosiasian, että palkollisnaisilta ei suinkaan aina kysytty, halusivatko nämä

vapaaehtoisesti seksuaalisuhdetta. Talollisluokan miehillä, sekä isännillä että talollisten pojilla, oli valtaa haluta. Palkollisnainen oli halun kohde - tahtoi hän sitä itse tai ei.

Miesten kirjoittamaton käyttöoikeus kertoo miesten suhtautumisesta seksuaalisuuteen. Asennoitumista kuvaa parhaiten käsite eroottinen rehvastelukulttuuri. Kärjäkirjoihin merkityistä lausunnoista tämä kulttuurin piirre ilmenee hyvin. Naiminen on ollut miehen mitta ja kulttuurisesti arvostettua. Aviottoman lapsen isyyssyyte ei näin ole ollut miehen siveellisyyden tai maineen kannalta kovin huolestuttava tai negatiivisesti leimaava tapahtuma - pikemminkin päinvastoin. Lisääntymiskyky on ollut osoitus täysimittaisesta miehuudesta, kuten eräskin talollinen toteaa: "Koetin kerran, jo kohta tuli poika¹⁷⁶." Samainen mies kieltää oikeusistuimessa isyytensä. Eräs renkimies oli tehnyt lapsen, poikkeuksellista kyllä - talontyttäreille. Renki ei ollut välittänyt peitellä suhdetta, vaan rehenteli saavutuksellaan. Kun todistaja, Kaisa- niminen piika kysyi mieheltä, kuinka tämä oli tiennyt lapsen olevan poika jo ennen tämän syntymää, vastasi mies tähän "kun tämmönen poika kuin minä hommaan, niin kyllä poika tulee"¹⁷⁷.

Miesten kulttuuriin kuului rehvastelu seksuaalisuhhteillaan eikä suinkaan niiden kieltäminen. Talollissäädyn mies ei tehnyt tässä poikkeusta eikä välittänyt piilotella suhdetta piikaan, vaan pikemminkin kehui muille miehille kuten rengeille "saaneensa" tai "sai maata kyseistä piikaa", kuten "kerran juhannuksen 1888 läksivät hakemaan ompelijaa, niin otti talollisen poika kiinni palveluspiian ja kaatoi hänet niitylle, jota myöten kulki- vat. Oli talonpoika ennenkin kaatanut piian maahan, pyytänyt niin piialta kuin todistajaltakin [jutun kertoja] naidakseen, vaan sitten samassa sanonut, parasta on ottaa oma kultani".¹⁷⁸ Suulliset kuvailut seksuaalisuhteesta kun eivät käyneet oikeudessa todisteeksi, vaan piti olla silminnäkiän todistus lihallisesta yhteydestä. Mie-

het saattoivat, yhtä lailla talolliset kuin rengitkin, siis vapaasti rehvastella naimispuuhillaan pelkäämättä elättäjäksi joutumista.

KIELTO JA NAUTINTO

Seksuaalikieltoa - sopimatonta naimissuhdetta - ei ylitetty tiedostamatta. Suhteen osapuolilla on hyvin tiedossaan kielletyn hedelmän maku, olkoonkin että epäsäätyisissä suhteissa talollismies on omenan haukkaajana ja piika puolestaan omenan osassa. Valtasuhde ei välttämättä ole näin yhdensuuntainen. Tällaisella väitteellä kieltäisin naisen eroottiset tuntemukset.

Seksuaalikiellon ylittäminen on ei-rationaalista, joten kiello ei ole yksilöiden mielessä absoluuttisena, ehdottoman ylittämättömänä. Pikemminkin kiello on varustettu viettelyn voimalla, ikuisella kaipauksella tulla rikotuksi. Georges Bataillea mukaellen tästä (transgressioksi kutsutun) ylittämisestä muodostuu työn ja järjen profaanin maailman rinnalle leikin ja järjettömyyden suvereeni maailma. Rajanylitykset kumoavat rationaalien työn tulokset erotiikassa (myös tuhlauksessa ja kuolemassa).¹⁷⁹

Maaseudun ihmisten luvaton seksuaalisuus vaikuttaa irrationaalille. Bataillen ajatusten myötä irrationaalisuus ei vaikuta enää järjettömältä, vaan peräti ymmärrettävältä. Seksuaali(kont)aktin hetkellä kiellon ylityksestä aiheutuva ahdistus (yksilön yksin olon, kuoleman läheisyys) kulkee käsikädessä ekstaasin kanssa - ja takaa eroottisen nautinnon.¹⁸⁰ Voi olla jo ylitulkintaa, mutta mikään ei kiellä leikkimästä ajatuksella, että epäsäätyinen seksuaalisuus on kiellon ylityksen takia taannut suuremman eroottisen nautinnon kuin luvallinen seksuaalisuus.

Jaettu ahdistuksen purkaminen eroottiseksi kokemukseksi haihduttaa yksilöiden eristyneisyyden hetkeksi ykseyden kokemukseen. Juha Siltalan käsittein ihminen muuntuu hetkeksi puolisyntyneisyyden tilasta kokonaiseksi, ja ahdistuksen kollektiivinen kokeminen muuntuu yksilön omaksi hetkelliseksi kaikkivoipaisuudeksi.¹⁸¹

SÄRKI EI OLE KALA EIKÄ PIIKA IHMINEN: ORJAN JA VAPAAN SUBJEKTIN VÄLISSÄ

Orjan ruumis ei ole hänen omansa vaan toisen omistuksessa. Asemansa takia orjalla ei ole itsemääräämisvaltaa ruumiiseensa, vaan hän on jatkuvasti mahdollisen väkivallan kohde. Toisaalta valtaa tuottavana tekijänä voi suunnata vain vapaisiin subjekteihin.¹⁸² Näiden Foucault'n kahden erillisen ajatuksen merkitys on siinä, että palvelusväen nainen sijoittuu näiden kahden lauseeseen sisältyvien ajatusten väliin. Naisen seksuaalisuus tai hänen seksuaaliruumiinsa oli jatkuvasti miehen vallan kohteena, kuten edellisessä luvussa todettiin miehisestä käyttöoikeudesta.

Nainen ei kuitenkaan kokonaisuudessaan ollut orjan roolissa. Toinen lause, vapaan subjektin tuottavuus ja sen yhteys valtaan, kertoo nimenomaan naisen työruumiista. Naisella oli periaatteessa valta ja vapaus muuttaa. Työpaikan ja paikkakunnan vaihtaminen mahdollistui vuoden 1873 elinkeinovapauden myötä. Naisella oli siis periaatteessa itsemääräämisoikeus omaan ns. työruumiiseensa, työkykynsä ja sen myymiseen eri työnantajalle. Avioituminen on asia erikseen, enkä analysoi sitä tässä yhteydessä. Naisella oli juridinen mahdollisuus lähteä. Käytännössä lähteminen ei aina ollut help-

poa, jos ei ollut toista (työ)paikkaa tai lapsuudenkotia mihin palata.

Naisella oli siis määräysvalta ruumiiseensa siltä osin kuin oli kyse työstä tai työpaikan vaihdoksesta. Seksuaalisuuden suhteen ruumis ei ollut hänen autonomisessa hallussaan, vaan se oli käytön, viettelyn, testaamisen ja naimisen kohde. Piian status on jossain noiden kahden lauseen välimaastossa; sitä ei voida suoraan verrata orjan ruumiiseen, mutta se ei myöskään ole täysin vapaa subjekti.

Ruumiillisuus ei ole pysyvä tai vakioinen määre, vaan se on historiallisessa ajassa muuttuva. Se ei kuitenkaan ole yksinomaan historiallisen muutoksen kohde, vaan sillä on myös kokemuksellinen ulottuvuus. Foucault'n mukaan sosiaalinen järjestys tekee ruumiista ihmisruumiin, jota läpäisevät sekä sosiaalis-käytännölliset että kulttuuriset merkitysrakenteet. Ruumiin historiallisuus on myös yhteiskuntajärjestyksen historiallisuutta.¹⁸³

Vuosisadan vaihteessa seksuaaliruumiit eivät olleet järjestyneet yksinomaan sukupuolen tai säädyn mukaan. Vuosisadan vaihteessa naisen seksuaaliruumis oli esimoderni. Se ei vielä ollut niin kahtiajakautunut vallan objektiksi ja toisaalta ekspressiivinen ruumis, mikä on luonteenomaista modernille ruumiille. Esimoderni ruumis oli ensisijaisesti vallan ja katseen (joka ei jäänyt pelkäksi katseeksi) objekti, ja vain vähäisessä määrin ekspressiivinen, tulkintaa vaativa merkkien koostuma. Ei niin, etteikö eri sosiaaliryhmien ihmiset olisi kantaneet merkkien summaa. Kulttuurisia eroja luonnehtivat merkit, kuten pukeutuminen, käytös, puhe, hiukset, kävelytyyli jne. Sääty-yhteiskunnassa luokat olivat selvärajaisempia myös symbolisessa ja esittävässä merkityksessä, ei pelkästään aineellisen ja yhteiskuntastatuksen suhteen. Vuosisadan vaihteen maaseudulla piikanaisen erotti selvästi vallas naisesta tai emännästä. Ruumiillisuuden merkit eivät rajoitu vain pukeutumiseen, vaan yhtä lailla puheeseen, liikehdintään, etenkin naisilla

hiuksiin ja ylipäättään habitukseen. Tämä ei poista ruumiin ekspressiivisyyden ulottuvuutta, tulkinta oli vain helpompaa.

Merkkien osuus ruumiin rakenteistamisessa ei vaatinut niin paljon erojen tulkintaa, koska sääty-yhteiskunnassa yksilöt kantoivat sosiaaliluokkansa kulttuurikoodistoa ja sosiaaliluokat olivat sääty-yhteiskunnassa selvärajaisempia. Merkkien tulkitseminen oli siten suoraviivaisempaa.

Erotiikka ja seksuaalisuus pystyvät joltain osin valottamaan symbolisia valtasuhteita. Ilmiö on yhteydessä yksilöllistymiseen, sielun läsnäoloon, sielujen eriarvoisuuteen ja eri ruumiiden hinnoitteluun statuksen pohjalta. Foucault'n sanoin suoran väkivallan läsnäolo pitää sielun vähemmällä sijalla. Jos kerta sielu välttelee palvelusväen naisen ruumista, niin voidaanko puhua ihmisruumiista? Foucault'n käsitys ruumiillisuudesta on historiallinen prosessi, jota kutsuu 'modernin *miehen* sielun alkuperäksi', jossa ruumis ja ruumiillisuus saavuttavat uuden sosiaalisen ja kulttuurisen statuksen. Jos tulkitsee Foucault'n ruumiillisuuden käsityksiä sanatar-kasti, niin naisen ruumiillisuuden historia on alkanut paljon myöhemmin kuin miehen. Tätä tukee myös käsitys naisen sieluttomuudesta. Katolisen käsityksen mukaan nainen sai sielun huomattavasti myöhemmin kuin mies. Mikä on modernin ajan naisen sielun alkuperä? Ainakin sen voi sanoa, että piikaihmissen sielu ei ulottunut lähimaillekaan isäntämiehen sielua.

HALU VAI TARVE?

Halun ja tarpeen käsitteiden pohtiminen tuottaa ajatuksia seksuaalisuuden muotojen ymmärtämiseen. Halu on

jotain subjektiivista, se viittaa tunne- ja tarvetilaan, jonka ihminen itse kokee. Tarve poikkeaa halusta objektiivisen luonteensa takia. Tarpeen voi määritellä ulkoakäsin; joku toinen (kuten kirkko tai eri professiot) voi sanoa, mitä tarvitset, mutta hän ei voi tietää, mitä sinä haluat. Tarpeella on myös oikeudellinen, legitiimi luonteensa. Halu on sitä vastoin henkilökohtaista, se voi olla villiä ja sopimatonta. Sanaan halu sisältyy samantyyppinen kaksoismerkitys kuin sanaan naiminen ja se voi olla hämäävää; vaikka tarkoitan halulla abstraktia tarvetilaa, sekoittuu se halun seksuaaliseen konnotaatioon - seksuaalihalu, vietti.¹⁸⁴

Jos lähdetään naisten oikeusretoriikasta, niin seksuaalisuhteen lähtökohta oli miehen halu. Mies "halusi naidakseen", kuten talossa yöpyvä tukkiasiamies, joka kysyi sopivaa naista halujensa kohteeksi. Naisen halu esiintyy toissijaisena. Usein naisen halu ilmenee jopa päinvastaisena - haluttomuutena. Haluttomuus, seksuaalisuhteen estely, kuuluu naisten syytösretoriikkaan. Haluttomuus ei ole vain oikeusretoriikkaa (kuten yritysten retorisin keinoin puhdistaa naisen maine), vaan nainen on tosiasiallisesti estellyt miehen halua. Myös todistajien lausunnoissa kuulee naisten haluttomuuden; kuinka hän esteli, varoi, mutta ei missään jutussa suoranaisesti kieltäytynyt sukupuolisuhteesta.

Vaikka halu on subjektiivinen tunne, on se tiukasti sidoksissa ympäröivään kulttuuriin. Halu ei ole arvovapaa, vaan se mitä suurimmassa määrin heijastaa valtasuhteita - toisen halu on legitiimimpää kuin toisen. Tässä tapauksessa valtaa omaavan miehen halu on oikeutetumpaa kuin naisen halu. Samoin paremmassa asemassa olevan miehen halu on oikeutetumpaa kuin alemman statuksen miehen. Talollinen saattoi suoraan ilmaista ja osoittaa halunsa; renkimiehellä tai irtolaisella ei ollut yhtä paljon valtaa haluta. Halu ei siten ollut yhteydessä vain sukupuoleen vaan myös yhteiskunnalliseen statukseen.

Miehen seksuaalinen halu ei kohdistunut summittaisesti naiseen kuin naiseen. Seksuaalisuus haki kohteensa yhteiskunnallisten normien ohjaamana. Vähiten hulttuja olivat talollissäädyn naidut naiset. Heillä ei myöskään saanut olla haluja. Emäntien elämä oli pikemminkin lastattu velvollisuuksilla, joista tärkeimpiä oli kontrolloida toisten lähipiirin ihmisten haluja.¹⁸⁵ Periaatteessa vain aviomies kohdisti seksuaalisen halunsa talollisnaiseen, samalla kun hän saattoi kohdistaa haluaan moneen muuhun kohteeseen, naiseen. Oikeustapauksissa on nimittäin vain yksi talollissäädyn nainen, jossa nainen itse oli ollut seksuaalinen toimija. Kyseinen emäntä haastettiin syytteeseen huoruudesta, ja häntä puolustamassa oli oma aviomies. Naista syytettiin seksisuhteesta nuorempaan renkimieheen. Tapaukselle oli monia silminnäkijöitä. Juttu kuitenkin raukesi, kun kanteen nostanut naapurin isäntämies ilmoitti kolmansilla käräjillä pyytävänsä anteeksi syytöstä, jonka oli tehnyt "pahan-suopeudesta vastoin parempaa tietoaan..."¹⁸⁶

Tapaus kertoo, että talollisluokan naisen siveetön elämä on herättänyt pahennusta ja miksei myös vahingoniloa kyläläisten keskuudessa. Se on ollut varsinainen tapaus ja jutun aihe, koska asetelma oli totutusta poikkeava. Todistajien lausumien perusteella emäntä hyvin selvästi oli iloitellut nuoren miehen kanssa. Todistaja kertoi mm. asianomaisten kisanneen ja painiskelleen, ja nuorimies oli lopulta heittänyt emännän sänkyyn. Toinen todistaja oli nähnyt asianomaisten makaavan havukasassa navetan seinän vierellä päälletysten. Yksi jutun todistajista tosin paljastui toisilla käräjillä lahjonnasta. Syytteen nostanut isäntämies (ei siis naisen oma aviomies, joka pikemminkin puolusti vaimoaan) oli lahjonut tämän 50 markalla kertomaan emännän ja nuoren miehen lihallisesta yhteydestä. Juttuun liittyi todennäköisesti pikemminkin halu loukata huoruudesta syytetyt emännän aviomiestä kuin legitimoida naisen seksuaalinen halu.

Avioliitto sinänsä ei poistanut naista miehen halun kentältä. Suurempi merkitys oli statuksella. Halutuimpia olivat nuoret ja alempisäätyiset naiset. Alemman statuksen naisten halun voi lukea monista lausunnoista. Eräskin nainen oli hyvin tietoinen oman halunsa oikeutuksesta ja vielä siitä, että saattoi valita mihin kohdistaa subjektiivisen halunsa; ”... ei huolivansa vastaajasta, jos vain sotilaita oli lähellä olevassa kasarmissa”¹⁸⁷.

Miehen halu oli niin tunnustettu, että sen voi sanoa olleen tarve. Tarve siinä mielessä, jos ymmärrämme tarpeen objektiivisena, yhteisesti jaettuna ja tunnustettuna, välttämättömänä haluna, siis jo tarpeena, joka johti miesten oikeuteen toteuttaa seksuaalisuuttaan.

Seksuaalioikeudenkäynnit ovat nimenomaan taltiointeja halun ja vallan ristiriidoista. Halun ja vallan kombinaatio ei aina tuota niin runsaasti ristiriitoja, joita olisi tarve ratkoa kollektiivisesti. Samansäätyisissä suhteissa halu ja valta saatiin kanavoitua norminmukaiseen seksuaalisuuteen. Norminmukainen seksuaalisuus ei kuitenkaan sulje pois sukupuolten välistä seksuaalisuuden valtaristiriitaa. Konkreettinen osoitus tästä on, että tänä päivänäkään Suomen laki ei ole kriminalisoinut avioliitossa tapahtuvaa raiskausta.

Halun ja vallan yhdistelmä ja vuorovaikutus on monitahoinen. Seksuaalisuus ja sen harjoittamisen kontrollointi ovat nimittäin vanhimpia sosiaalisen kontrollin muotoja. 1600-luvulla seksuaalisuuden sääteleminen oli kirkon keino hallita kansaa, ennen kaikkea rahvasta. Sitä vastoin ylempisäätyiset pystyivät pitkälle välttämään seksuaalisuuteen liittyneet siveellisyysrangaistukset ja julkisen häpeän yksinkertaisesti rahalla. Kirkon kontrollivalta ei siis läpäissyt samalla intensiteetillä kaikkia yhteiskuntakerrostumia.

Seksuaalisuuden kontrollointi muuttui yllättävän vähän 1600-luvun lopulta 1900-luvun alkuun. Suurin muutos on vallan painopisteen siirtyminen kirkolta valtiolle. Kirkon hegemonia alkoi pikkuhiljaa väistyä parinsa-

dan vuoden valtakauden jälkeen, ainakin seksuaalinormiston kontrolloimisen suhteen. Virallisesti kirkon rangaistuslaitteet loppuvat vuoden 1845 kirkollislakiin, jolloin mm. julkirippi ja häpeärangaistus poistuivat. Käytännössä pappi kuitenkin jatkoi siveettömästi eläneiden nuhtelua. Tämän tutkimuksen alueella Sisä-Suomessa kirkonkirjoissa ei juuri enää ole merkintöjä siveettömästä elämästä. Noita merkintöjähän saivat pääasiassa aviottoman lapsen saaneet naiset. Sitä vastoin tuomiokirjoista ilmenee, että pappi vielä tuolloin katsoi tehtäväkseen nuhdella niitä seurakuntalaisia, jotka jatkuvasti elivät aviollisessa eripuraisuudessa. Siveysdiskurssin vaikutusalue laajeni, ja samalla se paisui lähes poliittiseksi ohjelmajulistukseksi, jota käsittelem seuraavassa luvussa.

VI SIVEELLISYYS - OPPI OIKEINELÄMISESTÄ

ESIMODERNI, MODERNI JA SIVEELLISYYS

Olen tutkinut seksuaalisuuden muotoja ja erotiikkaa hyvin epäemotionaalisten lähteiden, virallisten tuomiokirjojen, välityksellä. Ajatus lähteiden epäemotionaalisuudesta - tai voisiko sanoa epäeroottisuudesta - tuli mieleen muistikuvasta muutaman vuoden takaa, kun tein pro gradu -työtäni Tansanian maaseudulla. Silloin en osannut hahmottaa, mistä johtui ihmisten ja ilmapiirin - kutsutaan sitä yhteneväisyyden vuoksi mentaliteetiksi - eroottisuus. Mieleeni on jäänyt hetki paikallisessa täpötäydessä bussissa. Kokemus kuumen ja hielle haisevan bussin eroottisesta ilmapiiristä ei ollut ainoastaan kuumuudesta johtuvaa hallusinaatiota, koskapa keskustelimme silloin aiheesta muiden suomalaisten kanssa; he kokivat tunnelman samoin. Paikalliset naiset olivat hyvin tietoisia omasta ruumiistaan, vartalostaan, ja kävelivät itsetietoisesti, ryhdikkäästi, kauniisti. Samoin miehet olivat täynnä fyysistä energiaa ja liikkuivat rytmikkään komeasti.

Tämän tutkimuksen perspektiivistä asia aukeaa itsensä selvänä asiana: Afrikan maaseudulla, vuosisatojen päässä sivilisaatiosta, ruumiiden verhoamisesta, häpeästä ja subjektin yksinäisyydestä, seksuaalisuus todella on arkipäivässä. Esimodernin yhteisön tapaan työ ja koti eivät olleet erottuneet, työn ohessa juhittiin, ja lapset olivat kiinni äitiensä rinnoilla. Ruumiit olivat liki toisinaan. Olisiko mahdollista, että myös Suomessa, ilmaston kylmyydestä huolimatta, arkielämään olisi kuulunut erilainen eroottinen virittyneisyys kuin (jälki)modernissa Suomessa?¹⁸⁸ Ajatukselle antaa tukea esimerkiksi pappien huoli palvelusväen ruumiiden läheisyydestä.

Koko tutkimusprosessin ajan maaseudun ihmisten seksuaalisuutta pohtiessani käsite *siveellisyys* on putkahdannut esiin eri paikoissa. Se on aina esiintynyt jotenkin epämääräisenä, sitä ei koskaan tarkasti määritellä, vaan siihen pikemminkin viitataan tai sivalletaan asiayhteydestä riippuen. Siveellisyys-diskurssi on siis vahvasti kontekstisidonnainen, mutta yhteistä kaikelle siveellisyyspuheelle on, että se on oppia oikeinelämisestä - valtaa pitävien diskurssia. Siveellisyyden ympärille kehittyi kaksi seksuaalisuuden ilmiötä hahmottavaa kokonaisuutta:

1) luvattoman eroottisuuden merkitys rahvaan itsehallinnalle

2) siveellisyys naisten modernisoittamisprojektina.

Miksi juuri siveellisyys oli keskeistä vuosisadan vaihteen Suomessa? Miksei yhtä hyvin rehtiys tai yrittäjäyys? Ketkä siveellisyydestä puhuivat, ketkä sitä halusivat ja miksi? Kysymys voidaan esittää laajemmin, miksi tietyt merkitykset koetaan tiettyinä aikoina oikeiksi ja toiset taas vääriksi? Miten nämä oikeina pidetyt merkitykset syntyvät ja miksi niistä tulee vallitsevia?¹⁸⁹

”Siveellisyys eli moraalinen suhtautuminen siihen, mitä tapa, laki ja hänen siveystajunsa pitää oikeana tai vääränä. Kunniallinen, siveellinen, hyvä”, sanotaan *Nykysuomen sanakirjassa*.¹⁹⁰

Siveellisyys kiinnittyy selvästi moderniin - se on moderniin opastavaa diskurssia. Ihmisiä ohjattiin, opetettiin ja kehoitettiin velvollisuuden nimissä uudenlaiseen siveelliseen ihmisyyteen. Vaatimalla siveellisyyttä annettiin rahvaalle henkilökohtainen velvollisuus ja tehtävä. Siinä yhdistyy yleinen ja yksityinen: "yksilön, kansan siveellinen kunto". Ihmiselle annettiin henkilökohtainen vapaus "suhtautua siihen, mitä tapa, laki ja hänen siveystajunsa pitää oikeana tai vääränä".

RAHVAAN LUVATON EROTIikka: IDEOLOGIALLE VALLOITTAMATON

Ideologiaa ylläpitävä voima oli siis siveellisyysdiskurssi, jonka piiriin kuuluivat yhtäältä papiston valistus ja muu kansansivistystyö snellmanilaisesta filosofiasta aina nuorisoseuraliikkeeseen, joka levisi ympäri maaseutua.¹⁹¹ Siveellisyys on osuva ja kokoava käsite kuvaamaan virallista, usein hallitsevan yhteiskuntaryhmän ymmärrystä moraalista. Siveellisyyskeskustelu oli nimenomaan valtaapitävien diskurssia; se oli valtaa ja tietoa välittävää. Foucault puhuu vallan ja tiedon symbioottisesta suhteesta, missä tieto on vallan sääntelyn seurausta ja toisaalta tieto rakentaa sosiaalista todellisuutta. Tietovalta -symbioosi kuvaa hyvin erotiikkaa ilmiönä, kielletyn ja sallitun seksuaalisuuden rajaa.

Nuorisoseuratyön alkuvaiheita Saarijärvellä kuvataan seuraavassa: "Jo maamme ensimmäisessä nuorisoseurassa Kauhavalla toimi saarijärveläissyntyinen kansakoulunopettaja, ja sieltä saatiin tuntumaa nuorisoseuratyöhön myös pitäjän oman pojan opastuksella. Voimakkaimmin tämä uusi aate, jonka kasvatusihanteena oli 'hyvä ihminen ja kunnan kansalainen', levisi etelä-Pohjanmaal-

la. Juoppouden ja kansantapojen yleisen raaistumisen vastapainoksi syntyi ensin voimakas raittiustyön harrastus... Samanlaista tapojen villiintymistä oli muuallakin kuin etelä-Pohjanmaalla. Saarijärven seuduilla oli vuosisadan puolivälissä ja sen jälkeenkin paljon samanlaista menoa. Ei siis ole mikään ihme, että valistuneimman rahvaan keskuudessakin heräsi hillitsevän ja kasvattavan valistustoiminnan halua. Saarijärvellä, kuten muuallakin, tämä toiminta alkoi ensin raittiustyön muodossa. Mahlun nuorisoseura perustettiin vuonna 1893. Seuran tarkoitus oli " herättää ja ylläpitää Mahlun kylän kansassa ja sen nuorisossa kristillisyyden ja isänmaanrakkauden elähdyttämää valistuksen harrastusta..." Tällöin keskusteltiin laajemminkin tanssin ja kevyemmän huvittelun sopivuudesta nuorisoseurojen toiminnassa. Eeti Hyvämäen mielestä jyrkästä kielteisyydestä oli kuitenkin vain negatiivisia seurauksia; nurkkatanssit ja juomakemut yrittivät uudelleen vallata maaseudun nuorison.¹⁹² Vuosisadan vaihteessa kansan siveyden moralisointia sai muitakin konkreettisia ulottuvuuksia. Näistä yksi naisten elämän kannalta merkittävimpiä toiminnan muotoja oli Martta-liike, joka ei pelkästään spekuloinut oikein elämisellä, vaan alkoi toteuttaa sitä.¹⁹³ Yhteiskuntafilosofia oli laskeutunut retoriikasta toiminnan tasolle.

Toisaalta siveellisyysdiskurssia piti pitkään yllä myös kansanelämää koskeva tutkimus, joka näki nuorison seurustelutapojen noudattavan ajan moraalia.¹⁹⁴ Perinnettutkimus seurustelu-, yöstely- ja häätavoista kertoo lähinnä siitä, miten traditioiden piti tapahtua, eikä niinkään siitä vaihtelevuudesta, miten ihmiset tosiasiaassa elivät aviottomine lapsineen ja sukupuolisuhteineen ilman avioliiton siunausta.

Satu Apo on kiinnittänyt samaan asiaan huomiota. Hänen mukaansa suomalaisen kansankulttuurin kahvijakautunut kuva edustaa yhtäältä positiivista ideologisoivaa stereotyyppistä kuvaa ja toisaalta negatiivissä-

vytteistä yleiskuvaa. Perinteentutkimus on nostanut vanhasta talonpoikaisesta elämänmuodosta esiin staattiset ja epähistorialliset, harmoniset ja kunnioitusta herättävät piirteet. Ikävistä asioista, kuten kansanterveydestä, maaseudun sosiaalisesta kerrostuneisuudesta, ihmissuhteiden erityispiirteistä, erityisesti perheen valta- ja tunnesuhteista on vaiettu tai niitä ei ole otettu tutkimuksen kohteeksi.¹⁹⁵ Apo kritikoi sitä tutkimuskirjallisuuden luomaa harmonista ja ideologisoivaa kuvaa agraariyhteisön elämästä toteamalla, että ”Kustaa Vilkun agraari-paratiisissa lehmilläkin oli hyvä olla”.¹⁹⁶ Kansatieteilijä Vilkun työ kieltämättä antaa hyvin siloitellun kuvan agraariyhteisön elämäkulusta. Tähän on kiinnittänyt huomiota myös Ilkka Herlin väitöskirjassaan *Kivijalasta harjahirteen*.¹⁹⁷ Myös Anu Pylkkäsen avioliiton vaiheita koskeva tutkimus lukeutuu tähän ideologisoivaan tutkimusperinteeseen. Hän mainitsee kuten Armas Nieminen, että 1800-luvulla sukupuolimoraali oli absoluuttista. Toisin sanoen yhteiselämä (sukupuolielämä) sallittiin vain avioliitossa. Pylkkäsen mukaan maaseudun köyhän väestön keskuudessa avioton syntyvyys tosin oli yleistä.¹⁹⁸ Nieminen puolestaan on todennut vuosisadan vaihteen seksuaalimoraalista, että se oli myös *suh-teellista*, ja tarkoittaa sillä juuri moraalien ja käytäntöjen joustavuutta. Hänen tutkimuksensa tärkein havainto lie-nee, että kristillinen käsitys hengen ja alemman sielun vastakkaisuudesta jatkui muissa diskursseissa valtion-kirkon jo menetettyä henkisen yliotteensa.

Siveellisyysdiskurssin kentälle kuului myös kirjallisuus. Rakkaus nähtiin siveellisesti oikeana, joten romanttisessa kirjallisuudessa rakkaus aviollisena arvona muutti luonnettaan. Ennen kaikkea naiskirjailijat pyrkivät kohottamaan avioliiton siveellistä tasoa elatuslaitoksesta rakkausavioliitoksi. Sivistyneistön ja yläluokan parissa avioliiton solmimisperusta oli pitkälti taloudellinen, joten monet kyseisen säädyn naiset kokivat liiton elatuslaitoksena ja siten siveyttä rappioittavana.¹⁹⁹

Siveellisyydellä on vahva seksuaalinen merkityssi-
sältö, ja keskustelun kärki osui naiseen. Nutid-lehdessä
vuonna 1902 käytiin keskustelua naisen seksuaalimo-
raalista puolesta ja vastaan. Lähinnä miesasiaa edusti
kanta, jossa paheksuttiin muodiksi tullutta tapaa, että
ylempien yhteiskuntaluokkien miehet leimattiin kan-
san naisten viettelijöiksi. ”Tulihan nuoren tytön *luon-
taisen siveellisen vaiston* jo estää lankeamasta. Lankee-
mukseen kun useimmiten johti, ei suinkaan rakkaus
vaan turhamainen halu päästä edes hetkeksi oman sää-
dyn yläpuolelle.” Epäkohtana nähtiin myös nuorten
miesten vierailu öisin tyttöjen luona. Lehdessä kirjoj-
tettiin, ”ettei ollut syytä sananparreksi tulleeseen kers-
kailemiseen meidän kristillis-siveellisestä kansasta, kos-
ka kansantapa vielä monessa suhteessa soti siveellisyy-
den periaatteita vastaan, ja että kansat heikentyvät sitä
mukaa kuin *varsinkin naisten siveellisyys heikentyy*, ryh-
tymään voimiensa mukaan työhön naisen kohottami-
seksi niin *siveellisessä kuin tiedollisessa* suhteessa.”²⁰⁰ Si-
veellisyys oli siis jotain tiedosta erillistä, vaistoon viit-
taavaa. Siveellisyys on etiikan ja moraalin piiriin kuu-
lun.

Muodista puhuminen viittaa siihen, että ylempisää-
tyisten miesten alempisäätyisiin naiseen suunnattu sek-
suaalisuus otettiin ensimmäisiä kertoja edes puheeksi ja
ilmeisesti siinä määrin, että miehet valittivat siitä tul-
leen muodin. Tämäntapainen debatti ei juurikaan kos-
keta maaseudun seksuaalikulttuuria. Joka tapauksessa
asiasta eri mieltä olleet huomauttivat vastinkirjoitukses-
sa, että ”langennut tyttö ei enimmäkseen ollut saanut
asianmukaista kasvatusta, ja että viettelijä oli usein hen-
kilö, johon hän asemansa puolesta oli taipuvainen us-
komaan, semminkin kun hänelle monesti annettiin hou-
kutteleva avioliittolupaus, jonka täyttämistä myöhem-
min ei vähäisimmässäkään määrin ajateltu”.

Tiedon ja siveellisyyden lisäksi esiintyy kasvatuksen
merkitys siveellisyyden saavuttamisessa. Kasvatus on

se välittävä tekijä, jolla kansan, ennen kaikkea naisten siveellisyyttä, pyrittiin kohentamaan.

Eräs pappi esitti ongelmanratkaisuksi kasvatuksen sijaan suoraa toimintaa: "Rientäköön kukin Herran nimessä torjumaan kansastamme syntiä, älköön kodeissa sallittako riettaita puheita, tyttöjen ovet on pantava yöksi lukkoon, rengit ja piiat on järjestettävä eri huoneisiin nukkumaan."²⁰¹ Puhe ei ollut suunnattu riettaille ihmisille, kuten piioille ja reneille, vaan heitä moraalisesti ylemmille, ennen kaikkea emännille. Palkolliset olivat siveetön ja moraaliton ihmisryhmä, joka piti eristää eri karsinoihin ja lukkojen taakse, jotteivat he päässeet eroottisesti rietastelemaan. Heillä kun ei ollut siveellisesti oikeaa tietoisuutta. Papin puheesta ilmenee hänen suhtautumisensa alempisäätyisiin; he ovat vielä viettien viettävissä, kaukana sivilisoituneista ihmisistä. Maskuliininen järki ja aistimellinen, lihallinen itsehillintä eivät vielä olleet saavuttaneet ylivaltaa vieteistä.

Papin kirjoituksessa vaadittiin lisäksi luopumista myös pappiloissa vallitsevasta tavasta, että miehet ja naiset käyvät yhtäaikaan saunassa. Papin mielestä oli siis korkea aika verhota alastomat ruumiit ja herättää rahvaan häpeän tunne.

Muutkin papit kannattivat rahvaan siveellistämisessä suoraa toimintaa. Eräs kirkkoherra oli aikeissa haastaa oikeuteen seurakunnan naiset, jotka viimeisen kahden vuoden aikana olivat synnyttäneet aviottomia lapsia. Pappien siveystoiminta herätti joissain naisryhmissä kritiikkiä. Suomen Naisyhdistys arvosteli kirjoituksen tapaa tuomita avioton äiti ja jättää isä kokonaan vastuuta vaille ja kysyi, miten kirkkoherra aikoi rangaista näiden lasten isiä.²⁰²

Kirkon valtakauden aikana nimenomaan henkisen vallan edustajilla oli oikeus kontrolloida kansan seksuaalisuutta, väliin paremmalla ja väliin huonommalla menestyksellä.²⁰³ Tälle vuosisadalle jouduttaessa kirkko jäi sikäli sivuun, että maallinen sivistyneistö otti asiakseen

kansan johdattamisen pois paheellisesta elämästä ja hau-reudesta. Edellä kuvatut pappien ja kirkkoherrojen yri-tykset päästä käsiksi rahvaan riettauteen alkoivat valua hukkaan. Pappien siveystoimintaa arvosteltiin julkises-sa sanassa. Ennen kaikkea naiset eivät enää kritiikittä hyväksyneet hengellisten auktoriteettien mielipiteitä. Vuosisadan vaihteessa oli käynnissä vähittäinen vallan-vaihdos kirkon menettäessä hegemonia-asemaansa. Pe-rusasetelma ei kuitenkaan muuttunut - edelleen rahvas oli valistuksen kohde.

Tapakulttuuri ei muuttunut kädenkäänteessä, joten kirkolla oli vielä pitkään kontrollivalta seurakuntalai-siin. Vielä 1900-luvun alussa aviottoman lapsen synnyt-tänyt nainen kaihtoi pitäjän pappia nuhtelun pelossa, vaikka merkintää tapahtuneesta ei enää tehty kirkon-kirjoihin. Synti näkyi sitävastoin papintodistuksessa - on synnyttänyt äpärälapsen. Miesten papintodistukses-sa saattoi olla merkintä: on sakotettu juopumuksesta tai tappelusta. Seksuaaliasioista mies harvemmin joutui pa-pin eteen.

Julkisen vallan yrityksiä pitää kansan seksuaalisuus kurissa ja nuhteessa ei 1800-luvun lopussa ja 1900-lu-vun alussa juuri esiinny, vaikka yleisellä syyttäjällä pe-riatteessa oli velvollisuus haastaa tällaiset henkilöt maallisen tuomioistuimen eteen vastaamaan teoistaan. Yleisen syyttäjän harkinnan mukaan nostettiin vain muutamia huoruussyytteitä ja kanteita vakavista seksua-alirikoksista. Avioton seksuaalisuus tuli käräjille enim-mäkseen lapsen elatuskiistojen yhteydessä. Jokainen avioton äiti ei suinkaan ryhtynyt kompensatiohank-keisiin. Arviolta kolmasosa aviottoman lapsen synnyt-täneistä naisista haki elatuskorvausta ja heistä noin nel-jäsosa siinä onnistui. Tämä ei tarkoittanut missään ni-messä seksuaalista sallivuutta. Ensinnäkin kirkko piti huolen aviottoman lapsen synnyttäneen naisen nuhte-lusta, vaikka lapsen siittäneeseen mieheen ei kohdistet-tu minkäänlaisia sanktioita. Samoin kirkollinen taho jak-

soi vielä 1900-luvun alussa pitää jonkin verran huolta myös avioliitossa elävien parien toimista nuhtelemalla eripuraisuudesta, jos aihetta sellaiseen ilmeni. Samaten kirkollinen esivalta suhtautui hyvin jyrkästi avoliitossa eläneisiin 'susipareihin'. Käräjillä esiintyy mm. paris-kunta, joka jatkoi avoliitossa elämistä kirkon monista varoitteluista piittaamatta. Talollinen mies asui avioliitonomaisesti piikansa kanssa ja oli tehnyt tälle myös muutaman lapsen. Juuri ennen käräjöpäivää asianomaiset kuitenkin virallistivat liiton painostuksen edessä, koska muussa tapauksessa he olisivat joutuneet maksamaan sakkoja. Välitysteologinen näkökulma, joka jakoi hyvän ja synnin sekä henkeen että ruumiiseen, ei lyönyt itseään läpi perimmäisessä maailmanhahmotustavassa. Vaikka perustelut muuttuivat jopa kristillisyydelle vastakkaisiksi, ei kulttuurin ja alemman sielun rajankäynnistä luovuttu.²⁰⁴

Siveellisyys tuli kaiken kattavaksi nimittäjäksi, suorastaan valtion yhtenäisyyden perustaksi. Siveellisyys tosin sisälsi muutakin kuin yksinomaan kansan seksuaalisuuden kontrollin. Tämä ns. siveellisyysdiskurssi oli ikään kuin kokoava käsite, jonka avulla seksuaalisuuden eri ulottuvuudet ja seksuaalimoraali saatiin konkretisoitua oikeinelämisen malliksi. Puhumalla siveellisyydestä voitiin kiertää itse asiasta puhuminen. Seksuaalisuus puettiin siveellisyyden kaapuun, eikä vain ideologian vaan myös toiminnan tasolla. Siveellisyys, oppi oikeinelämisestä, kohdistettiin ennen kaikkea naisiin. Heidät uskottiin paljon vartijoiksi, koska naisia kehoitettiin omalla siveellisellä esimerkillään ohjaavan myös muuta perhekuntaa aina palvelusväkeä myöten elämään siveellisesti. Emäntien suoranaisten velvollisuus oli ohjata talouden palveluspiikoja oikean elämän tavoille ja valvoa heidän moraaliaan.²⁰⁵

Siveellisyysprojektin ydin suunnattiin perheeseen. 1800-luvulla alettiin vahvistaa ajatusta perheen keskeisestä tehtävästä yhteiskunnan siveellisenä tukena. Si-

veellisyys oli kasvatuksen, naisen ja avioliiton ihanteita kokoava ja yhdistävä käsite. Perheen tärkeimmäksi tehtäväksi nimettiin toistuvasti lasten kasvatusta siveellisiksi ihmisiksi. Perheen ja siveellisyyden ihanteet tulivat lähes toistensa synonyymeiksi. Perhe sai meillä käsitteenä aivan uudenlaisen ideologisen latauksen 1800-luvun puoliväliin tultaessa. Siitä rakennettiin tietoisesti ja ohjelmallisesti tärkeä osa 1800-luvun suomalaista sivistyneistön valtio- ja moralioppia. 1800-luvun loppupuoliskoa leimasi julkisessa keskustelussa entistä selvemmin pyrkimys tietoiseen lastenkasvatukseen sekä vanhempien vastuun korostamiseen.

1800-luvun julkisessa keskustelussa korostettiin voimakkaasti, että isänmaan onni ja kansallinen yhtenäisyys saavutetaan vasta, kun syrjäisemmänkin mökin emäntä ymmärtää vastuunsa kasvattajana. Sivistyneistö halusi siirtää omia perheihanteitaan kansan keskuuteen. Naisen kutsumus sidottiin 1800-luvun päätöksellä kotiin ja perheeseen ihanteen kautta. Se oli paitsi äitiys, joka oli aina kutsumuksen ja perheen ydin, myös vaimon ja emännän rooli. Naisen oikea ja lopullinen kutsumus toteutui äidin kasvattaessa lapsiaan siveellisiksi kansalaisiksi; hyvä emäntä omistautuu myös palvelijoiden siveelliselle kasvattamiselle toimien varsinkin piikojen äitihahmona. Ilman tällaista kasvatusta perhe, avioliitto ja nainen olisivat vajaita. Edellinen käsitys perustui suurelta osin J. V. Snellmanin ajatuksiin; hän oli siis kodin, perheen ja äitiyden keskeinen ideologisoija.²⁰⁶

On kuitenkin harhaanjohtavaa puhua yhteisön yhteisesti jaettavasta siveellisyydestä tai arvoista seksuaalisuuden suhteen. Tähänastinen tutkimus on yrittänyt selittää agraariyhteisön seksuaalisuutta virallisen ja epävirallisen kontrollin, sekä niiden välisiä konflikteja ja rajankäyntiä. Seppo Aalto, joka on selvittänyt 1600-luvun lopun sääty-yhteiskunnan siveellisyysrikkoksia, päättelee, että seksuaalisuudessa kyse oli ennen kaikkea yhteisöllisyydestä ja tätä kautta kokonaan kahdesta eri

maailmasta sekä tavasta samassa yhteiskunnassa. Oli siis olemassa sekä virallinen kirkon ja kruunun tapa (kehottaa) elää että toisaalta paikallisyhteisöjen tapa, jota hän kutsuu talonpoikaiseksi maailmaksi. - Siis jälleen kerran törmätään käsitykseen talonpoikaisesta yhtenäiskulttuurista, jolla selitetään koko maaseutuväestöä. Käsitteisiin "talonpoikainen" ja "maalainen" sisältyy julklausumattomana oletus yhteneväisestä ja homogeenisestä maaseudusta. Talonpoikaiskulttuurin selittävä voima on oletettu niin laajaksi, että se selittää "kaiken", eli se ei loppujen lopuksi selitä enää sitä mikä olisi tärkeintä - eroja.²⁰⁷ Seksuaalisuus on kuitenkin paljon monisyisempi ilmiö, eikä sitä voi suinkaan selittää tällaisella kahtiajaolla, jossa yhtenä osapuolena ovat kirkko sekä kruunu ja toisena talonpoikainen kansa.

Vuosisadan vaihteessa ei enää edes oletettu, että esivalta olisi pitänyt niin tarkasti silmällä kyläläisten siveellisyttä, että se olisi haastanut siveettömästi eläneet käräjille vastaamaan ei-aviollisista suhteista. Vielä 1600-luvulla kirkko yritti istuttaa moraalisääntöjään kansaan ainakin periaatteessa sakottamalla siveettömyydessä eläviä. Käytännössä tuolloinkin teoistaan joutui vastaamaan käräjillä vasta aviottoman lapsen syntymän yhteydessä, vaikka kirkko ja kruunu yrittivät kontrolloida kansan seksuaalisuutta. Paikallisyhteisö kuitenkin suojeli tapojaan eikä lähtenyt ilmoittamaan ihmisten seksuaalisista toimista viranomaisille.

Siveellisyysdiskurssilla valtiollinen auktoriteetti pyrki valjastamaan rahvaan mielen ja tunteet valtiollisia päämääriä toteuttaviksi. Todellisuus maaseudun rahvaan parissa oli toisenlainen, mitä osoittavat sekä aviottomien lasten lukumäärät että käräjien pöytäkirjojen asiaa koskevat riidat.

Poliittisen subjektin muokkaaminen muistutti uskonnollista heräämistä: täysi-ikäisen, "siveellisen" valtiokansalaisen itsekasvatus antoi rahvaalle keinot ilmaista tarpeitaan, mutta samalla keskusteleva sivistyneistö mää-

räsi, mitä tarpeita voitiin hyväksyä valtiota kantavan kansalaisen "oikeiksi" ominaisuuksiksi. Samaiset filosofit pyrkivät rajoittamaan seksuaalisuutta - itse asiassa seksuaalisuus, tunne, feminiinisyys ja vietti tuomittiin vääriksi. Snellmanin mukaan: "Ihmisellä on tosin oikeus vaatia onnellisuutta; mutta hän ei kykene sitä saavuttamaan, mikäli hän irrottautuu järjen ja siveellisyyden objektiivisista siteistä eikä omalla jalostumisellaan vapaudu niiden pakosta. Sillä hän silloin joutuu heti halujensa orjaksi, ja ollen tahdonvapautta vailla häneltä puuttuu kyky järjellisesti määrätä tekonsa ja tulevaisuutensa."²⁰⁸

Järki ja siveellisyys edustivat oikeanlaisia elämänarvoja, joita toteuttamalla oli mahdollista havitella onnea. Tämän vastakkaiselle puolelle sijoittuivat tunteet ja siveettömyys, joiden poissulkemista "siveellinen valtio" vaati. (Samoinhan tiede on perustunut järkeen, tunteen ja ruumiillisuuden kieltämiseen.)

Kulttuurinormisto, jonka kansalaisten toivottiin sisäistävän, tuomitsi epäsosiaalisiksi leimatut halut. Snellman ei tunnustanut siveelliseksi eikä edes rakkaudeksi mitään puhtaasti yksilöllistä, jolla ei ollut yhteisöllistä merkitystä. Tunne, sukupuolirakkaus, oli objektiivisen siveellisyyden (valtiollisuuden) subjektiivinen puoli. Sukupuolirakkaus ei ollut täysin kiellettyä; sillä oli oikeutuksensa, jos se palveli yhteisön etua: "Sellainen tunne on rakkaus, joka etsii nautintonsa työstä toisten hyväksi, samalla kertaa täyttää lain ja vaikuttaa oman vapaan vaistonsa ohjaamana, ja toteuttaa sen, minkä tulee olla yleispäteistä ja järjellistä." (Samlade arbeten I, 729.)²⁰⁹

Prosessissa, missä rahvaasta pyrittiin muokkaamaan siveellisiä valtiokansalaisia, painotettiin järjen kaikkivoipaisuutta. "Siveellisen valtion" perusta oli tunteiden poissulkeminen, tunteiden jotka olivat epäsosiaalisia ja siveettömiä. Kulttuuriratkaissu löi konfliktin osapuoliksi yhtäälle kulttuurinormistoa edustavan ymmärtämättömän ja yliankaran (yliminän) ja toisaalle tuomittavat epäsosiaaliset halut. Valtiofilosofian omaksuminen hallitse-

vien tasolla, ns. kulttuuriratkaisu, jäi vajavaiseksi suhteessa kansaan. Kohtaamattomuuden ydin on siinä, että kansan sisäistä minää ei sidottu tai se oli liian etäällä pystyäkseen sitoutumaan sosiaaliseen, valtakulttuurin määrittämään minäkuvaan.²¹⁰

Arvojen kohtaamattomuus, järjen ja siveellisyyden vaatimukset rikottiin luvattomassa eroottisuudessa. Jo edellisessä luvussa kuvasin sitä prosessia, joka johtaa objektiivisesti järjettömään toimintaan: seksuaalinormiston tai laajemmin koko valtiollisen ideologian vastaiseen toimintaan. Voisi toki sanoa, että seksuaalisuus on vietti, joka hakee purkautumis- ja toteutumisväylänsä, eikä silloin ajattele valtiofilosofiaa ja siveellisyysnormistoa. Asia ei kuitenkaan ole näin "luonnollinen". Seksuaalisuudella oli myös norminmukainen väylänsä: aviollinen seksuaalisuus, joka vuosisadan alun uudessa terveysdiskurssissa tuli jopa suositeltavaksi; seksi sopivassa määrin on hyväksi, mutta sen tulee toteutua yhteiskunnan kontrollissa.

Näinhän seksuaalisuus ei kuitenkaan toteutunut. - Miksi ei? Tulkitsen asian siten, että luvaton seksuaalisuus antoi mahdollisuuden toteuttaa omaa sisintä minää ja viisveisata sosiaalisen minän paineista. Kielto oli varustettu viettelyn voimalla ja houkutteli tulla rikotuksi. Kiellon ylitys, ihmisen omatoiminen luvaton seksuaalisuus antoi hetkellisen kaikkivoipaisuuden tunteen kokonaisesta minäkuvasta. Eri suuntaan vetävien vaatteiden ristiaallossa (yhtäältä moderniin viitoittava siveellisyysmoraali ja itsensä tunteiden ja viettien kieltäminen, toisaalta paikalliskulttuuri, vietti ja omaehtoisuus) luvaton erotiikka antoi tilaisuuden hetkelliseen vapautteen ja tunteeseen elämän hallinnasta.

Käsitys valtiosta oli epäseksuaalinen. Perheen "luonne" oli valtion funktionaalinen vastine. Psykkisen identiteetin ja valtion siveellisyyden välillä vallitsi enemmän kuin analogia - valtio piti persoonallisuuden rajoja koossa ja yksilösiveellisyys oli toisaalta eettisen valtion tae.²¹¹

Jeffrey Weeks painottaa, että sukupuolimoraalia koskevaan keskusteluun siirretään vakiintuneiden yhteiskuntaryhmien pelkoa asemansa järkkymisestä. Moraalisen paniikin imaginaarinen ratkaisu on todellisten ongelmien symbolista hallintaa.²¹² Kirkollisen vallan, sittemmin sivistyneistön melkein raivoisa yritys nostaa rahvaan siveellisyttä, hallita ja hillitä seksuaalisuutta, oli pitkälti pelkoa oman aseman järkkymisestä. Sivistyneistön asema kun oli ollut vakaa sääty-yhteiskunnassa, joka alkoi pikkuhiljaa murentua. Asemansa horjumisen myötä sivistyneistö piti rajansa tiukasti kiinni alempiinsa, rahvaaseen. Koko kansakunnan uhkaksi nimettiin rahvaan moraalittomuus, ja kansallisen onnen tae oli, kun "syrjäisimmänkin mökin emäntä ymmärtää velvollisuutensa..." ja hillitsee omansa ja muiden lihallisuutta. Siveellistämiprojektin kärki oli siis suunnattu (mökkiläis)rahvaaseen - sikäli hiukan vikaan, että suurimmassa osassa luvattomassa seksuaalisuudessa (joka konkretisoitui aviottomissa lapsissa) suhteen alullepanija oli talollinen. Seksuaalisuus oli kuitenkin alue, mihin valtaeliitin vaikutus ei ulottunut vielä vuosisadan vaihteessa. Seksuaalisuus, lähinnä luvaton erotiikka, pysyi maaseudulla ihmisten omassa hallussa - se oli valkoinen saareke, johon sivilisoitumisyritykset eivät tehonneet. Se oli rahvaan itsehallinnan aluetta, vaikkakin itsessään täynnä erilaisia valta- ja alisuhteita, joita tässä tutkimuksessa on pohdittu.

SIVILISOITUMINEN: NAISTEN TIE MODERNIIN KANSALAISUUTEEN

Sivilisoituminen on sanana lähellä siveellisyttä. Sivilisaatiosta puhuminen tuottaakin tässä yhteydessä vaikeuksia sanojen lähekkäisyyden vuoksi. Ongelmana ei pel-

kästään ole se, että puhun molemmista - sivilisaatiosta ja siveellisyydestä - samaan aikaan, vaan myös se, että nämä kaksi ilmiönä sivuavat toisiaan.

Tähän saakka sivilisoituminen on ymmärretty länsimaisen ihmisen subjektin projektina ja jättänyt naiset kyseisen projektin ulkopuolelle. Naisten suhde sivilisoitumiseen on siis suurelta osin hahmottamatta. Keskustelu sivilisoitumisesta ja modernista liittyy poikkeuksetta työn, politiikan ja urbaanin elämän julkiseen maailmaan, josta naiset on pitkälti suljettu pois.²¹³

Koska sivilisoitumisprosessi koskettaa lähinnä vain miehisii elämäalueita, niin olisiko mahdollista, että suomalaista yhteiskuntaa voimakkaasti muokannut siveellisyyssprosessi olisi ollut epäsuora väylä saattaa naiset sivilisaation piiriin?

Sivilisaatio esiintyi ensi kertaa modernissa muodossaan vuonna 1757. Jo tuolloin sillä tarkoitettiin kehitysprosessia, jolla pyrittiin saamaan yhteiskuntaelämä hienostuneemmaksi. 1700-luvun puolivälin jälkeen sivilisaation merkityksestä vallitsi laaja yhteisymmärrys. Sillä viitattiin ajatukseen universaalista moraalista. Sivilisaatio (samoin kuin kulttuuri) oli 'meitä' ja 'muita' erotteleva käsite.²¹⁴ Sivilisoituminen oli groteskien käsitysten ja käytäntöjen tukahduttamista, syömiseen, juomiseen, ulostamiseen ja sukupuolisuuteen liittyvien elämäalueiden muuntumista. Modernia edeltäneellä ajalla ei ollut ulkoisia tai sisäisiä pakkoja ruumiin hillitsemiseen. Sivilisoituminen on korkeakulttuurin voitto groteskista kansankulttuurista. Sen voidaan ajatella olevan myös kykyä etäännyttää itsensä psyykkisistä affekteistaan. Viettien tukahduttaminen ja hallinnan tarve liittyvät siihen, että yhteisön olemassaolo edellyttää uurasusta ja nautinnon lykkäämistä. Siviloituneisuus merkitsi ennen kaikkea oman ruumiin hallintaa.²¹⁵

Vielä vuosisadan vaihteen suomalaisessa kulttuurissa naisen ihmisyyys oli lähempänä antiikin ja keskiajan kuin modernia käsitystä ihmisestä; antiikissa ja keskiajalla kun

ihmisyys määräytyi etnisesti, sosiaalisesti ja sukupuolen mukaan. Näin ei ajatuksellisesti voitu hahmottaa yhtenäistä 'ihmiskuntaa', koska ihmisyys oli sidoksissa moneen eri tekijään eikä yhtenäistä nimittäjää ollut. Lähinnä modernia ihmisyyttä vastasi käsite vapaa mies, jonka mukaan ihmisiä arvioitiin. Ihmisyyden monitasoisuus tulee esiin seksuaalimoraalissa. Ihmisen mitta oli siveellinen kansalainen. Kaikki eivät suinkaan täytäneet ihmisyyden vaatimuksia, joten heitä tuli valistaa ja ohjata oikeanlaisen elämän pariin.

Vuosisadan vaihteessa monenlaiset ihanteet konkretisoituivat kansalaisliikkeiden ohjelmissa ja toiminnassa. Mikään kansalaisliike ei ajanut yksinomaan siveellisyyden asiaa, mutta se kyllä sisältyi moneen aatteeseen. Etenkin naisia tuli valistaa ja kasvattaa oikeanlaiseen ihmisyyteen, jotta he puolestaan siirtäisivät siveellisen ihmisen arvoja lapsilleen. Suomalainen kansalaisyhteiskunta mahdollistui vasta, kun syvimmällä ja etäämmällä ihmisyydestä - toisin sanoen viettien, groteskin ja hallitsemattoman lihallisuuden vallassa - olevat naiset saatiin siveellisyyden valoon.

Siveellisyyden avulla naiset valjastettiin toimimaan tiettyjen ihanteiden mukaisesti.²¹⁶ Ihanteet kannustivat naisia sukupuoliseen pidättyvyyteen - siveyteen. Perheenemäntää, jolla oli palvelusväkeä, kehoitettiin pitämään huolta myös piikojen ja palvelijattarien seksuaalisesta kieltäytymisestä. Julkinen keskustelu eli valtaapitävien tieto antoi ymmärtää, että avioliiton, perheen ja kodin onni riippuu siitä, miten hyvin nainen sisäistää kutsumuksensa kotona. Naisen tuli luoda perheen ja kodin ilmapiiri, jonka katsottiin vaikuttavan paitsi lapsiin myös puolisoon. Yhteiskunnan onnen taas uskottiin riippuvan tästä naisen vastuulla olevasta perheen siveellisestä tilasta. Hyvän emännän tuli nimittäin omistautua myös palvelijoiden siveelliselle kasvattamiselle ja toimia varsinkin piikojen äitihahmona.²¹⁷

Valtasuhteen voi jäljittää siten, että uudentyypin

siveellisyysmoraalin tuottajia olivat tietyt sivistyneistöä (mm. Snellman) edustavat miehet, jotka kohdistivat ajatuksen ensinnä sivistyneistön naisiin, talollisten emäntiin ja yleensä valtaapitäviin naisiin. Vallassa olevia naisia puolestaan kehoitettiin sivistämään ja kontrolloimaan heidän alaisuudessaan olevia naisia oikeanlaiseen elämäntapaan - seksuaaliseen pidättyväisyyteen. Seksuaalisuudesta ei puhuttu suoraan, vaan puhuttiin avioliiton ihanteesta ja perheestä. Seksuaalisuus suljettiin vain avioliittoon kuuluvaksi. 1800-luvun julkisessa keskustelussa korostettiin voimakkaasti, että isänmaan onni ja kansallinen yhtenäisyys saavutetaan vasta sitten, kun kaikki vähäpätöisimmätkin emännät ymmärtävät vastuunsa kasvattajina.²¹⁸ Sivistyneistö halusi siirtää omia perheihanteitaan kansan keskuuteen.

Maaseudun kansan naisia koskeva debatti kävi puolesta ja vastaan 19. vuosisadan lopun lehdistössä. Osa syytti emäntiä huonosta lastenhoidosta ja aviottomien lasten paljoudesta maaseudulla, toisaalta heitä taas puolustettiin *Koti ja Yhteiskunta* -lehden sivuilla.²¹⁹ Epäkohdaksi nähtiin nuorten miesten vierailu öisin tyttöjen luona. Emäntiä siis syytettiin aviottomien lasten paljoudesta. Tämä ei tarkoittanut sitä, että talollisilla emännillä itsellään olisi ollut aviottomia lapsia. Eiväthän he silloin olisi mitään emäntiä olleetkaan. Emäntien siveellinen velvollisuus oli huolehtia alempisäätyisten naisten, käytännössä piikojensa (seksuaalisesta) siveellisyydestä.

Kuten aikaisemmissa luvuissa olen kuvannut, emännille langetettu rooli moraalinvirtijana oli totta eikä ainoastaan ideologian tasolle jäävää siveysdiskurssia, jossa vain sanan vallalla oltaisiin ohjattu oikeaan. Talon emännän tehtäviin kuului vahtia piikojensa nukkumaisijoja ja näin hän myös tekikin. Eräässä jutussa todistaja kertoi, kuinka hän (todistaja) oli ”mennyt keittiöön panemaan peltiä kiinni ja vilkaisi sänkyyn, niin vastaaja pyysi todistajaa peittelemään heidät ja he olivat jääneet sänkyyn”. Keittiössä yöpyivät talon palveluksessa asu-

va nainen ja mies, joka oli talossa yöpyvä tukkiasioitsija. Todistaja lisäsi lausuntoonsa, että hän oli mennyt keittiöön nimenomaan *talon emännän käskystä*. Talon emäntä siis yritti kontrolloida piikansa seksuaalisuutta lähettämällä todistajan keittiöön. Yritys ei kuitenkaan onnistunut, koska nainen tuli raskaaksi. Siksipä maaseudun emännän itsensä seksuaalisuus onkin mielenkiintoinen asia. Tätä olen pohtinut jutussa, missä talonemäntää syytetään huoruudesta. Emännän luvaton eroottisuus asetui yhteisössä aivan eri asemaan kuin piikanaisen tai mökkiläisnaisen luvaton seksuaalisuus. Emännän luvaton seksuaalisuus saa yhteiskunnallis-eettisiä ulottuvuuksia, koska hänen itsensä pitäisi kontrolloida niin miehensä, poikiensa ja tyttäriensä kuin palvelusväenkin seksuaalista siveellisyyttä.

Kauimpana ihmisyydestä olivat kuitenkin aviottomat äidit. Tämä käy selville valtiopäiväkeskustelusta, missä kiisteltiin Kotien perustamisesta turvattomia lapsia, aviottomia äitejä ja heidän lapsiaan varten. "... tulee laitoksiin koko joukko sellaisia naisia, joiden luonteelle täytyy antaa arvosana: siveetön... Vain kodissa voi lapsen luonne ja sielunelämä kehittyä oikeaan suuntaan eikä laitoksessa, jossa näiden orporaukkojen rinnalla tulisi olemaan koko joukko kevytmielisiä naisia, joiden vaikutus ei missään tapauksessa olisi niinkään terveellinen näihin orpolapsiin... Jos lapsia ja aviottomia äitejä ruvettaisiin sijoittamaan hyviin ja kristillisiin yksityiskoteihin, oltaisiin ainoalla oikealla tiellä, joka voi kasvatata äidin oman arvon tuntoa. Aviotonkin äiti ja hänen lapsensa kuuluvat luonnostaan toisilleen. Ainoastaan lapsi voi kasvattaa kurjimpaankin äitiraukkaan todellista äidin tunnetta".²²⁰ Tämä ei toki ollut ainut näkökanta aviottomien äitien ihmisyyteen, vastakkaisiakin mielipiteitä esitettiin, mutta yleinen ajatus aviottomista äideistä kuitenkin oli, että he eivät täyttäneet ihmisyyden siveellisiä vaatimuksia.

Kyseinen esimerkki kertoo myös siitä, että traditio-

naalisessa yhteiskunnassa ihminen oli ihminen vain yhteisönsä jäsenenä. Yhteisön kiinnipitävä turvaverkko koski vielä voimakkaammin naisia kuin miehiä. Eräs määritelmä siveellisyydelle kuului, että ”Maalta kaupunkiin muuttaneilla kokemattomilla tytöillä oli suuri vaara joutua siveelliseen perikatoon.” Toinen sanonta, ”kaupunki kasvatti suomalaiset huorat”, kuvaa yhteisön merkitystä ihmisarvolle. Puhuin ympäristön kiinnipitävästä merkityksestä: miten se on saattanut helpottaa aviottoman äidin elämää. Kiinnipitävän ympäristön käänttöpuoli perinteisessä maaseutukulttuurissa oli yhteisön ulkopuolella vastaan tuleva turvattomuus. Yksinäisen naisen ei ole ollut helppo vaihtaa paikkaa tai muuttaa muualle. Siksipä vuosisadan vaihteessa aviottoman lapsen saaneet naiset harvemmin lähtivät pakoon yhteisön häpeää, koska muutto tuntemattomaan olisi ollut vielä suurempi ihmisarvon menetys.

Mielikuva aviottoman lapsen saaneesta naisesta, joka kollektiivista hyljeksintää paeten muuttaa paikkakuntaa ja useimmiten menee kaupunkiin töihin, liittyy tämän vuosisadan puolelle. Asia ei tietenkään ole näin yksioikoinen. Ensinnäkään vuosisadan vaihteessa aviottoman lapsen saaminen ei ehkä ole ollut niin suuri häpeä kuin tämän vuosisadan ensi vuosikymmenillä, jolloin siveellisyysdiskurssi alkoi vaikuttaa ja seksuaalisuus täyttyi häpeästä. Toiseksi, vuosisadan vaihteessa traditionaalinen yhteisö oli jo huokoisempi, myös naisten kannalta, joten myös naiset muuttivat töihin muualle (usein Amerikkaan). Modernin projekti siis vähitellen hajotti perinteiset yhteisöt, jotka perustuivat välittömiin inhimillisiin siteisiin ja kanssakäymiseen. Kirkon tilalle tuli kansallisvaltio ja ihmisistä sen subjekteja.²²¹

Suomen Naisyhdistys otti mielenkiintoisella tavalla kantaa maaseudun siveellisyysoloihin vuonna 1888. Naisia syytettiin siitä, että he eivät pitäneet itseään kokonaisuutena, vaan jokainen tarkoittaa naisella ainoastaan säätyluokkansa naista. Maaseudun siveellisyyskysymys

nähtiin ”polttavana”, ja mahdollisuuden parempaan uskottiin toteutuvan siten, että eri säätyluokkien naiset ymmärtäisivät ja tukisivat toisiaan. Säätyläisnainen asetettiin eturiviin, koska ”hän on eniten tehnyt itsensä syylliseksi juopaan itsensä ja alempien yhteiskuntaluokkien naisten välillä. Vain siten keskisäädyn siveellisyyskäsitkset saadaan yhteisiksi joka luokassa ja säädystä. Lap-suuden tuttavuus esim. rovastin tyttären ja palvelusty-tön kesken on tällaiselle yhteydelle vankka pohja”.²²² Naiset alettiin ensimmäistä kertaa sitoa yhteen suku-puolensa mukaan. Naiseus ei ollut modernia edeltäneellä ajalla yhtenäistävä tekijä. Ihminen oli ennen kaikkea yh-teisönsä jäsen. Naisia syytettiin siitä, että he eivät pitä-neet itseään kokonaisuutena. Eiväthän he sitä olleet olleetkaan, mutta vuosisadan vaihteessa oli selvä muutos yhtenäisempään naiskuvaan.

Sivilisoituminen ja modernin projekti muuttivat ih-miskuvaa yksilölliseen suuntaan. Yksilöllistymiseen kuu-lui, että ihmisen syntyperän ei enää ajateltu määrävän automaattisesti hänen elämänkaartaan. Yksilöllä saattoi olla oma, taustastaan poikkeava historia. Yleensä kirjai-lijoiden seksuaalimoraaliset kannanotot koskettivat kes-kisäädyn ja sivistyneistön naisia. Alexandra Gripenber-gin novelli *Kahdeksan tunnin kokemukset* teki poikkeuk-sen ja kuvasi palvelijattarien asemaa. Siinä pitkän ulko-maanmatkan jälkeen kotiinsa palannut maalaiskartanon tytär päätti osoittaa, että voi ilmitulematta esiintyä päi-vän ajan kansan naisena, mutta huomasi pian sen vaa-rat. Peltotalkoissa hän joutui kokemaan, kuinka ”turva-ton itseään elättävä maalaistyttö oli sekä vertaistensa miesten lähentelyä että ylempien yhteiskuntaluokkien miesten suojelua vastaan”. Hän tavallaan kapinoi sitä vastaan, että syntyperä määrää elämänsä.²²³ Aina-kin palveluspiian kohdalla subjektin vapaus oli vielä vain ajatus.

Siveellisyys erotettiin tiedosta; ’työhön naisen kohot-tamiseksi niin siveellisessä kuin tiedollisessa suhteessa’.

Oliko niin, että miehiset maskuliiniset kulttuurin ja sivilisoitumisen edellytykset olivat kyllä selvillä, mutta feminiini, ruumiillinen vietti koettiin uhkaavaksi ja se oli vielä taltuttamatta? Tällä en tarkoita sitä, että siveysdiskurssin tuottajat olisivat suoranaisesti pelänneet naisia ja naisten siveettömyyttä. Pelon kohde oli pikemminkin koko kulttuurissa, myös miehissä itsessään vaikuttava feminiininen hallitsemattomuus. Siveysdiskurssin tavoite oli elämän järkipäristäminen ja hallinta.

Järjen voitto ruumiista on analoginen maskuliinisuuden voitolle feminiinisydestä, Mikko Lehtonen väittää. Siveellisyysdiskurssia tarvittiin siihen murrosvaiheeseen, jolloin feminiinisuuden ja maskuliinisuuden, järjen ja ruumiin kamppailu oli vielä meneillään. Järki ja mies pelkäsi uudenlaisen kehittyneen kulttuurin joutuvan vielä naisellisten viettien vietäväksi, joten naisesta ja etenkin naisen seksuaalisuudesta oli tehtävä paha ja pelottava asia. Hengenvoimainen miehisuus ylläpiti symbolista maailmanjärjestyksestä, jota mikä tahansa kategorinen vaaransi, jolloin naisellisuudesta tuli helposti valtion ja Jumalan vastainen salaliitto.²²⁴

Antiikissa ihmisuus ymmärrettiin - toisin kuin modernilla ajalla - kauttaaltaan julkiseksi ominaisuudeksi. Ulkoinen ja sisäinen eivät eronneet toisistaan; pinnan alla ei ollut mitään. Ihmisen sisäinen persoona oli sama kuin hänen ulkoinen naamionsa julkisella näyttämöllä. Julkinen ja yksityinen eivät irtautuneet toisistaan.

Sivilisoitumista voikin kuvata ihmisen eri osien hajoamiseksi. Ennen kaikkea sivilisoituminen on kulttuurin erottamista luonnosta. Tämä luonnon ja kulttuurin vastakkainasettelu liittyy kokonaisen ihmiskuvan hajoamiseen kahtaalle: yhtäältä feminiiniseen ja toisaalta maskuliiniseen. Feminiini osuus ihmisestä jää hallitsemaan luontoa ja ruumiillisuutta, maskuliinisuus puolestaan järjettä, jonka seurausta on itsehillinnan kulttuuri ja sivilisaatio.²²⁵

Tämä feminiinisuuden ja maskuliinisuuden, järjen (it-

sehillinnän) ja ruumiin (viettien) kahtiajako selittää, miksi nainen ei millään ole tahtonut ulottua ihmisen mittoihin. Suomalaista kulttuuria muokannut siveellistämiprojekti, tai pikemminkin siveellisyysdiskurssi, oli ensimmäinen moderni yritys saattaa naiset sivilisoitumaan ihmisyyteen. Hullunkurista tässä yrityksessä vain oli se, että siveellisyyden vartijaksi asetettiin nainen! Naisille, ennen muuta ylemmän statuksen naisille, maaseudulla emännille, teroitettiin siveellisyyden merkitystä.

Koko sivilisoitumisdiskurssi (samoin siveellisyysdiskurssi) on täynnä epäjohdonmukaisuuksia. Toisaalta väitetään, että kulttuurin ja sivilisoitumisen ehtoina on ollut ihmiskuvan hajoaminen järkeen ja ruumiiseen, kuten edellä selitin. Länsimainen kulttuuri perustuu tälle dikotomiselle jaolle, ja miesten kulttuuri tiedettä myöten noudattaa sivilisoitunutta järjen ohjailua. Kuitenkin sivilisoittamisprojektin työrukkanen - siveellisyysdiskurssi - antoi siveellisyyden vahtimisen naisten tehtäväksi, naisten, jotka olivat kaukana ihmisyydestä, naisten, jotka nimenomaan edustivat tuomittavaa feminiinisyttä, viettiä ja ruumiillisuutta. Maskuliininen järjen ja itsehillinnän kulttuuri ei siis tunnu sopivan kuvaan suomalaisesta yhteiskuntamurroksesta, jolloin naiset, feminiiniset viettien viettävät pelottavine villeine seksuaalihaluineen, asetettiin siveyden vartijoiksi.

Naisten siveellisyys oli siten suorassa yhteydessä koko kansakunnan siveellisyyteen, mikä puolestaan nähtiin kansan onnen ja hyvinvoinnin takeena. Jos nainen hoiti leiviskänsä huonosti, heitä siitä myös moitittiin. Niinpä lehdistössä syytettiin maaseudun emäntiä siitä, että aviottomia lapsia syntyy niin paljon. Emännät saivat syyt niskoilleen huonosta siveellisyyskasvatuksesta, vaikka yksikään avioton lapsi ei ollut emännän itsensä synnyttämä. Emäntien velvollisuus oli siirtää uutta sivilisoitumisen siunaukseen johtavaa tieto-taitoa maaseudun muillekin naisille. Sivilisoituminen kun sai tärkeän merkityksen lasten kasvattamisessa ja koko yhteiskunnan

kurinpidossa: sielua valvottiin kehittämällä ruumiin kontrollia.²²⁶

Moderniin aikaan liittyy yhä täydellisemmin läpäisevä itsehillintä, ruumiillisten ja aistimellisten tarpeiden tukahduttaminen järjen vaatimusten tieltä. Modernia edeltävällä ajalla ei ollut tällaisia ulkoisia tai sisäisiä pakkoja ruumiin hallitsemiseen. Sivilisoituneisuus tarkoitti etenkin oman ruumiin hallintaa. Kulttuurin sivilisoitumisen, modernin tehokkaan ja rationaalisen maailman uhkaksi nousi feminiini naisen villi seksuaalisuus, joka oli ennen kaikkea vallanpitäjien, siveysdiskurssin toimijoiden mielessä, ehkäpä kaipuuna ajasta, jolloin ihminen koki itsensä kokonaisuutena, ajalta ennen ihmisen hajoamista kiellettyyn viettiruumiiseen ja järjen korostamiseen. Millään muulla vuosisadalla naisen seksuaalisuudesta ei olla tehty yhtä ohjelmallisen tietoisesti pelottavaa, jopa vampyyrin mitat saavaa uhkakuva.

Modernin sivilisoituneen subjektin synty voidaan nähdä keskeisesti juuri omaa aistimellisuuttaan ja ruumiillisuuttaan tukahduttavan subjektin syntymisenä. Oli aika verhota alastomat ruumiit ja oppia häveliäisyyttä. Rahvaan ihminen ryhtyi itse kontrolloimaan itseään, peittelemään ja häpeämään. Sivilisoitunut subjekti osasi tuntea häpeää ruumiinsa alastomuudesta ja sen toiminnoista, seksuaalisista vieteistään ja tuntemuksistaan. Oikea nainen ei enää tämän vuosisadan puolivälissä synnyttämään mennessään tiennyt mitä tapahtuu ja mistä lapsi tulee. Enää ei imetetty työn ohessa pellon reunalla, vaan siirryttiin piiloon miesten katseilta. Siveellisyyspropaganda alkoi tuottaa tuloksia vuosikymmenten myötä. Nainenkin alkoi vähitellen mahtua sivilisoituneen subjektin mittoihin. Hän oppi tukahduttamaan aistimellisuutensa jopa niin, että tämän päivän tyttäret toivovat saattaessaan äitejään kuolemaan, että äidit edes joskus olisivat nauttineet seksuaalisuudesta. Anja Kaurasen kuvauksen mukaan kroonikko-osaston naisvanhukset ovat täynnä patoutunutta seksuaalisuutta, joka

kuoleman läheisyydessä, kuoleman poistaessa viimeisiä sivilisoitumisen esteitä, pulpahtelee pintaan.²²⁷

Yksilön oli alistettava itsensä sisäiselle pakolle ja kurinalaisuuteen, viettien tukahduttamiseen. Kulttuuriperimän mukanaan kuljettama kaipuu oli häivähdys ihmisen ykseydestä ennen vieraantumista, turvallisesta yhteisyydestä, ennen ahdistavaa tietoisuutta subjektin erillisyydestä. Ahdistus ja kaipuu, mikä aiheutuu tietoisuudesta, ettei minuus enää palaudu yhteisöönsä, on kuin muisto lapsuuden kesistä. Moderni yksinäisyys oli tullut, jolloin ihmiselle ei jäänyt muuta iloa kuin ylittää kielletyn raja, ja kokea hetkellinen hurmio luvattomassa erotiikassa. Menneisyys toki houkutteli, mutta paluuta ei ollut.

Johdannoksi

1. Haatanen, Pekka 1968. *Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. WSOY, Porvoo, 37.
2. Peltonen, Matti 1992. *Matala katse*. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Hanki & Jää, Tampere, 131 - 133.
3. Rikkinen, Hannele 1963. Saarijärven asutuksen kehityksestä. Teoksessa *Saarijärven kirja* (toim.) Mauno Jokipii, JKKY:n kotiseutusarja N:o 1, Pieksämäki, 61 - 86.

I Seksuaalisuus - pelkkää lihallisuuttako?

4. Vertaa Niiranen, Timo 1986. *Erotiikan kulttuurihistoria*. Kustannuskiila, Kuopio, 528 - 529; Armas Nieminen 1951, *Taistelu sukupuolimoraalista*. Avioliitto ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Helsinki, 302 - 315; Pennanen, Eila 1973, *Ruusuköynnös*. WSOY, Porvoo, 111.

5. *Suomenmaan virallinen tilasto VI Väkiluvun tilastoa*. Yleiskatsaus väkiluvun muutoksiin vuonna 1911 ja 1912, 39 - 41. Aviottomien lasten suhteellinen osuus vaihteli vuotuisesti 4 - 11 %:n välillä vuosina 1890 - 1910. Tilastokeskus. *Väestömuutostaulut*. Saarijärvi, Pylkönmäki ja Uurainen 1890 - 1910.
6. Markkola, Pirjo 1989. *Naisten ansio työ maatalousyhteiskunnassa*. Tutkimus Hämeen maaseudun naisista 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan. Suomen historian lisensiaattitutkimus. Tampereen yliopisto; Markkola, Pirjo 1986. Emännäksi, piiaksi vai tehtaaseen. Tampereen ympäristössä syntyneiden naisten elämänvaiheita 1830-luvulta 1930-luvulle. Teoksessa *Yksilö ja yhteiskunnan muutos*. Acta Universitatis Tamperensis Ser. A, vol. 202. Tampere.
7. Nieminen, Armas 1951. *Taistelu sukupuolimoraalista*, 119, 167.
8. Esimerkiksi Pykkänen, Anu 1990. Avioliiton historiaa. Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.) *Suomen oikeushistorian pääpiirteet*. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Gummerus, Jyväskylä.
9. Foucault, Michael 1984. *The History of Sexuality*. Volume I. An Introduction. Translated by Robert Hurley. Peregrine Books, St Ives, 53 -73. Rosi Braidottiin mukaan Foucault ei kykene naisen seksuaalisuuden selittämiseen. Rosi Braidotti 1993. *Riitasointuja*. Suomentaneet Päivi Kosonen, Marjo Kylmänen, Raili Koli, Anja Kuhalampi, Elina Rantonen, Inkeri Ovaska. Vastapaino, Tampere, 81 - 94.
10. Jokinen, Eeva 1991. *Naisen odysseia individualismiin*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita N:o 65. Jyväskylä, 52.
11. Esimerkiksi Parsons, Talcott 1949. The Social Structure of the Family. In Anshen (ed.): *The Family: Its Function and Destiny*. Harper & Row, New York; Parsons, Talcott 1971. 'The American Family'. In Adams and Weirath (eds.): *Readings on the Sociology of the Family*. Markham Publishing, Chicago; Westermarck, Edward 1932. Avioliiton historia. WSOY, Porvoo-Helsinki.
12. Ziehe, Thomas 1991. *Uusi nuoriso*. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Vastapaino, Tampere, 17.
13. Katso Niiranen, Timo 1986. *Erotiikan kulttuurihistoria*; Turpeinen, Timo (toim.) 1991. Suomalaisen seksuaalikirjallisuuden bibliografia 1549 - 1989. Gummerus, Jyväskylä.

14. Esimerkiksi Virtanen, Petra 1993. *'Nuorten Naisten Naimatutkimus'*. Proseminaaritutkielma Satu Apon ryhmässä; Kati Mustola tekee tutkimusta lesbo-oikeudenkäynneistä 1950-luvun Suomessa.
15. Katso Nieminen, Armas 1951. *Taistelu sukupuolimoraalista*; Nieminen, Armas 1993. *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia*. Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto D27; Shorter, Edward 1977. *The Making of the Modern Family*. Basic Books, New York; Gittins, Diana 1985. *The family in question*. Macmillan, Houdsmill - London; Sussman, Marvin B. and Steinmetz, Süzanne K. 1987. *Handbook of marriage and the family*. Plenum, New York.
16. Jokinen, Kimmo 1991. *Mistä puhumme kun puhumme kirjallisuudesta*. Sosiologian lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto, 8.
17. Konstruktionistisessa selittämisessä on eri tasoja. Äärimmilleen viety rakenteellinen teoria katsoo, että seksuaalinen vietti on itsessään konstruktio täysin ilman biologisia tai psykologisia tekijöitä.
18. Löfström, Jan 1990. *Seksuaalisuus, poikkeavuus ja historiantutkimus*. Historiallinen Aikakauskirja 4/1990, 323 ja Löfström, Jan 1992. *Sexuality at stake: The essentialist and constructionist approaches to sexuality in anthropology*. Suomen Antropologi. 3/1992, 13 - 14.
19. Katso Helsingin Sanomat 25.3.1994. Timo Kaartinen, pääkirjoitus.
20. Katso esimerkiksi Stark, Laura M. 1993. "Lemmenosto ei ole syntiä mutta rakastuminen on": Gender, strategy, and social attitude in traditional Finnish-Karelian society. Suomen Antropologi 3/1993, 3 -17.
21. Löfström, Jan 1992. *Sexuality at stake*; Malinowski, Bronislaw 1932. *The sexual life of savages in North-Western Melanesia*. London; Mead, Margaret 1959. *Male and female, a study of the sexes in changing world*. New York; Mead, Margaret 1971. *Sex and temperament in three primitive societies*. New York.
22. Peltonen, Matti 1992. *Matala katse*. 17.
23. Spierenburg, Pieter 1991. *The Broken Spell*. A Cultural and Anthropological History of Preindustrial Europe. Macmillan, London.
24. Katso Jackson, Stevi 1993. *Even sociologist fall in love: An explorati-*

on in the sociology of emotions. Sociology. The Journal of British Sociology Association Vol. 27 N.o 2, 201 - 220.

25. Nieminen, Armas 1951. Taistelu sukupuolimoraalista; Suomen kuvalehti. Artikkelit Tiede keksi rakkauden 10/1994, 39. Haavio-Mannila tosin itse ei ole pelännyt tunteiden ja seksin tutkimista. Ks. Haavio-Mannila, Elina, Jallinoja, Riitta ja Strandell, Harriet 1984. *Perhe, työ ja tunteet*. Ristiriitoja ja ratkaisuja. WSOY, Porvoo; 1988. *Työpaikan rakkaussuhteet: Tutkimus miesten ja naisten välisestä ystävyydestä, rakkaudesta ja sukupuolisesta ahdistelusta työssä*. WSOY, Porvoo ja viimeisimpänä yhdessä Osmo Kontulan kanssa 1993. *Suomalainen seksi*. WSOY, Porvoo.
26. Esim. Häggman, Kai 1990. *Järkevästä välttämättömyydestä siveelliseen tehtävään - perhe suomalaisen sivistyneistön ihanteena 1780 - 1860*. Suomen ja Skandinavian historian lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto; Pulma, Panu 1991. (red.) *Den problematiska familjen*. Historiallinen arkisto 97. SHS, Helsinki; Häggman, Kai 1994. *Perheen vuosisata*. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. SHS, Jyväskylä.
27. Luhmann, Niklas 1986. *Love as Passion the codification of intimacy*. Polity, Cambridge, 28.
28. Weber, Max 1948. *From Max Weber: essays in sociology*. Hans H. Gerth and C. Wright Mills (eds). Routledge, London.
29. Shorter, Edward 1976. *The Making of the Modern Family*.
30. Aiemmin parisuhteessa tunnettiin yhtä lailla rakkautta ja kiintymystä. Romanttinen rakkaus on saanut ilmiänsä pikemmin puhuttuna asiana, värssyissä, kirjoissa jne.
31. Vertaa Siltala, Juha 1992. *Suomalainen ahdistus: huoli sielun pelastumisesta*. Otava, Helsinki.
32. Jokinen, Eeva 1991. *Naisen odyseeia individualismiin*, 57. ks. Haavind, Hanne 1988. Valta ja rakkaus avioliitossa. Naisten ääni 5/1988.
33. Ylikangas, Heikki 1968. Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnan aikana. Historiallinen Aikakauskirja 66:1, 27.
34. Pekka Haatosen tutkimus Suomen maalaisköyhälistöstä nosti vähäväkisemmät tutkimuksen subjektiksi. Haatanen, Pekka 1968. *Suomen maalaisköyhälistö*.

35. Hapuli, Ritva 1992. Vampyyri kohtalokkaan naisen kuvastossa. Teoksessa (toim.) Tapio Onnela. *Vampyyrinainen ja Kenkuinnemen sauna*. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574. SKS, Helsinki, 116 - 117.
36. Rojola, Lea 1992. Uuden naisen uhkaava seksuaalisuus Aino Kallaksen Sudenmorsiamessa. Teoksessa (toim.) Tapio Onnela. *Vampyyrinainen ja Kenkuinnemen sauna*. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574. SKS, Helsinki, 132 - 149.
37. Asiaan palataan tarkemmin luvussa *Kenellä valtaa haluta*.
38. Seksuaalisuus on yksi, mutta hyvin keskeinen osa naisten modernisoitumisprojektia, jolla on heijastuksensa muillekin elämänalueille, kuten perheeseen, työhön ja yhteiskunnalliseen asemaan. ks. Jallinoja, Riitta 1983. *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet* ja Ollila, Anne 1993. *Suomen kotien päivä valkenee*.
39. Katso Smart, Carol. (ed.) 1992. *Regulating womanhood*. Historical essays on mamage, motherhood and sexuality. Routledge, London and New York.
40. JyMA. Saarijärven tk 1898: 108.
41. Nenonen, Marko 1992. *Noituus, taikuus ja noitavainot*. Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620 - 1700. Historiallisia tutkimuksia 62, SHS, Helsinki, 314 - 317.
42. Pirinen, Kauko 1980. Naisen asema kirkossa vanhalta ajalta 1800-luvulle. Teologian Aikakauskirja, 231-32.
43. Katso Ollila, Anne 1993. *Suomen kotien päivä valkenee...* Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 173. SHS, Tampere.
44. Sulkunen, Irma 1987. *Raittiusliike kansalaisuskontona*. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. SHS, Helsinki.
45. *Nuorison siveellisestä kasvatuksesta*. 1903. Kirjoittanut tohtori Ellen Sandelin. Aikamme siveellisyysskysymyksiä N:o 2. Helsinki, Osakeyhtiö Weilin.
46. Hapuli, Ritva 1992. Vampyyri kohtalokkaan naisen kuvastossa, 123.
47. Hapuli, Ritva 1992. Vampyyri kohtalokkaan naisen kuvastossa, 124.
48. Muir, Edward and Ruggiero, Guido 1990. (eds.) *Sex and Gender*

in *Historical Perspective*. The John Hopkins University Press, Baltimore and London.

II Asiakirjat ja seksuaalisuus: menneisyyden jäänteistä kirjoittaminen

49. Häggman, Kai 1994. *Perheen vuosisata*, 27.

50. Haavio-Mannila ja Kontula 1993. *Suomalainen seksi.*; Ronkainen, Suvi 1990. *Ikääntyvän naisen seksuaalisuus: ikääntymisen vaikutus naisen seksuaalielämään elämänhistorian valossa*. Tasa-arvojulkaisuja Serie D. Naistutkimusraportteja 1.

51. Esim. Friberg, Eija ja Veroma, Eija 1986. *Avoliiton sukupuolimoraali -tapaustudkimus vuosien 1890-1986 avoliitto-oppaista*. Yhteiskuntapolitiikan julkaisuja. JY; Nieminen 1951. *Taistelu sukupuolimoralista*; Nieminen 1993. *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia*.

52. Tarkemmin sivulla 22.

53. Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA). Saarijärven käräjäkunnan varsinaiset pöytäkirjat vuosilta 1890 - 1910. CIa 118 - CIa 158.

54. Saarijärven kirkonarkisto (SaaKiA). Kihlaus-, asumus- ja avioeroilmoitukset 1835 - 1970. I Jee 1.

55. Poikkeuksen tekee eräs palvelijattaren statuksella esiintynyt nainen, joka syytti armeijapalvelusta suorittavaa itsellismiestä lapsensa isäksi. Naisella nimittäin ei ollut silminnäkiäjöiden todistusta. Sen sijaan nainen saattoi esittää oikeudessa kuusi miehen lähettämää rakkauskirjettä, joissa mies ilmaisi isyytensä ja vielä vakuutti pitävänsä huolta äidistä ja lapsesta, kunhan vapautuu palveluksesta, mitä hän sittemmin ei vapaaehtoisesti suostunutkaan tekemään. Joka tapauksessa kirjeet otettiin käypinä todistusaineistoina, olivathan ne allekirjoitettuja dokumentteja.

56. Käytän tekstissä ilmausta 'lihallinen yhteys', koska seksuaalikontakti ilmaistaan tuomiokirjoissa tässä muodossa ja koska se on mielestäni varsin kuvaava termi.

57. Levi, Giovanni 1992. *Aineeton perintö*. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Tutkijaliiton julkaisusarja 73. Suomen Tutkijaliitto, Helsinki, 59 - 60.

58. Aineistossa nimittäin ei esiintynyt homoseksuaalisia suhteita, vaan ainoastaan heteroseksuaalisia.
59. SaaKiA. Saarijärven seurakunnan historiakirjat 1880 - 1920.
60. SaaKiA. Väestörekisteri-ilmoitukset, perunkirjat 1884 - 1902. Perunkirjoista ja seudun varallisuudesta muun muassa Markkanen, Erkki 1977. Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet Sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850 - 1914. *Studia Historica Jyväskyläänsia* 14. Jyväskylä; Markkanen, Erkki 1988, Perunkirja tutkimuslähteenä. *Studia Historica Jyväskyläänsia* 37. Jyväskylä.
61. Säätyvaltiopäivien painetut asiakirjat (pöytäkirjat, liitteet yms.) vuosilta 1880 - 1906.
62. SaaKiA. Syntyneiden ja kastettujen luettelot vuosilta 1890 -1910.
63. Vrt. Alasuutari, Pertti 1993. Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere, 84.
64. Ks. Heikkinen, Antero 1993. *Ihminen historian rakenteissa*. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Yliopistopaino, Helsinki, 10.
65. Aalto, Seppo 1991. *Siveellisyys ja siveettömyys sääty-yhteiskunnassa*. Siveellisyysrikkokset sosiaalisena ilmiönä Porvoon läänissä 1600 - 1690. Suomen ja Skandinavian historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto.
66. ks. *Kansa liikkeessä* 1987. (toim.) Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki.
67. vrt. Heikkinen, Antero 1993. *Ihminen historian rakenteissa*, 21.
68. Smart, Carol 1992. *Regulating Womanhood*. Historical essays on marriage, motherhood and sexuality, 3.
69. Smith, Dorothy 1990. *The conceptual practises of power*. Northeastern University Press, Boston, 20.
70. Peltonen, Matti 1992. *Matala katse*.
71. ks. Matti Peltonen 1990. Arki murroksessa teoksessa (toim.) Matti Peltonen. *Arki ja murros*. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta. Suomen Historiallinen Seura, 25 - 26.
72. ks. Heikkinen, Antero 1993. *Ihminen historian rakenteissa*, 13. ks. Jacques Le Goff 1988. *En mångtydig historia*. Övers. a L. Nyman. Res Publica 11. Utg. och red. av G. Östling. Eslöv.
73. Tähän väitteeseen yhtyi myös Norbert Elias kritiikissään vuosi-

sadan alkupuolen yhteiskuntatieteen staattista kieltä vastaan. Durkheimhan pitää rakenteita sosiaalisina faktoina, joihin tulee suhtautua kuin esineisiin ja kuinka ne ovat yksilöön nähden ulkopuolisia. Durkheim, Emile 1982. Sosiologian metodisäännöt. Helsinki, 55.

74. ks. History and Feminist Theory. History and Theory. Studies in the Philosophy of History. Beiheft 31. Edited by Ann-Louise Shapiro; Rendell, Jane 1990. Women's History: Beyond the cage? The Journal of the Historical Association 75.

75. Vrt. Braidotti, Rosi 1993. *Riitasointuja*.

III Käräjöinnin kulttuuri

76. Kempainen, Jukka 1990. *Oikeus kulttuuri-ilmionä*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1. Valtion painatuskeskus, Helsinki, 16.

77. Foucault, Pierre Riviere. Penguin Books: Norwish. ks. Pajuoja, Jussi 1993. Mielisairaana rikoksenteijän historia, 200. Teoksessa *Historian alku* (toim.) Tuomas Seppä et. al. Tutkijaliiton julkaisusarja 74. Suomen Tutkijaliitto, Helsinki.

78. ks. Peräkylä, Anssi 1992. *Kuoleman monet kasvot*. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Vastapaino, Tampere.

79. JyMA. Saarijärven sk 1891: 54.

80. JyMA. Saarijärven sk 1892: 139.

81. JyMA. Saarijärven sk 1895: 193.

82. Nygård, Toivo 1989. *Palvelusväki-1600-luvulla*. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. Historiallisia tutkimuksia 150. SHS, Jyväskylä; Kallio, Topi 1913. *Palvelijapolitiikasta Suomessa* 18.

vuosisadalla. Taloustieteellisiä tutkimuksia XI. Helsinki; Wilmi, Jorma 1991. *Isäntäväet ja palvelusväen pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella*. Taloudellispohjainen tutkimus Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänien maaseudulta. *Studia Historica Jyväskylänensia* 43. Jyväskylä; Haatanen, Pekka 1968. Suomen maalaisköyhälistö, 41 - 42.

83. Vappula, Kaarina (toim.) 1983. *Suomen taloushistoria* 3. Historiallinen tilasto. Tammi, Helsinki. Vilja- ja päivätöiden verohinnat.

84. JyMA. Saarijärven tk 1890: 96.

85. JyMA. Saarijärven tk 1890: 96.
86. JyMA. Saarijärven tk 1910: 83.
87. JyMA. Saarijärven sk 1896: 250.
88. JyMA. Saarijärven tk 1897: 231.
89. JyMA. Saarijärven sk 1899: 61.
90. JyMA. Saarijärven sk 1898: 114.
91. Virtanen, Leea 1990. Huoraksi nimittely suomalaisessa perinteessä. Teoksessa (toim.) Aili Nenola ja Senni Timonen. *Louhen sanat: kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 520. SKS, Helsinki, 139 - 161.
92. Levi, Giovanni 1992. *Aineeton perintö*, 75.
93. Levi, Giovanni 1992. *Aineeton perintö*, 77.
94. Asiasta enemmän viimeisessä luvussa *Siveellisyys - oppi oikeinelämisestä*.
95. Vertaa tässä esimerkiksi Lönnrot, Elias 1985. *Kanteletar elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 3. 15. painos. SKS, Mikkeli, 138. Runo 122 "...tuli hurtta huovin maalta, sammakko Savon rajalta, miesi kurja Kuopiosta, sotaheitto Helsingistä, joka joi minun vereni, piti piikakunniani..."
96. ks. Niiranen, Timo 1986. *Erotiikan kulttuurihistoria*. Painokaari, Helsinki, 378 - 380.
97. Niiranen, Timo 1986. *Erotiikan kulttuurihistoria*, 329 - 334.
98. Nygård, Toivo 1989. Prostituutio 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa *Pysy lujana omalla maalla!* Erkki Lehtiselle omistettu juhlakirja. *Studia Historica Jyväskyläensia* 40, Jyväskylä 113 - 114.
99. JyMA. Saarijärven tk 1906: 68.
100. JyMA. Saarijärven tk 1896: 4
101. JyMA. Saarijärven sk 1895: 298.
102. JyMA. Saarijärven tk 1897: 111.
103. JyMA. Saarijärven sk 1904: 85.
104. Vuoden 1734 yleinen laki. Naimakaaren luku 13.
105. ks. Mahkonen, Sami 1980. *Avioero*. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisusarja A. N:o 149. Helsinki.
106. JyMA. Saarijärven sk 1896: 263.

107. JyMA. Saarijärven sk 1905: 72.
108. ks. Ollila, Anne 1990. Perhe - ura vai vankila. Teoksessa (toim.) Kari Immonen. *Naisen elämä*. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Otava, Keuruu. [May, Elaine Tyler 1980. *The Great Expansions. Marriage and Divorce in Post-Victorian America*. Chicago.]
109. JyMA. Saarijärven tk 1896: 291.
110. JyMA. Saarijärven sk 1895: 255.
111. Mahkonen, Sami 1980. Avioero.
112. Nieminen, Armas 1951. *Taistelu sukupuolimoraalista*, 73.
113. JyMA. Saarijärven sk 1903: 8.
114. JyMA. Saarijärven tk 1890: 349.

IV Tilaa tunteille

115. Nieminen, Armas 1951. *Taistelu sukupuolimoraalista*, 65 - 69.
116. ks. Ylikangas, Heikki 1968. Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnan aikana. Historiallinen aikakauskirja 66:1, 20 - 30.
117. JyMA. Saarijärven sk 1896: 151.
118. JyMA. Saarijärven sk 1894: 250.
119. JyMA. Saarijärven sk 1896: 145.
120. JyMA. Saarijärven tk 1895: 316.
121. JyMA. Saarijärven sk 1902: 141. Liite: Sex kärleksbref .
122. esim. Siltala, Juha 1993. *Suomalainen ahdistus*.
123. Kuusanmäki, Lauri 1963. Saarijärven talojen rakennukset 1800-luvun keskivaiheilla. Teoksessa (toim.) Mauno Jokipii. *Saarijärven kirja*. JKKY:n kotiseutusarja N:o 1. Sisälähetysseura Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki, 188 - 195.
124. Ailonen, Pirkko 1963. Saarijärven kesteistä. Teoksessa (toim.) Mauno Jokipii. *Saarijärven kirja*. JKKY:n kotiseutusarja N:o 1. Sisälähetysseura Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki, 465 - 474.
125. Elias, Norbert 1978. *The Civilizing Process*. The History of Manners. Basil Blackwell, Oxford, 163.
126. Elias, Norbert 1978. *The Civilizing Process*, 162. La Salle. Les Regles de la bienséance et de la civilité chretienne (1774 ed.).

127. JyMA. Saarijärven sk 1894: 26.
128. JyMA. Saarijärven tk 1899: 125, sk 1907: 122.
129. JyMA. Saarijärven tk 1891: 60.
130. Frykman, Jonas 1978. *Horan i bondesamhället*. Lund.
131. Virtanen, Leea 1987. *Setukaisnaiset kertovat lauluistaan*, 165.
132. JyMA. Saarijärven sk 1894: 259.
133. Saarikangas, Kirsi 1993. *Model houses for model families*. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland. *Studia Historica* 45. SHS, Helsinki.
134. JyMA. Saarijärven perukirjat 1890 - 1910.
135. JyMA. Saarijärven tk 1895: 316.
136. JyMA. Saarijärven sk 1898: 205.
137. ks. Saarikangas, Kirsi 1993. *Model Houses for Model Families*, 44 - 45; Foucault, Michel 1975. Tarkkailla ja rangaista, 174; 1980b. Truth and Power. Power/Knowledge. Selected interviews and other writings 1972 - 77. Ed. Colin Gordon. Pantheon Books, New York, 39, 51.
138. vrt. Haavio-Mannila, Elina 1987. *Työpaikan rakkaussuhteet*.
139. Homeisella markalla maksaminen lienee liittynyt lemmestä maksamiseen.
140. JyMA. Saarijärven sk 1895: 16.
141. Eichberg, Henning 1987. *Liikuntaa harjoittavat ruumiit*. Kohti ruumiin ja urheilun uutta sosiaalityötä. Vastapaino, Tampere, 34.
142. Douglas, Mary 1991. *Purity and Danger*. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo. Routledge, London, 289.
143. Saarikangas, Kirsi 1993. *Model houses for model families*, 364.
144. Sinisalo, Hannu 1984. *Pylkönmäki*. Yhteisön synty ja kehitys. Gummerus, Jyväskylä, 154.
145. ks. Häggman, Kai 1994. *Perheen vuosisata*. Koti-käsite pohjaa porvarilliseen ideologiaan, ja tässä tutkimuksessa käsitettä koti vastaa paremmin käsite *talo*.
146. Valtiopäivät 1908 II. Anomusmietintö N:o 29. Lakivaliokunna mietintö N:o 5.
147. Benjamin, Jessica 1986. *A Desire of One's Own: Psychoanalytic Feminism and Intersubjective Space*. Teoksessa Teresa de Laurentis (ed.) *Feminist Studies / Critical Studies*. MacMillan Press, Houndsmill, 93 - 94.
148. Ajatuksia äitiydestä vrt. Jokinen, Eeva 1992. Kirjoitetut äitiyden

- tunnot. Seminaaripaperi 10.1.1992. Perhetutkimuspäivät. Jyväskylä, 16.
149. Herlin, Ilkka 1993. *Kivijalasta harjahirteen*. Kustaa Vilkunان yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta. Otava, Keuruu, 38.
150. JyMA. Saarijärven tuomiokunnan arkisto 1890 - 1910; Markkanen, Erkki 1977. Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850 - 1914.

V Kenellä valtaa haluta?

151. vrt. Kiuru, Silva 1993. Vaimosta naiseksi vanhassa kirjasuomesa. Naistutkimus - Kvinnoforskning 4/93, 28 - 38.
152. vrt. Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1993. Maaseudun seksuaalisuus. Suomen Antropologi 2/1993. Erityisesti siinä siteerattu kirjallisuus.
153. Eichberg, Henning 1987. *Liikuntaa harjoittavat ruumiit*, 34. ks. myös *Braidotti*, Rosi 1993. *Riitasointuja*.
154. Nieminen, Armas 1993. *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia*, 27 - 30.
155. Carlsson, Sten 1977. *Frökner, mamseller, jungfrur och pigor*. Ogifta kvinnor i det svenska ståndsamhället. Studia historica Uppsaliensia 90. Uppsala, 16.
156. Markkanen, Erkki 1977. Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v.1850 -1914, 24- 26.
157. Peltonen, Matti 1992. *Matala katse*, 138.
158. JyMA. Saarijärven sk 1895: 271.
159. JyMA. Saarijärven sk 1895: 271.
160. Sankari, Annikki 1979. *Kaislahden Anna Kristiina*. Romaani. WSOY, Porvoo, 372.
161. JyMA. Saarijärven perukirjat, 1900.
162. JyMA. Saarijärven perukirjat, 1898.
163. Lisää Sisä-Suomen varallisuusoloista ks. Markkanen, Erkki 1977. Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850 - 1914.
164. SaaKiA. Avioituneiden luettelot 1890 - 1910.
165. JyMA. Saarijärven perukirjat 1904.

166. vrt. Lepistö, Vuokko 1994. *Joko Teillä on priimuskeitin?* Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle. Historiallisia tutkimuksia 181. SHS, Vammala, 240 - 241; JyMA. Saarijärven perukirjat, 1899.
167. Heino, Ulla 1989. Se tavallinen tarina eli langennut nainen 19. vuosisadan alun länsisuomalaisessa maalaisyhteisössä Teoksessa (toim.) Eero Kupari-nen. *Työ tekijäänsä kiittää*. Turun historiallinen arkisto 44, Tammissaari.
168. Nygård, Toivo 1989. *Suomen palvelusväki 1600-luvulla*, 38.
169. JyMA. Saarijärven tk 1892: 161.
170. ks. luku *Käräjöinnin kulttuuri*.
171. JyMA. Saarijärven sk 1892: 139.
172. JyMA. Saarijärven sk 1892: 78.
173. Heikinmäki, Maija-Liisa 1981. *Suomalaiset häätävät*, 58 - 63. Ks. myös Lagerlöf-Genetay, Birgitta 1990. *De svenska häxprocessernas utbrottsskede 1668-1671*. Bakrund i Övre Dalarna. Social och ecklesiastik kontext. Acta universitatis Stockholmiensis. Almqvist & Wiksell International, Akademytryck AB, Stockholm, 164 - 168.
174. JyMA. Saarijärven tk 1895: 214.
175. JyMA. Saarijärven tk 1898: 74.
176. JyMA. Saarijärven sk 1896: 250.
177. JyMA. Saarijärven sk 1904: 15.
178. JyMA. Saarijärven sk 1891: 26.
179. Bataille, Georges 1962. *Death and Sensuality - A Study of Eroticism and the Taboo*. Walker & Co., New York, 120 - 130.
180. Arppe, Tiina 1992. *Pyhän jäännökset*. Ranskalaisia rajanylityksiä: Mauss, Bataille, Baudrillard. Tutkijaliiton julkaisusarja 72. Tutkijaliitto, Helsinki, 101 - 105.
181. vrt. Siltala, Juha 1993. *Suomalainen ahdistus*.
182. Falk, Pasi 1985. *Corporeality and Its Fates in History*. Acta Sociologica Vol. 28 No. 1, 119 - 120, 124 - 125.
183. Falk, Pasi 1985. *Corporeality and Its Fates in History*, 116.
184. Ajatuksia halusta ja tarpeesta Timo Airaksisen luennolta Perhetutkimuspäivillä Jyväskylässä helmikuussa 1994.
185. Asiasta enemmän luvussa *Käräjöinnin kulttuuri*.
186. JyMA. Saarijärven tk 1895: 279.
187. JyMA. Saarijärven tk 1903: 78.

VI Siveellisyys - oppi oikeinelämisestä

188. ks. enemmän Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1992. Tansanialaisnaisten perhesuhteet, työ ja muuttoliike. Suomen Antropologi 3/1992,50 - 58.
189. Lehtonen, Mikko 1994. *Kyklooppi ja kojootti*. Subjekti 1600 - 1900 - lukujen kulttuuri- ja kirjallisuusteorioissa. Vastapaino, Tampere,34.
190. *Nyky-suomen sanakirja* 1983. Osat V ja VI. WSOY, Porvoo, 220.
191. ks. sarja Aikamme siveellisyysskysymyksiä, jossa julkaistu mm.Furuhjelm, Maria 1905. *Mietteitä maaseutuväestön siveellisyyso- loista*; Sandelin, Ellen 1908. *Nuorison siveellisestä kasvattamisesta*; Päivärinta, Pietari 1905. *Siveellisyyssolot Pohjanmaalla rahvaan keskuu- dessa*.
192. Hyvämäki, Eetu 1963. Nuorisoseuratyön alkuvaiheita Saarijär- vellä. *Saarijärven kirja*, 669 - 692.
193. ks. Ollila, Arme 1993. *Suomen kotien päivä valkenee*.
194. Lukkarinen J. 1933. *Suomalaisia naimatapoja*. Aineksia suomalaisten kansojen avioliiton historiaan I. Kansatieteellisiä kuvauksia 4. Helsinki; Heikinmäki, Maija-Liisa 1981. *Suomalaiset häätävät*. Otava, Helsinki; Sarmela, Matti 1981. *Suomalaiset häät -Pohjolan häät*, Tietolipas 85, Vaasa.
195. Apo, Satu 1985. *Rahvas elämäntapansa edustajana*. Tiede & Edistys 3/1985.
196. Apo, Satu 1984. *Kansankulttuurin kaksi kuvaa*. Kotiseutu L/ 1984.
197. Herlin, Ilkka 1993. *Kivijalasta harjahirteen*. Kustaa Vilkunan yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta.
198. Pylkkänen, Anu 1991. *Avioliiton historiaa*. Sukujen sopimuk- sesta kahden kauppaan. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.) *Suomen oikeushistorian pääpiirteet*. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Gummerus, Jyväskylä, 96.
199. Rajainen, Maija 1973. *Naisliike ja sukupuolimoraali*. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella vuoteen 1918 saakka. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituk- sia 91. SKHS, Helsinki, 19.
200. Rajainen, Maija 1973. *Naisliike ja sukupuolimoraali*, 97.
201. Suomen Naisyhdistyksen lehtisiä I. ks. Rajainen, Maija 1973. *Naisliike ja sukupuolimoraali*, 102-103.

202. Koti ja Yhteiskunta 1890, 12. ks. Rajainen, Maija 1973. *Naisliike ja sukupuolimoraali*, 179.
203. ks. Aalto, Seppo 1991. *Siveellisyys ja siveettömyys sääty-yhteiskunnassa*.
204. Siltala, Juha 1989. Käsikirjoitus artikkeliin The Dimension of Change in Psychohistory. *Studia Historica* 33. *Miscellanea* (eds.) Antero Tammisto - Katariina Mustakallio - Hannes Saarinen. SHS, Vammala 287 - 384.
205. Häggman, Kai 1990. *Järkevästä välttämättömyydestä siveelliseen tehtävään*, 66 - 67.
206. Häggman, Kai 1990. *Järkevästä välttämättömyydestä siveelliseen tehtävään*, 33 - 37, 89, 106.
207. Peltonen, Matti 1992. *Matala katse*, 130 - 132.
208. Siltala, Juha 1989. Käsikirjoitus, 100 - 101. Johan Vilhelm Snellmans Samlade arbeten. I-III. Helsingfors 1892, 707 - 708. (Läran om staten).
209. Siltala, Juha 1989. Käsikirjoitus, 103.
210. Siltala, Juha 1989. Käsikirjoitus, 103.
211. Siltala, Juha 1989. Käsikirjoitus, 107 - 108.
212. Week, Jeffrey 1985. *Sexuality and its Discontents*. Meanings, Myths & Modern Sexualities. London: Routledge, 17.
213. Lehtonen, Mikko 1994. *Kyklooppi ja kojootti*, 28.
214. Lehtonen, Mikko 1994. *Kyklooppi ja kojootti*, 51 - 52.
215. Lehtonen, Mikko 1994. *Kyklooppi ja kojootti*, 65 - 66.
216. Tarkastelun ulkopuolelle on tietoisesti jätetty naisten oma suhtautuminen vallinneisiin naisihanteisiin. Naisasialiike korosti individualistis-liberaalia filosofiaa. Käsitys naisesta kiinnittyi 1800-luvun filosofisessa keskustelussa leimallisesti kysymykseen perheestä ja avioliitosta. Riitta Jallinoja on seikkaperäisesti selvittänyt vuosisadan vaihteen naisliikkeen ideologisia perusteita väitöskirjassaan Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana 1983, 52 - 69.
217. Häggman, Kai 1991. *Järkevästä välttämättömyydestä siveelliseen tehtävään*, 35, 61.
218. Häggman, Kai 1991. *Järkevästä välttämättömyydestä siveelliseen tehtävään*.

219. Kansannaisen elämä maalla. Koti ja Yhteiskunta 1889, 8. ks.
Rajainen, Maija 1973. *Naisliike ja sukupuolimoraali*, 96.
220. Valtiopäivät 1907. Pöytäkirjat I - II, 471 - 472.
221. Lehtonen, Mikko 1994. *Kyklooppi ja kojootti*, 60.
222. Rajainen, Maija 1973. *Naisliike ja sukupuolimoraali*, 95.
223. Rajainen, Maija 1973. *Naisliike ja sukupuolimoraali*, 23.
224. ks. Mosse, George L. 1985. *Nationalism & Sexuality*. Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe. New York, 5 -12, 133, 150- 151, 180- 184.
225. vrt. Lehtonen, Mikko 1994. *Kyklooppi ja kojootti*, 65.
226. vrt. Lehtonen, Mikko 1994. *Kyklooppi ja kojootti*, 50.
227. Kauranen, Anja 1993. *Ihon aika*.

ARKISTOLÄHTEET

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA).

Saarijärven kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat vuosilta 1890 - 1910. Niteet CIa 118 - 158.

Saarijärven kärjäkunnan perukirjat vuosilta 1880 - 1920.

Tilastokeskus.

Saarijärven, Uuraisten ja Pylkönmäen väestömuutostaulut vuosilta 1891 - 1910.

Saarijärven kirkonarkisto (SaaKiA).

Aviotuneiden luettelot vuosilta 1880 - 1920.

Kihlaus-, asumus- ja avioeroilmoitukset 1835 - 1970.

Syntyneiden luettelot 1880 - 1910.

PAINETUT ALKUPERÄISLÄHTEET

Säätyvaltiopäivien painetut pöytäkirjat liitteineen 1880 - 1906.

- Aalto, Seppo 1991. *Siveellisyys ja siveettömyys sääty-yhteiskunnassa*. Siveellisyysrikokset sosiaalisena ilmiönä Porvoon läänissä 1660-1690. Suomen ja Skandinavian liseniaattityö. Helsingin yliopisto Alapuro, Risto et. al. (toim.) 1987. *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Alasuutari, Pertti 1993. *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Apo, Satu 1984. Kansankulttuurin kaksi kuvaa. *Kotiseutu* 1/1984.
- Apo, Satu 1985. Rahvas elämäntapansa edustajana. *Tiede & Edistys* 3/1985.
- Apo, Satu 1993. "Ex cunno väki tulevi". Käsityksiä naisen dynaamisesta seksuaalisesta voimasta suomalais-karjalaisessa perinteessä. *Naistutkimus* 3/1993, 4-14.
- Arppe, Tiina 1992. *Pyhän jäännökset*. Ranskalaisia rajanylityksiä: Mauss, Bataille, Baudrillard. Tutkijaliiton julkaisusarja 72. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Bataille, Georges 1962. *Death and Sensuality*. A Study of Eroticism and Taboo. Walker & Co, New York.
- Benjamin, Jessica 1986. *A Desire of One's Own: Psychoanalytic Feminism and Intersubjective Space*. Teoksessa Teresa de Laurentis

- (ed.) *Feminist Studies / Critical Studies*. MacMillan Press, Houdsmill.
- Braidotti, Rosi. 1993. *Riitasointuja*. Suomentaneet Päivi Kosonen, Marjo Kylmänen, Raili Koli, Anja Kuhalampi, Eila Rantonen, Inkeri Ovaska. Vastapaino, Tampere.
- Carlsson, Sten 1977. *Frökner, mamseller, jungfru och pigor*. Ogifta kvinnor i det svenska ståndsamhället. *Studia Historica Upsaliensia* 90. Uppsala.
- Douglas, Mary 1991. *Purity and Danger*. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo. Routledge, London.
- Durkheim, Emile 1982. *Sosiologian metodisäännöt*. Helsinki.
- Ehrnrooth, Jari 1992. *Sanan vallassa, vihan voimalla*. Sosiaaliset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905 - 1914. Historiallisia tutkimuksia 167. SHS, Jyväskylä.
- Eichberg, Henning 1987. *Liikuntaa harjoittavat ruumiit*. Kohti ruumiin ja urheilun uutta sosiaalitiedettä. Vastapaino, Tampere.
- Elias, Norbert 1978. *The Civilizing Process*. The History of Manners. Basil Blackwell, Oxford.
- Engels, F. 1981. *The Origin of Family, Private Property and the State*. Foreign Language Publishing, Moscow.
- Falk, Pasi 1985. *Corporeality and Its Fates in History*. *Acta Sociologica* 28, 2:115-136.
- Falk, Pasi 1992. *Modern Oralities*. A cultural topology of the consuming body. Summary of the article-dissertation *The Corporeality of Consumption*. Helsinki University Printing House.
- Foucault, Michel 1980. *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Otava, Helsinki.
- Foucault, Michel 1984. *The History of Sexuality*. Vol. I. An Introduction. Translated from French by Robert Hurley. Peregrine Books, New York.
- Foucault, Michel 1987. *The History of Sexuality*. Vol. 2. The Use of Pleasure. Translated from French by Robert Hurley. Penguin Books, London.
- Foucault, Michel 1988. *Politics, Philosophy, culture: interviews and other writings 1977 - 1984*. Trans. by Alan Sheridan and others. Routledge, New York.
- Friberg, Eija ja Veroma, Eija 1986. *Avioliiton sukupuolimoraali - tapaustutkimus vuosien 1890-1985 avioliitto-oppaista*. Yhteiskuntapoli-

- tiikan pro gradu. Jyväskylän yliopisto.
- Frykman, Jonas 1977. *Horan i bondesamhället*. Rahms i Lund, Lund.
- Furuhjelm, Maria 1905. *Mietteitä maaseutuväestön siveellisyysoloista*. Aikamme siveellisyyskysymyksiä 9. Helsinki.
- Gittins, Diana 1985. *The family in question*. Macmillan, Houdsmill - London.
- Gordon, Linda 1988. *Heroes of their own lives: The politics and history of family violence*. Viking, New York.
- Haatanen, Pekka 1968. *Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. WSOY, Porvoo.
- Haavind, Hanne 1988. *Valta ja rakkaus avioliitossa. Naisten ääni 5/1988*.
- Haavio-Mannila, Elina, Jallinoja, Riitta ja Strandell, Harriet 1984. *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. WSOY, Porvoo.
- Haavio-Mannila, Elina 1988. *Työpaikan rakkaussuhteet*. Tutkimus miesten ja naisten välisestä ystävyydestä, rakkaudesta ja sukupuoli-sesta ahdistelusta työssä. WSOY, Porvoo.
- Haavio-Mannila, Elina - Kontula, Osmo 1993. *Suomalainen seksi*. WSOY, Porvoo.
- Hapuli, Ritva 1992. *Vampyyri kohtalokkaan naisen kuvastossa*. Teoksessa (toim.) Tapio Onnela. *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574*. SKS, Helsinki.
- Harding, Sandra 1987. (ed.) *Feminism and methodology: social science issues*. Indiana University Press, Bloomington.
- Heikinmäki, Maija-Liisa 1981. *Suomalaiset häätävät: talonpoikaiset avioliiton solmimisperinteet*. Otava, Keuruu.
- Heikkinen, Antero 1993. *Ihminen historian rakenteissa*. Mikrohistorian näkökulmia menneisyyteen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heino, Ulla 1989. *Se tavallinen tarina eli langennut nainen 19. vuosisadan alun länsisuomalaisessa maalaisyhteisössä*. Teoksessa Eero Kuparinen (toim.) *Työ tekijäänsä kiittää*. Turun historiallinen arkisto 44. Tammisaari.
- Herlin, Ilkka. 1993. *Kivijalasta harjahirteen*. Kustaa Vilkun yhtiökunnallinen ajattelu ja toiminta. Otava, Keuruu.
- Hyvämäki, Eetu 1963. *Nuorisoseuratyön alkuvaiheita Saarijärvellä*. Saarijärven kirja.

- Hägman, Kai 1990. *Järkevästä välttämättömyydestä siveelliseen tehtävään - perhe suomalaisen sivistyneistön ihanteena 1780-1860*. Suomen ja Skandinavian historian lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto.
- Hägman, Kai 1994. *Perheen vuosisata*. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. SHS, Helsinki.
- Jackson, Stevi 1993. Even sociologists fall in love: An exploration in the sociology of emotions. *The Journal of the British Sociological Association*. Vol 27. No 2, 201-220.
- Jallinoja, Riitta 1991. *Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 550. SKS, Rauma.
- Jokinen, Eeva 1991. Naisen odysseia individualismiin. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita. N:o 65. Jyväskylä.
- Jokinen, Eeva 1992: Kirjoitetut äitiyden tunnot. Seminaaripaperi 10.1.1992. Perhetutkimuspäivät. Jyväskylä.
- Jokinen, Kimmo 1991. *Mistä puhumme kun puhumme kirjallisuudesta*. Sosiologian lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto.
- Kallio, Topi 1913. *Palvelijapolitiikasta Suomessa 18. vuosisadalla*. Taloustieteellisiä tutkimuksia XI. Helsinki.
- Kauranen, Anja 1993. *Ihon aika*. WSOY, Juva.
- Kemppinen, Jukka 1990. *Oikeus kulttuuri-ilmiönä*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Kiuru, Silva 1993. Vaimosta naiseksi vanhassa kirjasuomessa. *Naistutkimus - Kvinnoforskning* 4/1993, 28 - 38.
- Kuusanmäki, Lauri 1963. *Saarijärven talojen rakenteet 1800-luvun keskivaiheilla*. Teoksessa (toim.) Mauno Jokipii. *Saarijärven kirja*.
- Kälvemark, Ann-Sofie 1977. Att vänta barn när man gifter sig. Föräktenskapliga förbindelser och giftermålsmöster i 1800-talets Sverige. *Historisk Tidskrift*.
- Kälvemark, Ann-Sofie 1978. Hotet mot familjen. Den ogifta modern i Sverige i historisk perspektiv. *Historisk Tidskrift*.
- Lehtonen, Mikko 1994. *Kyklooppi ja kojootti*. Subjekti 1600 - 1900-lukujen kulttuuri- ja kirjallisuusteorioissa. Vastapaino, Tampere.
- Lepistö, Vuokko 1994. *Joko teillä on priimuskeitin?* Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-

- luvun lopulle. Historiallisia tutkimuksia 181. SHS, Vammala.
- Levi, Giovanni 1992. *Aineeton perintö*. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Tutkijaliiton julkaisusarja 73. Suomen Tutkijaliitto, Helsinki.
- Luhmann, Niklas 1986. *Love as Passion the codification of intimacy*. Polity, Cambridge.
- Lukkarinen, J. 1933. *Suomalaisia naimatapoja*. Aineksia suomalaisten kansojen avioliiton historiaan I. Kansatieteellisiä kuvauksia. IV. Helsinki.
- Löfström, Jan 1990. Seksuaalisuus, poikkeavuus ja historiantutkimus. Historiallinen Aikakauskirja 78:4.
- Löfström, Jan 1992. Sexuality at stake: The essentialists and constructivist approaches to sexuality in anthropology. Suomen Antropologi 3/1992.
- Lönnrot, Elias 1985. *Kanteletar elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä*. Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 3. 15. painos. SKS, Mikkeli.
- Mahkonen, Sami 1980. *Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisusarja A. N:o 149. Helsinki.
- Malinowski, Bronislaw 1932. *The sexual life of savages in North-Western Melanesia*. London.
- Markkanen, Erkki 1977. *Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850-1914*. Studia Historica Jyväskyläläensia 14. Jyväskylä.
- Markkanen, Erkki 1988. *Perunkirja tutkimuslähteenä*. Studia Historica Jyväskyläläensia 37. Jyväskylä.
- Markkola, Pirjo 1986. *Emännäksi, püäksi vai tehtaaseen*. Tampereen ympäristössä syntyneiden naisten elämänvaiheita 1830-luvulta 1930-luvulle. Teoksessa *Yksilö ja yhteiskunnan muutos*. Acta Universitatis Tampereensis. Ser. A. Vol. 202. Tampere.
- Markkola, Pirjo 1989. *Naisen ansiotyö maatalousyhteiskunnassa*. Tutkimus Hämeen maaseudun naisista 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan. Suomen historian lisensiaattitutkimus. Tampereen yliopisto.
- Mead, Margaret 1950. *Male and female, a study of the sexes in changing world*. New York.

- Mead, Margaret 1971. *Sex and temperament in three primitive societies*. New York.
- Mosse, Georges L. 1985. *Nationalism & Sexuality*. Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe. New York.
- Muir, Edward and Ruggiero, Guido (eds.). *Sex and Gender in Historical Perspective*. The John Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Nieminen, Armas 1951. *Taistelu sukupuolimoraalista*. Avioliitto ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Helsinki.
- Nieminen, Armas 1993. *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia*. Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto D 27.
- Niiranen, Timo 1986. *Eroitiikan kulttuurihistoria*. Kustannuskiila, Kuopio.
- Nygård, Toivo 1989. *Prostituutio 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alun Suomessa*. Teoksessa *Pysy lujana omalla maalla!* Erkki Lehtiselle omistettu juhlakirja. *Studia Historica Jyväskyläänsä* 40. Jyväskylä.
- Nygård, Toivo 1989. *Suomen palvelusväki 1600-luvulla*. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. *Historiallisia tutkimuksia* 150. Helsinki.
- Nykysuomen sanakirja*. Osat V ja VI. WSOY, Porvoo 1983.
- Ollila, Anne 1990. *Perhe - ura vai vankila*. Teoksessa Kari Immonen (toim.) *Naisen elämä*. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Otava, Keuruu.
- Ollila, Anne 1993. *Suomen kotien päivä valkenee...* Martta-järjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. *Historiallisia tutkimuksia* 173. SHS, Tampere.
- Pajuoja, Jussi 1993. *Mielisairaalan rikoksentekijän historia*. Teoksessa (toim.) Tuomas Seppä et al. *Historian alku*. Tutkijaliiton julkaisusarja 74. Suomen tutkijaliitto, Helsinki.
- Parsons, Talcott 1949. *The Social Structure of the Family* in Anshen, (ed.) *The Family: Its Function and Destiny*. Harper & Row, New York.
- Parsons, Talcott 1971. 'The Normal American Family' in Adams and Weirath. *Readings on the Sociology of the Family*. Markham Publishing, Chicago.
- Peltonen, Matti 1989. *Kirjoituksia sosiaalhistoriasta*. Hanki & Jää, Helsinki.

- Peltonen, Matti 1992. *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta*. Hanki ja jää, Tampere.
- Pennanen, Eila 1973. *Ruusuköynnös*. WSOY, Porvoo.
- Peräkylä, Anssi 1992. *Kuoleman monet kasvot*. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Vastapaino, Tampere.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1992. Tansanialaisnaisten perhesuhteet, työ ja muuttoliike. Suomen antropologi 3/1992.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1993. Maaseudun seksuaalisuus. Suomen antropologi 2/1993.
- Pulma, Panu 1991. (red.) *Den problematiska familjen*. Historiallinen arkisto 97. Helsinki.
- Pylkkänen, Anu 1991. *Avioliiton historiaa*. Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.) *Suomen oikeushistorian pääpiirteet*. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Gummerus, Jyväskylä.
- Päivärinta, Pietari 1905. Siveellisyysolot Pohjanmaalla rahvaan keskuudessa. Aikamme siveellisyyskysymyksiä 10. Helsinki.
- Rajainen, Maija 1973. *Naisliike ja sukupuolimoraali*. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella vuoteen 1918 saakka. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 91. SKHS, Helsinki.
- Rikkinen, Hannele 1963. *Saarijärven asutuksen kehityksestä*. Teoksessa (toim.) Mauno Jokipii. *Saarijärven kirja*.
- Rojola, Lea 1992. Uuden naisen uhkaava seksuaalisuus Aino Kallaksen Sudenmorsiamessa. Teoksessa (toim.) Tapio Onnela. *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna*. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574. SKS, Helsinki.
- Ronkainen, Suvi 1990. *Ikääntyvän naisen seksuaalisuus: ikääntymisen vaikutus naisen seksuaalielämään elämänhistorian valossa*. Tasa-arvojuhlakaisuja Serie D. Naistutkimusraportteja 1.
- Saarikangas, Kirsi 1993. *Model Houses for Model Families*. Gerder, *Ideology and the Modern Dwelling The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*. Studia Historica 45. Helsinki.
- Sandelin, Ellen 1908. *Nuorison siveellisestä kasvattamisesta*. Aikamme siveellisyyskysymyksiä 2. Helsinki.
- Sankari, Annikki 1979. *Kaislahden Anna Kristiina*. WSOY, Helsinki.

- Sarmela, Matti 1969. *Reciprocity systems of the rural society in the Finnish-Karelian culture area with special reference to social intercourse of youth*. FF communications, Helsinki.
- Sarmela, Matti 1981. *Suomalaiset häät - Pohjolan häät*. Tietolipas 85. SKS. Vaasa.
- Shapiro, Ann-Louise (ed). *History and feminist theory*. Studies in the Philosophy of History. Beiheft 31. Wesleyan University.
- Shorter, Edward 1977. *The Making of the Modern Family*. Basic Books, New York.
- Siltala, Juha 1989. Käsikirjoitus. Artikkeleihin The Dimension of Change in Psychohistory. Teoksessa Antero Tammisto - Katariina Mustakallio - Hannes Saarinen (eds). *Miscellanea*. Studia Historica 33. SHS, Helsinki.
- Siltala, Juha 1992. *Suomalainen ahdistus: huoli sielun pelastumisesta*. Otava, Helsinki.
- Sinisalo, Hannu 1984. *Pylkönmäki*. Yhteisön synty ja kehitys. Gummerus, Jyväskylä.
- Smart, Carol (ed.) 1992. *Regulating womanhood*. Historical essays on marriage, motherhood and sexuality. Routledge, London and New York.
- Smith, Dorothy 1990. *The conceptual practises of power*. Northeastern University Press, Boston.
- Spierenburg, Pieter 1991. *The Broken Spell*, A Cultural and Anthropological History of Preindustrial Europe. Macmillan, London.
- Stark, Laura M. 1993. "Lemmenosto ei ole syntiä mutta rakastuttaminen on": Gender, strategy, and social attitude in traditional Finnish-Karelian society. *Suomen Antropologi* 3/1993.
- Sulkunen, Irma 1987. *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus teoksessa* Alapuro ym. (toim.) *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1987. *Raittiusliike kansalaisuskontona*. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. SHS, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1991. *Retki naishistoriaan*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Sussman, Marvin B. and Steinmetz, Suzanne K. 1987. *Handbook of marriage and the family*. Plenum, New York.
- Talve, Ilmar 1979. *Suomen kansankulttuuri*. Historiallisia päälinjoja.

- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 355. SKS, Helsinki.
- Turpeinen, Timo (toim.) 1991. *Suomalaisen seksuaalikirjallisuuden bibliografia 1549-1989*. Gummerus, Jyväskylä.
- Vattula, Kaarina 1983 (toim.). *Suomen taloushistoria* 3. Historiallinen tilasto. Tammi, Helsinki.
- Weber, Max 1948. *From Max Weber: essays in sociology*. Hans H. Gerth and C. Wright Mills (ed.) Routledge and Kegan Paul, London.
- Westermarck, Edward 1932. *Avioliiton historia*. WSOY, Porvoo-Helsinki.
- Weeks, Jeffrey. 1985. *Sexuality and its Discontents. Meanings, Myths & Modern Sexualities*. Routledge, London.
- Vilkuna, Kustaa 1964. *Kihlakunta ja häävuoode*. Tutkielmia suomalaisen yhteiskunnan järjestymisen vaiheilta. Otava, Helsinki.
- Virtanen, E. A. 1963. Saarijärven kansanomaista yhteiskuntaelämää teoksessa *Saarijärven kirja* (toim.) Mauno Jokipii. JKKY:n kotiseutusarja N:o 1, 427-450.
- Wilmi, Jorma 1991. *Isäntäväet ja palvelusväen pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella*. Taloudellispohjainen tutkimus Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänien maaseudulta. *Studia Historica Jyväskylän* 43. Jyväskylä.
- Virtanen, Leea 1988. *Suomalainen kansanperinne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 471. WSOY, Porvoo.
- Virtanen, Leea 1990. *Huoraksi nimittely suomalaisessa perinteessä* - artikkeli teoksessa Aili Nenola ja Senni Toivonen (toim.) *Louhen sanat*. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 520. SKS, Helsinki, 139-161.
- Virtanen, Petra 1993. *Nuorten Naisten Naimatutkimus*. Painamaton työpaperi.
- Ylikangas, Heikki 1968. Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 66:1.
- Ziehe, Thomas 1991. *Uusi nuoriso*. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Vastapaino, Tampere.

Seksuaalisuutta koskevat tapaukset Saarijärven tuomiokunnan alueella (Pylkönmäki, Saarijärvi, Uurainen) 1890 - 1910. Talvikäräjät (tk) ja syyskäräjät (sk)

vuosi: tapaukset (n:o):

1890tk: 29, 39, 41, 63, 96, 174, 276, 349, 388, 481

1890sk: 17, 52, 89, 99, 119, 130, 170, 189, 230, 328, 405, 422

1891tk: 44, 60, 83, 118, 129, 223, 331

1891sk: 23, 25, 54, 60, 106, 131, 136, 213, 215, 240, 297

1892tk: 43, 69, 161, 191, 251, 318

1892sk: 48, 68, 78, 139, 200, 201, 204, 283, 287

1893tk: 54, 103, 116, 185, 291

1893sk: 10, 15, 73, 115, 116, 274, 319, 368

1894tk: 37, 41, 42, 79, 81, 282, 289, 347

1894sk: 26, 51, 53, 178, 199, 221, 250, 259, 391

1895tk: 9, 50, 73, 105, 179, 183, 213, 214, 243, 316, 321

1895sk: 11, 16, 65, 71, 193, 211, 248, 255, 258, 271, 296, 298, 301, 307,
309, 315

1896tk: 4, 10, 82, 84, 161, 192, 196, 215, 291, 292, 301, 305, 318, 320

1896sk: 26, 57, 67, 113, 137, 145, 146, 151, 246, 250, 251, 263
1897tk: 18, 51, 76, 109, 111, 117, 177, 189, 209, 221, 223, 231
1897sk: 12, 22, 31, 33, 43, 81, 159, 193, 200, 240, 271
1898tk: 16, 42, 49, 64, 74, 108, 120, 218, 231, 233
1898sk: 33, 38, 40, 55, 67, 79, 114, 205, 222, 245, 267, 270
1899tk: 49, 61, 95, 125, 160, 227, 239, 272
1899sk:¹
1900tk: 21, 37, 53, 152, 233, 280
1900sk: 18, 20, 37, 80, 129, 192, 201, 284
1901tk: 12, 50, 113, 114, 182, 273
1901sk: 77, 90, 110, 203, 237
1902tk: 30, 134, 238, 239, 246
1902sk: 23, 35, 92, 111, 141, 176, 192, 213
1903tk: 12, 78, 124, 170
1903sk: 8, 27, 63, 115, 117, 152
1904tk: 17, 92, 93, 100, 141
1904sk: 15, 16, 81, 83, 85, 123
1905tk: 4, 5, 73, 105, 110, 153
1905sk: 59, 72, 96, 98, 119, 165, 182
1906tk: 12, 59, 68, 69, 137
1906sk: 11, 82, 101, 122, 1435, 183
1907tk: 7, 114, 121
1907sk: 47, 91, 112, 113, 122, 123, 134, 135, 170
1908tk: 4, 93, 139, 189
1908sk: 36, 107, 113, 154, 157, 197
1909tk: 33, 73, 79, 115, 146, 168, 175
1909sk: 5, 49, 100, 112, 134, 155, 232, 243
1910tk: 30, 83, 112, 117, 155
1910sk: 28, 67, 173

JyMA. Saarijärven käräjäkunta. Varsinaisasiain pöytäkirjat.